

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**MARDİN'DE GECEKONDU OLGUSU
BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatma OLĞAÇ**

Anabilim Dalı : MİMARLIK

Program : BİNA BİLGİSİ

OCAK 2005

**MARDİN DE GECEKONDU OLGUSU
BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatma OLĞAÇ
(502001143)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 27 Aralık 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 25 Ocak 2005

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ailla YÜCEL
Diğer Jüri Üyeleri Prof. Dr. Yıldız SEY (İ.T. Ü)
Prof. Dr. İhsan BİLGİN (BİLGİ ÜNİVERSİTESİ)

OCAK 2005

ÖNSÖZ

Yapıcı eleştirileri ile tez çalışmam sabır ve titizlikle yönlendiren danışmanım sayın Prof. Dr. Atilla YÜCEL'e teşekkür ederim

Anket formunun oluşturulmasında, değerli bilgileri ve deneyimlerini benimle paylaşan sayın Dr. Ali Eşref Turan'a, Mardin'deki alan çalışması sırasında ve sonrasında desteğini ve yardımını hiç esirgemeyen sevgili arkadaşım ve meslektaşım Fetih'e, Mardin ÇATOM görevlilerine ve Saraçoğlu Mahallesi sakinlerine yardımlarından dolayı teşekkür ederim

Kaynaklara ulaşmam konusunda her türlü kolaylığı sağlayan ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim başta sevgili Pelin Derviş olmak üzere tüm Atmosfer ailesine teşekkür ederim

Arkadaşlarıma, aileme ve özellikle yeğeni M. Mehmet Can'a destekleri ve hoşgörülerinden dolayı teşekkür ederim.

Ocak,
Fatma OLGAÇ

2005

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

iv

TABLO LİSTESİ

v

ŞEKİL LİSTESİ

vi

ÖZET

viii

SUMMARY

ix

1. GİRİŞ	1
2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GECEKONDU OLGUSU	3
2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Enformel Yerleşmeler	3
2.1.1. Enformel Yerleşmelerin Ortaya Çıkışı ve Fiziksel Yapısı	3
2.1.2. Enformel Yerleşmelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı	7
2.1.3. Enformel Yerleşmelere Karşı Geliştirilen Politikalar	8
2.2. Türkiye’de Gecekondu Olgusu	10
2.2.1. Gecekondu - Ortaya Çıkışı ve Tanım	10
2.2.2. Gecekonduunun Geçirdiği Süreç	12
2.2.3. Gecekondu Kullanıcılarının Sosyo-Ekonomik ve Mekansal Yapısı	14
3. MARDİN	19
3.1. Coğrafi Konum	19
3.2. Fiziki Veriler	19
3.3. Tarihi Gelişim	20

23	3.4.	Geleneksel	Şehir	Dokusu
31	3.5.	Kentin Sosyo	- Kültürel	Yapısı
33	3.6.	Kentin Sosyo	- Ekonomik	Yapısı
36	3.7.	Kentte Yaşanan	Nüfus Hareketleri ve	Göç
36	3.7.1.		Gönüllü	Göç
39	3.7.2.		Zorunlu	Göç
41	3.8.	Kentteki İmar Faaliyetleri ve	Konut	Üretimi
48	4.	ALAN ÇALIŞMASI		48
48	4.1.	Araştırma	Varsayımlarının	Ortaya Konması
52	4.2.	Araştırma		Yöntemi
53	4.3.	Mahallenin Kurulma ve Gelişme	Hikayesi- Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler	
58	4.4.	Sosyal, Kültürel ve	Ekonomik	Değerlendirme
59	4.4.1.	Nüfus Kompozisyonu ve	Demografik	Özellikler
59	4.4.2.			Eğitim
59	4.4.3.		Göç	Hikayeleri
60	4.4.4.	Gelir Kaynakları ve	Tüketim	Alışkanlıkları
61	4.4.5.		Yerleşim	Durumu
62	4.4.6.	Konutun Yapım Süreci ve	Fiziksel	Özellikleri
64	4.4.7.		Mekan	Kullanım
65	4.4.8.			Altyapı

66	4.4.9.	Konutun Geleceği ile İlgili Planlar
66	4.4.10.	Dış Dünya – Kentle İlişkiler – Toplumsallaşma Gereksinimleri
67	4.4.11.	Kent Dışı ile İlişkiler
68	4.4.12.	Ayrılmaları Yerle İlişkiler ve Gelecekte Beklentiler
69	4.4.13.	Kadının Toplumsal Konumu
69	4.4.14.	Mardin'deki Rehabilitasyon Çalışmalarına Duyarlılık
70	4.4.15.	Kent Yerlisinin Gecekondu Kullanıcısına Karşı Tutumu
70	4.4.16.	Genel Değerlendirme
71	4.5.	Morfolojik Analiz
71	4.5.1.	Geleneksel Mardin Evi Tasarımını Etkileyen Faktörler ve Mekan Organizasyonu
76	4.5.2.	Gecekondu Konutunda Mekan Organizasyonu
5. SONUÇ		
		79
KAYNAKÇA		
		82
EKLER		
		83
ÖZGEÇMİŞ		113

KISALTMALAR

ÇATOM	: Çağdaş Toplum Merkezi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
GEEYAK	: Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
MERDİNAR	: Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi, Mardin Araştırmaları
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 3.1.	Mardin'in nüfus Gelişimi.....	38
Tablo 4.1.	Mahallelere Göre Nüfus, Konut, Hane Büyüklüğü	59

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 2.1	: Kahire	6
Şekil 2.2	: Kolombiya	6
Şekil 2.3	: Peru	6
Şekil 2.4	: Rio de Janerio	6
Şekil 3.1	: Mardin'in havadan fotoğrafı	20
Şekil 3.2	: Mardin'e ait bir gravür	22
Şekil 3.3	: 1930'larda Mardin	22
Şekil 3.4	: Gabriel'e ait çizimler	24
Şekil 3.5	: Mardin'den genel görünüşler	25
Şekil 3.6	: Mardin Kalesi'nden kentin görünüşü	26
Şekil 3.7	: Abbara	27
Şekil 3.8	: Mahalleler	28
Şekil 3.9	: Tarihi çarşı	29
Şekil 3.10	: Kasımiye Medresesi	30
Şekil 3.11	: Ulucami	30
Şekil 3.12	: Mardin Haritası	42
Şekil 3.13	: N. ve T. Pertev tarafından yapılan Mardin'in ilki harita planı	42
Şekil 3.14	: Mardin'in genel görünüşü	44

Şekil 3.15	: Eski kent dokusu	45
Şekil 3.16	: Yenişehir	46
Şekil 3.17	: Yenişehir	46
Şekil 3.18	: Saraçoğlu Mahallesi	47
Şekil 3.19	: Saraçoğlu Mahallesi	47
Şekil 4.1	: Saraçoğlu Mahallesi	52
Şekil 4.2	: Saraçoğlu Mahallesi	55
Şekil 4.3	: Saraçoğlu Mahallesi	55
Şekil 4.4	: Saraçoğlu Mahallesi	55
Şekil 4.5	: Mardin genel haritası içinde Saraçoğlu Mahallesi	56
Şekil 4.6	: Saraçoğlu Mahallesi	56
Şekil 4.7	: Yenyol	57
Şekil 4.8	: Çocuk yuvası	57
Şekil 4.9	: Gecekonduarda zaman içinde yapılan eklentilere örnek	63
Şekil 4.10	: Gecekonduarda zaman içinde yapılan eklentilere örnek	63
Şekil 4.11	: Mahallede yapılan ilk gecekonduardan örnekler	64
Şekil 4.12	: Mahallede yapılan ilk gecekonduardan örnekler	64
Şekil 4.13	: Farklı gelire sahip kullanıcıların farklı mekan kullanımı	65
Şekil 4.14	: Saraçoğlu Mahallesi	67
Şekil 4.15	: Geleneksel evlerin araziye yerleşimi	72
Şekil 4.16	: Geleneksel evlerin araziye yerleşimi	73
Şekil 4.17	: Geleneksel Mardin evinde yaşamı birini	74
Şekil 4.18	: Geleneksel Mardin evinden bir örnek	75

Şekil 4.19	: Geleneksel Mardin evinden bir örnek	75
Şekil 4.20	: Gecekondlu konutlarından örnekler	76
Şekil 4.21	: Gecekondlu konutlarından örnekler	77
Şekil 4.22	: Gecekondlu konutlarından örnekler	77
Şekil 4.23	: Gecekondlu konutlarından örnekler	78
Şekil 4.24	: Gecekondlu konutlarından örnekler	78

ÖZET

Mardin, yirminci yüzyılın başından beri hızlı bir yapısal dönüşümü içerisinde. Yüzyılın başından itibaren kentin yerlileri ekonomik ve etnik nedenlerden dolayı kenti terk ederken, kent e kırsal alandan ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı göç eden dar gelirli yerleşmiştir. Bu çalışmada, kentin özellikle son 20 yıldır çehresini değiştiren bu dönüşümün ürünü olan gecekondu olgusu ve kullanıcılarının geçirdikleri kentleşme ve modernleşme süreçleri incelenecektir. Bu süreç; istihdamı tüketim kent sel hizmetlerden yararlanma, kadının toplumsal konumu ve mekan kullanımı üzerinden analiz edilecektir.

Birinci bölümde, çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi anlatılmaktadır. İkinci bölümde, gecekondu olgusunun dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkmasının nedenleri, geçirdiği süreç ve sosyo-ekonomik, mekansal yapısı incelenmektedir. Üçüncü bölümde, Mardin’in tarihsel gelişimi, kent halkının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı, kentteki nüfus hareketleri ve konut üretimi süreci incelenmektedir. Dördüncü bölümde, Mardin’deki alan çalışması sosyal, kültürel ve ekonomik olarak değerlendirilmiş, gecekondu mekanının morfolojik analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde, tezle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

SUMMARY

Mardin has been in a fast structural transformation since the beginning of the 20th century. While the locals of the city have left the city due to ethnical and economical reasons since the beginning of the century, low-income holders from rural areas who immigrated due to economical and political reasons have settled in the city. The study focuses around the fact of slum area, which is a product of this certain transformation, and the process of citizenship and modernization of which the users have been going through. The certain process will be analysed through employment, consumption, benefiting from urban service, women's social condition and space usage.

In the first chapter, the purpose, scope and method of the study are stated. In the second chapter, the reasons, which caused the fact of slum area to come into existence all around the world and in Turkey, the process it has gone through, and socio-economical, spatial structure are analysed. In the third chapter, Mardin's historical development, the social, cultural and economical structure of the citizens, the movements of population, and the process of residence production are analysed. In the fourth chapter, the field study in Mardin is evaluated socially, culturally and economically, and a morphological analysis of the slum area is produced. In the conclusion chapter, there is a general evaluation of the thesis.

1. GİRİŞ

Gecekondu olgusu, özellikle geç sanayileşen, hızlı ve plansız kal kı nan, geliş mekte olan ül kelerde (Güney As ya, Latin Ameri ka Ü keleri, Tür ki ye vb.) gör ü len bir tür konut sunum biçimidir. Tür ki ye’de özellikle 1950’lerden itibaren başlayan kırsal alandan batıdaki kentlere hızlı ve kitlesel göç, kentlerin plansız büyü melerine neden ol muştur. Kitlesel göçe maruz kalan İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerde yoğun göçü karşı layacak konut sunumunun ol ma sı bu kentlerde gecekondu bölgelerini ol u ş ma sı ile sonuçlan mı ş tır. Gecekondu konut u beledi ye, devlet veya özel şahıslara ait araziler üst ünde kullanıcı nın kendi olanakları yla temel gereksini mi olan barınma ihtiyacını karşı lamak için yaptı ğı konuttur. Başlangıçta barınma amaçlı yapılan gecekondu konut u, zamanla bir ticari ürün haline gel mi ş, gecekondu bölgeleri kentlerin öne mli rant alanları ol muştur.

Gecekondu olgusu aynı zamanda sosyal bir olgudur. Gecekondu kullanıcı sının kentle kur du ğu ilişkiler, kentte tut unmak için ol u ş tur du ğu ağ ilişkileri, kırsal ki mi ği ile kent kültürü arasında ol u ş tur du ğu ara kültür, büt ün bu dönüşü msüreci ve süreci n ürünleri gecekondu ol gusunun sosyal boyut udur.

Mardin, geliş mekte olan bir ül kenin, kal kı nmada öncelikli böl gesinde yer alan bir kenti olarak gecekondulaş ma sürecini büt ün faktörleri ile oldukça sancılı yaşa maktadır.

Mardin, Anadolu ve Mezopotamya’nın bul u ş tu ğu bir bölgede Güneydo ğu Anadolu Bölgesi’nde yer alır. Bu özel co ğrafi konumu sayesinde öne mli ticaret yollarının dura ğı olan kent, tarih öncesinde ve tarih çağlarında farklı kültürlerin etkisi altında kal mıştır. Asur, Babil, Pers, Roma, Bizans, Arap, Artuklu ve Osmanlı gibi farklı kültür kat manları bu kentte ege men ol muştur. Bu çeşitlilik şehirde Müslüman, Hristiyan ve Yahudi inançları ile Er menî, Süryani, Arap, Türk ve Kürt etnik gruplarını ol u ş tur muştur.

20. yy’ın başından beri Mardin’de yaşanan ekonomik, sosyal ve politik de ği ş mler kentteki zengin sosyal ve mî nari yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Mardin bu

dönüşüm sürecinde iki önemli dönem yaşamıştır; birinci dönem tarihi boyunca önemli ticaret yollarının uğrak yeri olan kent, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen sınırlar ve ticaret yolları ile bölgedeki önemini yitirmeye başlamıştır. Bu durum kentte ekonomik gerilemenin yaşanmasına neden olmuştur. Bu gerileme ve o dönemde yaşanan siyasi baskılar, kentin önemli ticaret burjuvazisini oluşturan gayrimüslim etnik toplulukların şehri terk etmesine neden olur. 1950'lerle birlikte kentin yerli eşrafından aileler de batıdaki büyük şehirlere doğru göç etmeye başlar. İkinci dönem özellikle 1960'larını ikinci yarısından itibaren kırsal alandan tarihi kent merkezine doğru başlayan göç. Ekonomik ve siyasi kaynaklı bu göçte kırsal alandan göç edenlerin büyük çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Kent merkezi bir süre bu göçü emebilmiş ancak özellikle 1984'ten itibaren bölgedeki terör olaylarından sonra artan hızla devameden göçü, kentteki konut stoku karşılayamamış bu durum kent merkezinin saçaklarında gecekondu mahallelerinin oluşmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada; Mardin'deki gecekondulaşma süreci, bu süreci oluşturan koşullar ve faktörler ile gecekondu kullanıcılarının nasıl bir kentleşme süreci içinde oldukları ekonomik, sosyal ve mekansal yönleri ile analiz edilecektir. Bu kadar geniş bir çerçeveyi biraz daha tamamlamak gerekirse gecekondu kullanıcılarının kentleşme deneyimi istihdam tüketim kentsel hizmetlerden yararlanma, kadının toplumsal konumu, mekan kullanımları; sosyal, kültürel, ekonomik ve politik kimlikleriyle mevcut kültürle yaşadıkları uyum ve gerginlik gibi daha somut ve ölçülebilir kavramlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bütün bunların tespit edilebilmesi için bir alan çalışması yapılmıştır. Çalışma Mardin'deki ilk gecekondu mahallesi olan Saraçoğlu Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışma yöntemi olarak ise, belirlenen bu sorunlara ilişkin literatür araştırması, harita, fotoğraf vb. belgelerin incelenmesi ile başlanmış, bunların sonucunda konunun derinlemesine incelenebilmesi amacıyla oluşturulan sorular kullanıcılara yöneltilmiştir. Görüşmeler toplam 14 hanede kullanıcının da yönlendirdiği, yüz yüze derinlemesine görüşme formatında gerçekleşmiştir. Oluşan gecekondu örüntüsünü ve konut içindeki mekansal organizasyonu anlama ya yönelik krokieler oluşturulmuştur.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GECEKONDU OLGUSU

2.1 Gelişmekte Olan Ülkelerde Enformel Yerleşmeler

2.1.1. Enformel Yerleşmelerin Ortaya Çıkışı ve Fiziksel Yapısı

Tarih boyunca kentlerin nüfusu hep kırsal alanlardan göçen nüfusla artmıştır. Fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, ekonomisinin temel halatırımı dayanan toplumlarda, kente göçenlerin yaşantıları farklılıklar göstermektedir. Gecekondular yalnızca, tarımda pazara yönelik üretimi (cash cropping) geçişin göresel olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık, çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştirdiği toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bu gözleme, ayrıca gecekonduların sosyal ekonomik değişimlerin yalnız klasik pazar mekanizmasıyla düzenlendiği toplumlarda yer aldığı da eklemek gerekir (Kıray, 1998).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşmiş toplumların tarıma dayanan feodal toplum yapısından çıkma çabalarında şehirleşme ve şehirde yerleşme oluşumları yeni özellikler göstermeye başlamıştır. Bugün bizim toplumumuzda, hem diğer geç sanayileşmiş toplumlarda Latin Amerika’daki ve Asya’daki benzer ülkelerin şehirlerinde ulaşım sanayi ve bunlarla aynı zamanda gelişen örgütlenmelerin modern düzene geçiş hızı 19. yüzyıl batı toplumlarının şehirleşmelerinden çok daha yavaş olmakla beraber tarımsal üretimde, nüfus artışı ve teknolojik değişimle topraktan kopma sürecine dek olmadığı kadar hızlı ve büyük çapta olmuştur. Başka türlü söylemek gerekirse bu toplumlarda şehirlere nüfus yığılması oranı sanayileşme ve örgütlenme hızından çok daha fazladır (Kıray, 1998).

Yöresel farklılıklara rağmen gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde enformel konut örüntüsü aynıdır. Kentte yaşayanlara konut sunan formler konut pazarı zamanla kente yeni gelen dar gelirli kesimin isteklerine yanıt verirken uzaklaşmış, bu pazardan konut alma gücünden yoksun dar gelirli yeni kentli grup başını sokacak bir barınak ararken, günümüzde enformel sektör olarak tanımlanan sektörden yararlanmaya başlamıştır. İlk kez ekonomist P. T. Bauer tarafından tanımlanan enformel konut

sektör, dünyada gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin kentlerinde ayrıntıda farklılaşmakla birlikte, genel olarak tümünde görülen bir olgudur (Pulat, 1991).

Yasal konut pazarı dışında oluşan bu dar gelirli konut pazarını tanımlayan üç ana kriter vardır:

1. Arazi'nin elde ediliş biçimi,
2. Konut biriminin fiziksel özellikleri,
3. Kullanıcının statüsü

Bu kriterlerden birinin dahi yasal olma ması durumunda konut enformel sektöründe yer almaktadır. Tüm gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde farklı adlar alan dar gelirli kimselerin kendi ürettikleri bir çözüm olan spontane yerleşmeler bu ana kriterlere göre biçimlenmiş, kullanıcının finans gücü, sağlayabildiği malzemelere göre değişmiş, gelişmiştir (Pulat, 1991).

1. Arazinin elde ediliş biçimi: Kente göç eden insanlar sahibinin izni olmaksızın, ya da parsellenme işlemi yapılmaksızın (i mar durumu olmayan) araziyi işgal etmişler ve bu araziye barınaklarını inşa etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük şehirlerinde böyle yerleşmelerin oranı (%30-85) oldukça yüksektir. Arazi bazen özel şahsa, bazen de hazineye aittir.

2. Konut biriminin fiziksel özellikleri: Dar gelirli grup konutunu inşa ederken çeşitli yapı malzemeleri kullanmıştır. Bu malzemelerin çoğu geçici ve artık malzemedir ya da ikinci kez kullanılmaktadır. Çuval, tahta, kerpiç, briket, mukavva, teneke, saz, saman vb. malzemelerle yapılan konutlar dayanıksız, kalitesiz ve yetersiz olmaktadır.

3. Kullanıcının statüsü: Aileler barınak edinirken ya satın almak ya da kiralamak durumunda kalmışlar, satın alma gücü olmayan aileler bazen konutu başka ailelerle paylaşmışlar, böylece bir konutta birden fazla ailenin oturduğu, kalabalık yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Hong Kong'da %73.6, Filipinler'de %78.2, Kore'de %68.5, Kolombiya'da %85.1 oranında konutta birden fazla aile yaşamaktadır (Pulat, 1991).

Tüm bu yerleşmeler kurulduklarında kent hizmetlerinden yoksundurlar. Latin Amerika'da zamanla elektrik, su, alt yapı sağlanmaktaysa da Asya ve Afrika'da yerleşmelerin pek çoğu bu hizmetlere hiç ulaşamamıştır. Jakarta'da evlerin %76'sında ne su, ne elektrik vardır, %8'inde ise hem su hem elektrik vardır.

Brezilya'da Sao Paulo kentinde evlerin %4'ünde su yoktur. Kalküta'da ailelerin %77'si tuvaleti diğer ailelerle ortak kullanmaktadır ve %10 ailede hiçbir hizmet yoktur (Gilbert, 1983).

III. Dünya kentlerinin çoğunda yoksulluğu konut ve konut üzerindeki etkileriyle saptamak olasıdır. Kent hizmetlerinin sağlanması, hane halkı yoğunluğu, konutun fiziksel kalitesi gibi veriler gelişmiş ülkelerin koşullarıyla kıyaslandığında kesinlikle kabul edilemeyecek standartlarda yaşandığını göstermektedir. Hindistan'da kentsel hane halklarının yarıdan fazlası bir odada yaşamakta ve oda başına ortalama 4.4 kişi düşmektedir. Büyük Bombay'da ailelerin %77'si bir odada yaşamakta, oda başına ise ortalama 5.5 kişi düşmektedir (A. Gilbert, 1983).

Asya'da gecekondu lar hemen hemen tüm büyük kentlere yayılmıştır. Filipinler'in başkenti Manila'da 1985 yılına göre 5 milyonun üzerindeki nüfusun %30'u gecekondu dur, 1990 yılında nüfus 7.832.000'i bulmuştur. Hindistan'da Kalküta'da işgalcilerin 2/3'den fazlası tek odalı konutta yaşar. Yaklaşık 200.000 kişiden hepsi olmasa bile büyük kısmı hiçbir barınak ve kamu hizmeti olmadan kaldırımlarda yaşamalarını sürdürürler (Turner, 1988).

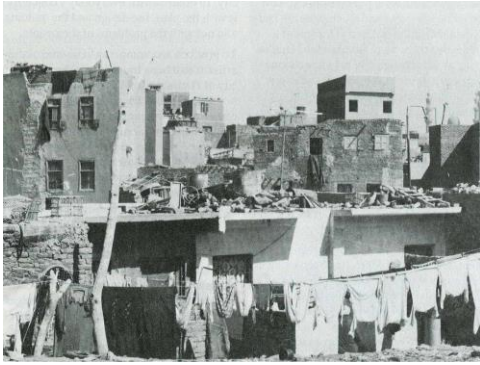
Asya ülkeleri içinde en yoksullarını Bangladeş, Endonezya, Hindistan ve Pakistan olarak sayabiliriz. Bu ülkelerde oluklu kartonun binalarda inşaat malzemesi olarak kullanıldığı, su, kanal ve diğer sağlık koşullarından yoksun yaşam sürdürül düğü görülmektedir (Abrams, 1964).

Pakistan'da Dacca, Karaşi, Haydarabad gibi alanlarda gecekondu lar büyük kümeler ve seyrek koloniler halindedir. Pakistan Hindistan'dan ayrılıp bağımsız bir devlet kurunca binlerce Müslüman yeni sınırı geçerek barınaklara misafir olarak yerleşmişlerdir. Pakistan ve Hindistan arasındaki göçlerde milyonlarca kişi evsiz kalmıştır. Gecekondu lar Karaşi'de kamuya ait arazilere, mezarlıklar içine, camilerin arkasındaki boşluklara taşınmışlardır (Abrams, 1964).

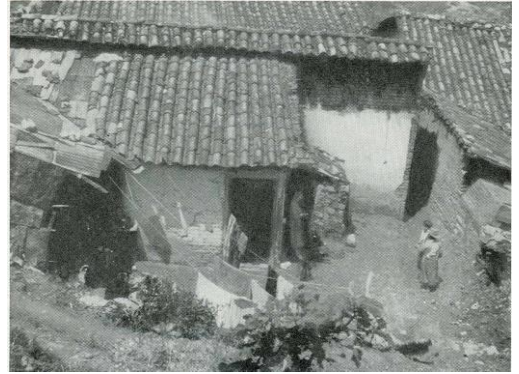
Malezya'da resmi olmayan tahminlere göre nüfusun yaklaşık %35'i 1980 yılına göre nüfusu 565.329 olan başkent Kuala Lumpur'da gecekondu yerleşmelerinde yaşamaktadır. Etik gruplar kentin özel yerlerine yerleşmeye eğilimlidir. Malezya gecekondu ları genellikle ayaklıklar üzerine dikili kereste çatılı karakteristik kırsal kampung evidir. Odukça geniş ailelere sahiptirler. %70'i seyyar satıcı, önemli

ticaret yapan, %25'i yarı m gün çalışan işçidir. Yaklaşık %5'i ustalıklı meslek sahibi dir(Payne, 1977).

Güney Amerika ülkelerinden Venezuela'nın başkenti Karakas'ta gecekondu toplulukları gerek kent içi gerekse çevresine egemen olmuştur. Kent merkezlerinde alışveriş alanlarına yakın, "ranchos" adı verilen bu yerleşmeler dağ dizileri üzerine yerleşmişlerdir. Ranchos yapı malzemeleri içinde toprak, karton, eski hurdalar ve tuğla, kiremit gibi geleneksel malzemeler sayılabilir. Üke nüfusunun %65'ini n yasal tapusu olma dı ğı tahmin edil mektedir. Hükümet bazı gecekondu topluluklarına elektrik, su, sağlık hizmetleri getir miş olsa bile yaşa mil kel dir(Abrams, 1964).

Şekil 2 1: Kahire

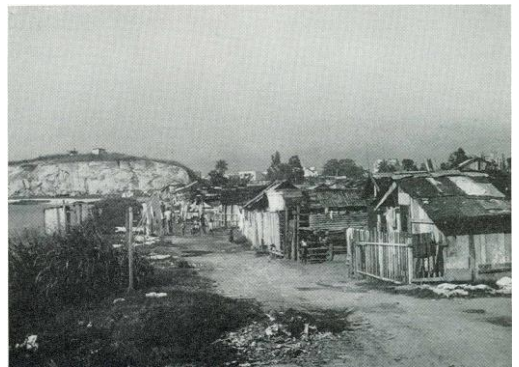

Şekil 2 2: Kol ombi ya

Ja mai ka'da belli başlı gecekondu toplulukları Trenchtown ve Kingston Penn'dir. Kingston'da özel arazilerden gecekonduları polis süratle çıkarttığı halde, gecekondular tekrar geri taşınmışlardır. Barınakların çoğu eğreti ağaç, hurda teneke, karton gibi malzemelerden yapılmıştır. Sağlık koşulları kötü, 8 ailenin yaşayabildiği 6,5 m²'de tek odalı yerlerdir(Abrams, 1964).

Şekil 2 3: Peru

Şekil 2 4: Rio de Janeiro

Gecekondulaşmanın olduğu her ülkede kendine özgün biçimler olsa bile ortak olan noktalar özetlenirse;

1. Arsa mülkiyeti kendilerine ait değildir.
2. Binalar derne çatna, sağlık koşulları oldukça kötüdür.
3. Kent merkezi ve kent saçaklarında bulunabilirler.
4. Birçoğu temel altyapı hizmetlerinden yoksundur.
5. Gecekondularda yaşayan bireylerin birçoğunun işleri sürekli değildir. Hizmet sektörü en önde gelen çalışma alanıdır(Kereş 1993).

2.1.2. Enformel Yerleşmelerde Sosyo - Ekonomik Yapı

Kendi kendine yeten basit teknoloji tarımla üretimi gerçekleştiren klasik köylülüğün hızla kaybolduğu ve değişik tempolarda sanayileşen ve kompleks örgütleri gelişen ülkelerde şehirler tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar, kırsal alandan zaman içinde değişen çeşitli mekanizmalarla topraktan kopan nüfusun göç baskısı altındadır. Bu durumda gelişmekte olan toplumların şehirlerinde üç boyutlu bir uyum ve fakirlik sorunu ortaya çıkmaktadır(Kray, 1998).

Türkiye'nin klasik örnek oluşturduğu bu durum Güney Asya ve Güney Amerika toplumlarında da benzer koşullar oluşturmaktadır. Toplumun temel yapısının değiştiği dönemlerde özellikle topraktan kopmanın hızlandığı ve köylülüğün kaybolduğu dönemlerde şehirlere yığılan grupların uyum sorunları, durağan aşamalarda tortunu "fakirlerin" oluşturduğu sorunlardan çok farklıdır(Kray, 1998).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geç sanayileşen toplumlar da köylülerin topraktan kopup şehirlere göçü başlayıp hızlanınca, kentlerdeki "fakir" gruplar yeni bir yapı ve boyut kazanmıştır. Çözlemler güvenceli uzmanlaşmış işlerin sanayi ve örgütlerde yeterince gelişmemiş olduğu bu toplumların kentlerinde "çevre" işlerde kalan, başkalarından daha çok iş değiştiren, belki de daha önemli geleneksel köy çevresindeki güvence mekanizmalarının da kaybolduğu ortamda şehirlerdeki göçen fakirler (urban poor) kendilerine has uyumlar ya da sorunlar doğurmuşlardır(Kray, 1998).

Bu ülkelerdeki geleneksel yapılarıdaki çözülme kentlere gelen bu grupları yeni bir toplumsal düzene entegre edecek hızda olmamıştır. Yeni ilişki biçimleri

gelişmiş, sivil toplum kurumları oluşmamış, toplumsal yapı ve siyasal ideolojiler kristalize hale gelmiştir (Tekeli, 1998).

Topraktan kopup şehre gelen nüfus gereği gibi şehrsel faaliyetlere girişmekte köylü kalamadıkları gibi tam şehirli de olamamakta, ürettiği belirli bir katkısı bulunmayan dağınık, küçük servis işlerinde kalmaktadırlar. Onun için bugün kırsal bölgeleri mizde şehirlere gelen ve modern bir iş ve tabakalaşma düzenine giremeyen kimselerin mekanda yerleşmeleri değişik olmakta ve birçok yeni sorunun doğmasına sebep olmaktadır (Kıray, 1998).

Geri kalmış ülkelerde bu grupların oranları çok yüksek olmasına rağmen, benzer mertebedeki işsizlik oranlarının gelişmiş ülkelerde doğuracağı, sosyal krizleri doğurmamaktadır. Ampirik gözlemlere dayanan bu iki genelleme gösterir ki, gelişmekte olan ülkelerin yapısal dönüşümleri sırasında ortaya çıkan bu grupları incelemekte, ekonominin istihdam ve işsizlik kategorileri yetersiz kalmaktadır. Bu grupları belirli istihdam özelliklerine sahip bir sektör anlayışı içinde ele almak gerekecektir. Bu sektör, kalkınma yazınında marjinal sektör veya informal sektör diye adlandırılmaktadır. Bu grup şehirde büyük sosyal krizler doğurmadan varlığını korumaktadır. Şehrin modern kesimlerine hizmet ederek, yeni iş imkanları bularak (innovative), daha çok kendi emeklerine dayanan, düzensiz örgütlenmiş iş imkanlarını kullanarak şehirde geçimlik bir gelir düzeyine ulaşabilmektedir. Bu düzensiz, örgütlenmiş grup, şehirdeki marjinal sektörü oluşturmaktadır. Şehirdeki marjinal sektör, kırsal kesimdeki marjinal sektörle ilişki halindedir ve onun tarafından beslenir. Şehirdeki marjinal sektör de aynen kırdaki marjinal sektör gibi, şehirdeki modern sektörün yarattığı fırsatlardan yararlanarak varlığını korumaktadır (Tekeli, 1998).

2.1.3. Enformel Yerleşmelere Karşı Geliştirilen Politikalar

Günümüzde konut sorunu, dünyada yaşamı sürdürüntümlerinin ortak sorunu olarak görülmekte, ancak ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve sosyo-ekonomik yapıları nedeniyle farklı boyutlar kazanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sadece nitelik sorunu iken, gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman nicelik, zaman zaman da hem nitelik hem nitelik sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık soruna etki eden faktörler, toplumdan topluma öncelikleri değişse de, özellikle gelişmekte olan ülkelerde aynı olmaktadır. Bunların başında nüfus artışı, kırdan kente göç ve

kentleşme gelmekte, konut elde etme biçimleri, yapılan konutların nitelikleri ve ülkenin ekonomik durumu diğer önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Soruna tarihsel süreç içinde bakıldığında; dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetler tarafından çözüm bulmak amacıyla çeşitli politikaların geliştirildiği ve uygulamaya konduğu, bu politikaların bazılarının başarılı, bazılarının ise başarısız olduğu görülmektedir. Ülkeden ülkeye yerel farklılıklar göstermekle birlikte, hızlı kentleşme sonucunda özellikle büyük kentlerde oluşan konut açığı sorununun çözümünde bazı temel politikalar uygulanmıştır. Ancak tüm politika ve uygulamalara rağmen dar gelirli kentli gereksinime sahiplerine ulaşılamamış, kentlerde bu grupların kendi ürettikleri enformel yerleşmeler hızla çoğalmışlardır(Pulat, 2001).

Gelişmekte olan ülkelerde 2. Dünya Savaşı sonrası hızlanan kentleşme ve kırsal alanlardan büyük kentlere göç ile kentlerde oluşan konut açığı sorunlarına 1960'lara kadar hükümetlerin pek çoğu önem vermemiştir. Oysa konut sorununu tüm boyutları ile dar gelirli kentli kesim yaşamakta ve hükümetlerin konut sağlama konusunda yetersiz kaldığı durumlarda kendi çözümlerini kendi üretmektedirler(Pulat, 2001).

Bu gelişmeler hükümet ve plancıları tavrı almaya götürmüş, benimsenen ilk politika; yaşanan hızlı ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkan ve bu gelişmenin ilk aşamalarında önlenemeyen geçici bir olgu olarak nitelenen gecekondu ve gecekondu "önemsememe, görmezden gelme" olmuştur. Ancak 1960'lardan sonra kentlerin zaman içinde hızlı demografik ve fiziksel büyümesinden endişe duymaya başlayan hükümetler tarafından sayıları hızla artan gecekondu karşıısında başarısızlığa uğrayan bu görüş değiştirilerek "boşaltma ve yıkım" politikaları gündeme getirilmiştir. Önceleri daha çok yeni yollar açmaya da imar yasası nedeniyle bazı yapıların yıkım şeklinde başlayan yıkım politikası, sonraları kent yenileme, imar yasalarını koruma ve kente göçü azaltma amacıyla uygulamaya konmuştur. Hükümet tarafından kentin "kanseri" olarak görülen ve düzensiz, sürekli ve hızla büyüyen bu yerleşmeleri yıkmak için çıkarılan yasalar, yapılan uygulamalar, kentleşmenin temelinde yatan toplumsal ve ekonomik olgular göz önüne alınmaksızın hazırlanmış içini istenen sonucu vermemiştir. Yıkım politikasının ardında yatan bir başka düşünce ise gecekondu ve benzeri enformel yerleşmelerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmalarıyla kent alanlarında bu tür yerleşmelerin sayılarının azalacağıdır. Oysa yıkılan gecekondu ve benzeri insanlar, çoğu kez

benzer yeni yerleşmeler kurmuşlar ve bu yeni alanlar da kentte daha da yoksul koşullar oluşturmuşlardır(Pulat, 2001).

Gecekondu terimi olarak Türkiye'ye özgü olmasına karşın, olgu olarak başka ülkelerde de, özellikle III. Dünya ülkelerinde de benzer koşullar içinde, benzer nedenlerle yer almaktadır. Meksika'da "jacale", Arjantin'de "favela", Panama'da "rancho", Fas'ta "bidonville", Hindistan'da "bustee", Tunus'ta "gourbeville", Cezayir'de "casbah", Brezilya'da "macanbo" gibi adlar alan gecekondu tüm bu ülkelerde büyük kent nüfusunun %20-70'i arasında değişen bir orandaki düşük gelirli kentli kesimin yaşamı siNGele nmektedir. Gerçekten de kent nüfusunun Lima'da %36'sı, Manila ve Karakas'ta %5'i Kalkutta'da %3'ü, yoksul kent yerleşmelerinde yaşarken, Ankara'da %65'i, İstanbul'da, %45'i gecekondu bölgelerinde yaşamı sür nmektedir(Keleş, 1984).

2.2 Türkiye'de Gecekondu Olgusu

2.2.1. Gecekondu - Ortaya Çıkışı ve Tanımı

Gecekondu İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'de hızlanan kentleşmenin gerektirdiği sayıda konut sunumunun toplumun meşru gördüğü kanallar içinde sağlanamayışının ortaya çıkardığı, kente göç etmiş düşük gelirli grupların konut gereksinmesini karşılayan bir sunum biçimidir (Tekeli, 1994). Genellikle bu olgunun ortaya çıkışında iki önemli bağımsız değişkenin etkili olduğu kabul edilmektedir. Birincisi, Türkiye'de nüfus artış hızının çoğalmas, ikincisi ise tarımsal kesimde hızlı bir mekani zasyona g d l m e s i . Bu iki bağımsız değişken bir diğ er i n i n e t k i s i n i a r t ı r a r a k kırsal alandaki daha önceki dengenin bozulmasına sebep olmuş ve yapısal bir dönüşümü başlatmıştır(Tekeli, 1977).

Gecekondular tarım ve nüfus değişimliklerine uymayan, sanayileşmeyen, örgütleşmeyen şehirlerimize yayılan hiç ihtisaslaşmamış az gelir getiren işlerde çalışan büyük kitlelerin barınak yerleridir(Kıray, 1998).

Işık ve Pınarcıoğlu (2001), Türkiye'nin son 60 yıl içinde geçirdiği kentleşme deneyimini şöyle özetlemektedir; "1945 yılında 18.9 milyon olan ülke nüfusu 1997'de 62.8 milyona çıktı. 1945'de kent olarak adlandırılabilcek yerleşimlerde 4.7 milyon insan yaşarken bugün 40 milyonu aşkın kişi kentlerde yaşamakta. Nüfusunun %25'i kentlerde yaşayan tarımağırlıklı bir ülkeden, %70'i kentlerde yaşayan, daha da önemlisi kent kökenli faaliyetlerin ve kararların belirleyici bir rol oynadığı bir ülkeye dönüştü Türkiye bu sürede. Kentleşme süreci, salt nüfusun mekânda yer

değiştir me si ni aş an bir de ği ş im s ü re ci ne iş a re t et me k te ve bu s ü re ç, ekono m i k, poli t i k, topl um sal ve k ü lt ü re l d ü ze y le r de bir d i zi ç ar p ı c ı de ğ i ş i m le bir li k te ya ş an m a k t a d ı r. ’’

H ı z l ı ve pl an s ı z kal ı n m a son ucun da dar ge li r li k en t li ke si m i n kon ut so ru nu, T ü r ki ye ve ge li ş m e k te ol an ü l ke le r de gi de rek b ü y ü m e k te ve kar n a ş ı k l a ş m a k t a d ı r. T ü r ki ye’ de kon ut so ru nu 1950’ le r de ba ş l a ya n ve 1960 son ra s ı h ı z l a n a n i ç gö ç e da ya n m a k t a d ı r. K ı r s a l al an l a r d a b ü y ü k ş e h i r l e r e ol a n bu dra ma t i k de mo gra f i k ha re ke t, k en t sel al an l a r d a ci d d i kon ut s ı k ı n t ı s ı n ı n or ta ya ı k ı n m a s ı n a ne den ol m u ş t u r. Ya sa l kon ut ü re t i m s ü re ç l e ri i le kar ş ı l a n a m a ya n bu b ü y ü k kon ut a ç ı ğ ı ge ce kon du ö r ü n t ü s ü n ü do ğ u r m u ş ; b ö y l e c e 1950’ le r den ba ş l a ya ra k y ü z bi n l e r c e ge ce kon du ya p ı l m ı ş ve T ü r ki ye’ ni n b ü y ü k k en t l e ri ge ce kon du ye r le ş m e l e ri i le ku ş a t ı l m ı ş t ı r (T u r g u t, 1996).

T ü r ki ye’ de ge ce kon du ol gu su 775 say ı l ı ya sa ta ra fi n d a n ta pu su z ve i zi n si z ar sa l a r ü ze ri ne ru hs at s ı z ve ya sa d ı ş ı kon ut i n ş a a t ı ol a ra k ta n ı m l a n m a k t a d ı r. Bu ta n ı m a g ö re ge ce kon du, m ü l ki yet, i m a r pl a n ı ve ne v zu a t ı n a ay k ı r ı l ı k a ç ı s ı n d a n el e al ı n m a k t a d ı r. O y sa ge ce kon du ol gu su ç ok y ö n l ü ve kar n a ş ı k bir ol gu dur (T u r g u t, 1996).

Ge ce kon du ol gu su nu i n c e l e y e n ve ta n ı m l a m a ya ç a l ı ş a n ara ş t ı r m a c ı l a r fa r k l ı ya k l a ş ı m l a r l a ol gu y u be t i m l e m e ye ç a l ı ş m ı ş l a r d ı r. Bu ya k l a ş ı m a g ö re;

1. Ge ce kon du, k ı r s a l d a n k en t sel ya ş a y ı ş a bir ge ç i ş , bir tra n si t i o n a l / d ö n ü ş ü m s e l ya ş a y ı ş ş e k l i ve bu ö z e l l i k l e ri n m e k a n a ya n s ı m a s ı d ı r.
2. Ge ce kon du, topl um un k ı r s a l b ö l g e l e ri n d e n kop m u ş ; ş e h i r l e r de sa na yi ve on un l a be ra ber ge li ş e n ö r g ü t l e n m e de ol m a d ı ğ ı i ç i n, e m i l e n e m i ş nü fu su n m e k a n a ya n s ı m a s ı d ı r.
3. Ge ce kon du so ru nu bir ba r ı n m a son ucun d a n ç ok, bir ge li r da ğ ı l ı m , s ı n ı f sal ya p ı ve so sy al g ü ve n l i k so ru nu dur.
4. Ge ce kon du l a r, ken di si ne ait ol m a ya n a ra zi ve ar sa l a r ü ze ri n de, sa h i bi ni n r ı z a s ı al ı n m a d a n ya p ı l a n i zi n si z ya p ı l a r d ı r.

Bu ta n ı m l a r da g ö s t e r m e k t e d i r ki ge ce kon du ol gu su ç ok y ö n l ü t opl um sal - ekono m i k ve fi zi k sel m e k a n fa k t ö r l e ri ni n ol u ş t u r d u ğ u kar n a ş ı k bir so ru nu dur (T u r g u t, 1996).

Ge ce kon du ö z ü n d e en for m e l bir ol gu dur. Ge ce kon du, for m e l ol a ra k ad l a n d ı r ı l a n ekono m i k ve topl um sal i li ş k i l e ri n d ı ş ı n d a en for m e l s ü re ç l e r de do ğ a r ve ge li ş i r; y i ne en for m e l s ü re ç l e r va si ta s ı y l a sa ki n l e ri ne k en t te bir ya ş a m s u n a r. Bu s ü re ç l e r, he m ‘ k en t hu ku ku’ d ı ş ı n d a ka ç a k ya p ı l a ş m a ol a ra k en for m e l kon ut pi ya sa s ı n ı n, he m de

yaşamak için gerekli ücretin kazanılmasını sağlayacak enformel işgücü piyasasının oluşması ile gerçekleşir(Işık, Pınarcıoğlu, 2001).

Moderleşme ya da kalkınmacı bir bakışla, enformel süreçler az gelişmiş ülkelerin özgül koşullarının ürünü olarak tanımlanmaktadır. Bu bakışta, enformel konut ve iş piyasaları, formal pazar mekanizması içerisinde kalkınma çabası gösteren geri kalmış ülkelerin bağlı ekonomilerinin bir sonucudur. Tarımsal ekoloji ithalatının kırdığı açığa çıkardığı atıl işgücü şehre doğru hızlı bir şekilde göç etmekte; göç edenlerin hem barınacak yer, hem de geçinecek bir gelire sahip olmak için gösterdikleri çabalar, enformel bir piyasanın oluşumunu sağlamaktadır(Işık, Pınarcıoğlu, 2001).

“Gecekondu” kavramı, esas olarak kente göç edenlerin, kentsel toprakları “barınak” amacıyla işgal etmeleri anlamını ifade etmektedir. Çevre ülkelerinde yaygın olarak gözlemlenen bu tür konut edinme olgusu, özel ticari sermayenin yoksullar için konut yapmayı cazip bulmasıyla da açıklanmaktaydı. Bu tür gecekondulaşmanın iki temel özelliği vardır: birincisi, konutun yapıldığı toprağa para ödeme; ikincisi ise konutun yine para ödemeden kullanıcılar tarafından yapılması. Bu tür bir konut edinme, tamamen parasal ekonomi dışında kalan ve sadece kentte var olmayı sağlayan, “barınma amaçlı”, dolayısıyla, sadece kullanım değeri olan bir konut edinme anlamını taşımaktadır(Erder, 1996).

Gecekondu bölgeleri çalışıldığı zaman iki temel değişken ortaya çıkar: Bunlar gelişmiş ve bir toplum tipinden diğerine geçen ve hala her iki yapının karakterini taşıyan toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Gecekondu bölgeleri bu karakteristیکlerinin bir mekansal yansımasıdır. Gecekondu sosyal güvenlik ve barınacak bir yer için yeni gelenlerin ihtiyaçlarına cevap olarak çıkan bir olgudur(Özsoy, 1993).

2.2.2. Gecekonduyunun Geçirdiği Süreç

Gecekonduyunun barınak oluştuktan çıkıp ticarileşmesi, kentlinin ve yerel yöneticilerin 1950’lerde gecekonduya, gecekonduya bakış açısının 1990’da tamamen değişmesini getirmiştir. Gelişmekte olan bir dizi ülkede görülen bu olguyu Keleş üç döneme ayırarak incelemektedir. Buna göre, 1. dönem 1960’a gelinceye kadar ki dönemi kapsar. Bu dönem gecekonduyu yoksul ailelerin ‘nasımlı barınma gereksinimlerini kendi güç ve olanaklarıyla ufak tefek yardımlarla karşılamaya çaba gösterdikleri dönemdir. Bu dönemde gecekonduların kiralandığına ender rastlanır. Aileler, yapmayı başarabildikleri gecekonduarda kendileri otururlar; 2. dönem

1960-1970 arasıdır. Bu dönemde gecekondular genellikle, sahibinin emeğinden yararlanılarak yapılmakta, ancak kiraya verilme oranı yükselmektedir. Bir başka deyişle, gecekonducu birçok gecekondular yaparak kendi gereksinimlerinden artı kalanı kiraya vermektedir; 1970-1980 arasındaki üçüncü dönemde ise, gecekondular yapılmaması süreci tümüyle ticarileşmiş, yoksul kitle için arsa sağlayıp yapı gereçlerini bulan ve gecekondular yaparak bunları satışa çıkaran ‘gecekondular firmaları’ türemiştir. Bugün için gecekondularda kiralık konut oranı, kentin düzgün ve geçiş halindeki bölgelerindeki kiralık konut oranı ile aynı düzeydedir(Keleş, 1993).

Konut sorununun tarihsel süreci incelendiğinde kırdan kente göç ederek kentte dar gelirli kesimi oluşturan kişiler devlet ya da özel şahsa ait arazileri işgal ederek illegal konut yapımını başlatmışlar, ilk gecekondular yerleşmelerini kurmuşlar ve geliştirmişlerdir. Özellikle 1950’li yıllarda artan göç olgusu yirmi yıl boyunca büyük bir hızla sürmüş, sonraki yıllarda ilk başlardaki hızını kaybetmişse de devam etmiştir. Gecekondular ilk önce, dar gelirli yeni kentli ailelerin barınma gereksinimlerini karşılamak amacıyla, kendi güç ve çabalarıyla karşılıklı yardımlaşma ile gerçekleştirilirken, daha sonraları ailelerin kullandıkları bölümleri kiraya verdikleri bir gelir aracı olmaya başlamıştır. Bu aşamadan sonra gecekondular ticari bir meta haline gelmiş, dar gelirli ailelere arsa ve yapı malzemeleri sağlayan gecekondular tacirleri türemiş, hatta bu kişiler gecekondular yapıp satmaya başlamışlardır(Pulat, 2001).

İlk kuşak gecekonduların temel özelliği, yapımcı ve kullanıcı arasında ayrışma olmasıdır. Bu konutlar, kentte kendilerine bir yer edinmek isteyenler tarafından kendi gereksinimlerine göre üretilmektedir. İlk kuşak gecekonduları sonraki yıllarda ortaya çıkan yeni biçimlerinden ayıran en önemli öğe de, yapımcı ve kullanıcı arasındaki bu özdeşliktir. Bu dönem gecekonduları, birçok açıdan 3. Dünya metropollerinde görülen ve kendi evini yapma (self-help housing) olarak bilinen konut türlerine benzetilmektedir(Işık, Bıncıoğlu, 2001).

Kentleşmenin ilk evrelerinde ortaya çıkan gecekonduların en önemli özelliği, değişim değeri değil de kullanım değeri için üretiliyor olmasıdır. Bu gecekondular, neredeyse tümüyle parasal ilişkiler dışında üretilmektedir. Gecekondular özelinde yerleşen ilişkilerin hepsi esneklik temelinde kurulmuştur. İnşaat süreci, gecekondunun finansmanı, esneklik üzerine kuruludur. Bir kez içinde yaşanmaya başladıktan sonra gecekondudaki hayat tarzı da esnektir. Zamanla ailenin değişen

gereksinimlerine göre, konuta çeşitli eklentiler yapılabilenkte, konutun yerleştiği arsa üzerinde ufak çaplı da olsa tavuk ya da meyve yetiştirme gibi faaliyetlere uygun mekan bile kalmaktadır. Bu anlamda ilk dönem gecekonduları, hem gelir düzeyi, hem de kentte yaşadığı deneyimler dalgalanmalar gösterebilen bir kesimin konutudur(Işık, Pınarcıoğlu, 2001).

Erken dönem gecekondularına ilişkin olarak belirtilmesi gereken bir diğer önemli özellik, ağ türü ilişkilerin, en başından beri gecekondulaşma süreçlerine hakim olmasıdır. Bu ilişki ağları arasında varlığı ve etkinliği en çok vurgulanmış olan hemşehrilik ilişkileridir. Kente ilk gelenler, kendilerinden önce kente gelmiş hemşehrilerinin deneyimlerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır. Bu ilişkiler, özellikle kentte tutunabilme açısından temel önem taşıyan konut ve işgücü piyasalarında baskın olarak gözlenebilmektedir(Işık, Pınarcıoğlu, 2001).

1950’lerde ortaya çıkan gecekondu olgusu zaman içerisinde değişime uğramış, derme çatma, dört duvar ve bir çatıdan oluşan, bir gecede yapılviren (“gecekondu”), pencerelerine perde çekilip çatısına da bir bayrak asılarak yaşamı yor izlenimi verilme ve böylece yıkımdan kurtarılmaya çalışılan 1950’lerin gecekondu, 1990’lara gelindiğinde ki betonarme birkaç katlı binalar haline gelmiş, ayrıca “apartkondu”lar da, i narsız oluşlar yüzünden gecekondu çerçevesinde tanımlanır olmuştur(Erman, 1998).

50 yılda gecekondu olgusu inanılmaz bir gelişme göstererek altyapısız, derme çatma barakalardan apartmanlara dönüştü, gecekondu nüfusu da ‘marjinal sektör’ kapsamındaki işlerden ‘enformel’ ve küçük çaplı işlere geçti. Gecekondu, kente ‘eklenen’ bir öge olmaktan çıkıp kentintemel rantlarından birinden paylaşma hakkı isteyen bir güce erişti. Gecekondu nüfusu sosyal mekani içinde de ilginç bir gelişme yaşadı. 50 yıllık gecekondu yolculuğu içinde kentler gecekondu nüfusunu işgücü bağlamında kabul etmelerine karşın, sosyal ilişki ağları içinde kabul etmediler. Sosyal mekanda gecekondu nüfusu kentler ile bütünleşemedi(Şenyapılı, 1998).

2.2.3. Gecekondu Kullanıcılarının Sosyo- Ekonomik ve Mekanal Yapısı

Geç sanayileşen toplumlarda yüzyılının ikinci yarısına damgasını vuran gelişme köylülüğün çözülmesi ve topraktan kopan insanların kentsel alanlara göçüdür. “Köylüler” yalnızca tarımsal alanlarda yaşayan kişiler olarak tanımlanmaz. Köylülük tipik olarak, küçük, izole, kapalı ve kendi kendine yeterli topluluklar

içinde, yüzyıllar öncesine dayanan gelenek, değer ve inanışlarıyla iç içe yaşamıştır. Öküz ve sabana dayanan basit bir teknoloji kullanarak son derece sınırlı bir artı değer üretmiştir. Kentlerle ilişkisi çoğu zaman sadece vergi ve askerlikle sınırlı kalmıştır. Yaşamında farklılaşma ya da uzmanlaşma yoktur (Kıray, 1998).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra köylülüğün hayatında son derece köklü değişimler başladı. Bunlardan ilki ve en önemli olanı, yeni ürünler, traktörlerle gelen yeni bir teknoloji ve pazara yönelik üretimin çok büyük bir emek fazlası yaratmasıydı. Beklenmedik bir nüfus artışına ve kimi durumlarda politik çatışmalara yol açan demografik değişimlerle de birleşen bu emek fazlası, köylüleri kendi topraklarını terk etmeye zorladı. Bu tür süreçler geri döndürülemez bir özellik gösterir. Dolayısıyla, köylüler, kendi kendine yeterli köy yaşamına bir kez daha geri dönmek üzere kentlere göç ettiler (Kıray, 1998).

Kente yeni gelen göçmenler, kırdaki mülklerinin en azından bir bölümünü ellerinden çıkarılabildikleri için kente gelebilmişlerdir. Bu da kırdan kente hiç de küçümsenmeyecek bir ayni gelir transferi anlamına gelmiştir. Kırsal ve kent arasındaki ilişkinin en azından kentte yaşanan ilk yıllarda koparılmış olması, kentte karşılaşılan güçlükleri aşmakta yardımcı olmuş, göçmen aileye önemli bir ek gelir sağlamıştır. Kırsal kesimle sürdürülen ilişkiler, sadece kentteki deneyimin kolaylaştırılmasını ve kentle ilk tanışmanın yaratabileceği travmaların azaltılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kentli yoksulların refah düzeyleri üzerinde önemli ölçüde belirleyici olmuştur (Işık, Hıncıoğlu, 2001).

Kentleşme süreci bağlamında, özellikle yoksullar, gerek göç sırasında, gerekse göçten sonra, yerleşme, iş bulma ve gündelik sıradan sorunlarını çözebilme amacıyla aile, akrabalık ve giderek hemşerilik gibi kökene dayalı dayanışma ilişkilerini yaygın olarak kullanmışlardır. Bu ilişkiler, bugüne kadar hem göç edenlerin sorunlarını çözmekte, hem de devletin yükünü hafifletmekte önemli bir rol oynamıştır. Bu yörelerde yapılan alan araştırmaları, bu enformel ilişkilerin, hanelerin günlük yaşamında hane içi ve haneler arası ilişkiler bakımından büyük önem taşıdığını göstermektedir. Ancak bu alanlar için asıl önemli nokta, bu ilişkilerin, buralarda gündelik ortak yaşamın kurulması ve sürdürülmesini sağlamadaki konumudur. Bu nedenle, bu alanlardaki kamusal yaşam, kentin diğer alanlarından farklı donanımlara sahip olabilmektedir. Genel olarak “kültürel bir haslet” olarak kabul edilen ve dayanışmacı yönü vurgulanarak oluşturulan bu tür dayanışma ilişkilerinin, hane içi

ilişkiler ya da konşuluk ilişkileriyle sınırlı kalmadığı, “akrabası” ilişkiler halinde, iş yaşamından, siyasal yaşama kadar her alanda yaygınlaştığı ve kamusal ortak yaşamın bir parçası haline geldiği anlaşılmaktadır(Erder, 1996).

Kente göç edenler, kentte varolabilmek için, kentte mevcut olan yapıyı ve dolayısıyla devingenlik kanallarını kullanmak durumunda kalmaktadır. Göçün yerleşik nüfusa göre öneminin az olduğu durumlarda, kentteki mevcut yapının ve devingenlik kanallarının yeni gelenleri emelne olanağı vardır. Ancak, Türkiye gibi, sayısal olarak geniş kitlelerin çok kısa bir döneme büyük göç hareketleri sığdırdıkları ülkelerde, göç edenlerin de yapıyı ve işleyiş kurallarını etkilemeleri, hatta giderek değiştirilmesi söz konusudur(Erder, 1996).

Gecekondulaşma ya da yasadışı konut edinme sürecinin kendi başına bir dinamik süreç olduğunu söylemek mümkündür. Gecekondu alanlarının oluşumu bir taraftan kentsel alanlardaki tabakalaşmaya katkıda bulunurken, diğer taraftan bu sürece katılanlarıntırdeş olmanın, farklılaşan gruplara ayrılmasını da birlikte getirmektedir. Bu sürecin kente yerleşen gruplarını iş piyasası içindeki konumları üzerinde de etkisi olacağı açıktır(Erder, 1996).

Türkiye’de göç araştırmaları sonuçları kentsel alandaki formler iş piyasasının kente göç edenleri emelne gücünden yoksun olduğunu ve göç edenlerin kentte varolabilmek için daha çok enformel ilişki kanallarını (akrabalık, henşehrilik vb.) kullanarak, enformel iş piyasasına dahil olduklarını ortaya çıkarmıştır(Erder, 1996).

Her ne kadar gecekonduya yaşamayı seçen gruplar, kent içinde farklı bir toplumsal katman ya da en azından “düşük statü grubu” özelliği gösterebilirler de, bu grupların kendi aralarında da katmanlaştığı anlaşılmaktadır. Gecekondulaşmanın ticarileştiği bir ortamda, gecekondulaşmanın kendisi bazı grupların devingenlik kazanmasına uygun bir ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla gecekondu da artık homojen grupların yoğunlaştığı alanlar değildir(Erder, 1996).

Gecekondu bölgelerinin yerleşme ve mekan organizasyonu, yasal konut örüntülerinden çok büyük farklılıklar göstermektedir. Gecekondu yerleşimlerinde konut örüntülerinin temel belirleyicileri, arsa temini ile başlayıp, yaşama ve çalışmayeylemlerinin, kültür kökenli davranış özellikleri ve kaynak sınırlamalarının kombinasyonu içinde örgütlenmesi ile oluşmaktadır(Turgut, 1996).

Gecekondu her myat ayda, her m d u Őeyde “esnek” bir konuttur ve barındırdığı nüfusun ekonomik mekândaki hareketliliğini olduğu gibi yansıtır (Şenyapılı, 1998). Gecekondu aileleri işlevsel farklılaşması az, yoğun mekanlarda yaşamaktadır. Bu işlev sıklıklağı, her ne kadar yer darlığı ve nüfus yoğunluğunun kaçınılmaz bir sonucuysa da, kısıtlı mekan kullanmada belirli bir yeğlene sıralaması göze çarpmaktadır. Çocuklar için özelleşmiş mekanlar ile sabit bir yatma düzeni en vazgeçilir unsurlar durumundayken, çok işlevli oturma odası ve konuk odası dahil alıcı kullanımlar gibi görünmektedir(Özsoy, 1993)

Gecekondu olgusu kuşkusuz tüm sosyal olgular gibi karmaşık bir yapıya sahiptir ve geçirilmiş olduğu dönüşüm salt ekonomik boyuta bağlanarak açıklanamaz. Bu dönüşüm içinde son derece önemli sosyal olay, sorun ve gerilimler, politik ve kültürel boyutlar, kendi içinde ve çeşitli kent öğeleri ile farklı ilişki ağları vardır(Şenyapılı, 1998).

Gecekondu bölgeleri, kentte köy yaşamının yeniden üretildiği alanlar olarak tanımlanmıştır. Özellikle ilk ortaya çıktığı zamanlarda gecekondu, kentlerin “modern” görüntüsünü bozan, kentin hizmet olanaklarını zorlayan, “kentli” tipine uymayan insanların barınacağı olarak görülerek tepki toplamıştır. Gecekondu, kırsal kökenli insanların henüz ekonomide önemli bir rol üstlenmemiş olmasıyla da pekişen bu olumsuz yaklaşım zamanla yerini, gecekondu, bir oy deposu olarak yaklaşan politikacıların elinde ve göçlerin hem üretici hem de tüketici olarak piyasaya katılmalarıyla ekonomiye giderek artan katkıları sonucunda, göz yumucu bir anlayışa bıraktı. Ama “eski kentli”nin gecekonduyla sorunu hiç bitmedi. “Kentlerin köylüşmeleri”, gecekondu hakkındaki ana söylemlerden birisi oldu. Gecekondu, “kentteki köylüler” olarak tanımlana geldi(Işık, Bıncıoğlu, 2001).

Kente göçmekle göçen aile her ne değişmez. Gelişmekte olan toplumların kentlerine aile uzun süre eski fonksiyonlarını ve içindeki ilişkileri değiştirerek yeni biçimler, ilişkiler yaratarak sürdürür(Kıray, 1998).

Başlangıçta köylülüğün çözülmesiyle kentlerde biriken kitlelerin zaman içinde kentli değerleri benimsyecekleri, kentlileşecekleri varsayılıyordu. Geçen süre içinde kentlerde biriken bu kitlelerin ikinci nesillerinin bile böyle bir dönüşümü gerçekleştirmedi kleri ortaya çıktı. Yeni kentliler kentin fırsatlarından yararlanmalarına, siyasal mekanizmayı etkileyebileceklerine karşın, kentin diğer

kesi mleri yle büt ünleş e miyor, dönüş ü mü tam gerç ekleşt ire miyor, arada kalıyorlardı. Bu arada kalış ın kült ürel al andaki ilgi nç bir yansıması 1970'li yıllardan sonra yayılan “arabesk” müzi kle ortaya çı ktı. Yeni kentliler piyasa mekani zması kanalıyla kendi tercihlerini güç lü olarak ifade et me olanağı buluyordu. Çevre ül kelerinde hızlı kentleş me ol gusu yaşanmaya baş ladı ğ ında pozitivist bir topl umbili manlayış ı i çinde beklenen, köyl erden koparak gelen bu kitlelerin bir kült ürel dönüş ü m geçireceğıydi. Kente gelenler atomistik bireyler olarak, araçsal ve anoni miliş kiler i çinde, doğrudan topl umsal kontrol altında bulun madan, birincil ilişkilerden ikincil ilişkilere geçerek, çeşitlenmiş ve geçici bağı lılıklara sahip olarak, bireysel bir yarış ma i çinde, kentli kült ürel değerleri beni mseyerek yaşayacaklardır. Kente gelenler, iki üç nesil sonra öne mli bir kült ürel dönüş ü m geçirdiler. Gel di kleri yörelerde farkında ol na dı kları ki mliklerini kentte “he mşehrilik” adıyla yeni den üret erek bir savun ma mekani zması ol uşt urdular (Tekeli, 1998).

3. MARDİN

3.1. Coğrafi Konumu

Mardin, Türkiye'nin bugünkü coğrafi bölünmesinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerden biridir. Kuzeyde Diyarbakır ve Siirt, doğuda Hakkari, batıda Ufa illeri; güneyde Suriye ve Irak ülkeleri ile komşudur(Alioğlu, 2000).

Mardin'in konumu, ekonomisinin gelişmişlik gösterdiği ortaçağ ve yeniçağın ilk zamanlarında, uluslararası ticaretini içindeki Selçuklu Anadolu'sunda daha belirgindir. Şehir, Antalya ve Alanya limanlarından gelen yolun, Sivas'tan güneydoğuya ayrılarak Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya giden bir kolu üzerinde yer alır. Ayrıca Diyarbakır, Ufa ve Mezopotamya'ya, Fırat ve Suriye'ye Midyat, Tur Abdin ve Dicle'ye giden yolların kavşağında olma konumu da Mardin'in bu çağlarda ve daha sonraları geniş bir bölgenin kontrolünü elinde tutabilmesini sağlamıştır(Alioğlu, 2000).

Bugün Mardin çevresine karayolları ve demiryolları ile bağlanmaktadır. Diyarbakır yolu ile Doğu ve İç Anadolu bölgelerine, Kızıltepe yolu ile de Ufa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya ve Akdeniz Bölgesi'ne uzanan yollar, Mardin'in bugünkü iki önemli karayoludur. Şehrin 9 km dışında istasyonu olan demiryolu, bir taraftan Anadolu'ya diğer taraftan da Bağdat hattının Şenyurt (Derbesiye) istasyonuna ulaşır. Havayolu trafiğinden yıllarca Diyarbakır aracılığıyla faydalanan Mardin, 1999 yılında kendi havaalanına sahip olmuştur(Alioğlu, 2000).

3.2 Fiziki Veriler

Mardin kenti, Mardin eşiği adı verilen Doğu- Batı doğrultulu dağ kütlelerinin güneye bakan yamaçları üzerine kurulmuştur. Kentin güneyi Suriye sınırına kadar uzanan geniş düzlüklerden oluşmakta ve bu düzlükler Mezopotamya ovalarına kadar kesilmeden devam etmektedir(Türkoğlu, 1973).

Mardin Mezopotamya'nın İç Anadolu'ya kolay geçit verdiği stratejik bir noktada konumlanmıştır. Mardin eşiği ve Batıdaki Mızı Dağı arasında kalan doğal geçitin üzerinde konumlanmış olması Mardin'in kuruluşu sırasında askeri nedenlerin önemi ortaya koymaktadır. Gerek kentin tarihçesi gerek önemli bir kalenin varlığı, gerekse Mardin'in tarım alanlarına yakın bir noktada bulunmayıp, bunun yerine dağlık bir arazide konumlanmış olması bu kanıyı destekleyen diğer faktörlerdir (Türkoğlu, 1973).

Şekil 3.1: Mardin'in havadan fotoğrafı, Kaynak: MERDİ NAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Bölgede karasal iklim egemendir. Odukça sert geçen kışların yanında yaz mevsimleri oldukça sıcak geçmektedir.

3.3 Tarihi Gelişim

Mardin yöresi, tarih öncesinde ve tarih çağlarında, coğrafi bakımdan önemli ticari ve kültürel ilişki ağlarının kavuşma noktasında buluşmuş bir merkezdir. Tarihin önemli bir kısmı, bazen Mardin kentinin kendisi, bazen çok yakınındaki Nusaybin olarak, kuzeyde Karadeniz kıyılarına ve Kafkasya'ya uzanan, güneyde Basra Körfezi'ne ve Doğu Akdeniz kıyılarına varan ticaret yollarının ve kültürel alışverişin gerçekleştiği hatların bağlantı noktası konumuyla geçmiştir. En başta bölge, tarımın doğduğu “Verimli Hilal” (Mezopotamya) olarak adlandırılan bölgenin içindedir. Mardin çevresi, “Verimli Hilal” içinde neolitik ve kalolitik kültürlerin geliştiği en önemli yörelerden birisidir. İlk çağlardan bugüne kadar da kuzey-güney ve doğu-batı kültür

ilişkisinin kavuştuğu, hatta bu coğrafi yönlerin temsil ettiği kültürlerin birbirine karıştığı yer olmuştur (Aydın vd., 2000).

Mardin, Anadolu'nun güney ve Mezopotamya'nın kuzey sınırlarının birbirine karıştığı bölgede yer alır. Şehri kimlerin kurduğu açık değildir. Ancak, içinde bulunduğu bölgenin çok eski tarihlerden itibaren çeşitli uygarlıklara yerleşme alanı olduğu bilinmektedir. Burada, MÖ 3000'lerden itibaren Huri, Huri-Mittani, Asur, Med, Babil Krallıkları hükümsür müştür. MÖ 1000'in ortalarında Persler, peşinden İskender, daha sonra Selevkoslar ve Urfa Krallığı egemen olmuşlardır. Roma İmparatorluğu'nun doğuya yayılması sırasında bölge, onun Asya Eyaleti'nin bir parçasıdır. İmparatorluk 395 yılında ikiye bölündüğünde, Bizans Devleti bu toprakların yeni sahibidir. Mardin'den ilk kez söz edilmesi, Mardin Kalesi'nin Ammiyanus Marcellinus tarafından müstahkem bir mevki olarak anılması bu döneme rastlar. Bizans Devleti gücünü kaybetmeye başladığında, Mardin'de, Anadolu'nun çoğu yerleşmesinde görülmeyen bir başka uygarlık, Araplar ortaya çıkar. 7.yy.'da, şehirde, yaptıkları akınlarla Bizans'ın doğu sınırlarını gerileyen Müslüman-Arap devletleri hüküm sürmeye başlamıştır. 12.yy.'ın başından itibaren ise Müslüman Türk devletleri, önce Artukoğulları sonra Akkoyunlular ve Karakoyunlular şehre egemen olmuşlardır. Mardin'in Osmanlı yönetimine girmesi 16.yy.'ın ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir (Aioğlu, 2001).

Mardin her yönüyle bölgesinin önemli bir kenti olarak Artuklular zamanında ortaya çıkmış ve kendini kabul ettirmiştir. Artuklulara gelinceye kadar bölgenin kültürel ve ticari merkezleri olarak daha çok Nusaybin ve Cizre öne çıkmış, Mardin bunların arasında bir bakıma bağlantı noktası işlevi gören, ikinci planda bir kent olarak daha çok da yakın çevresindeki önemli dinsel merkezle (Mardin'in hemen güneydoğusundaki Süryani manastırı Deyr'ul Zafaran) ismini duyurmuştur. Bu dönemlerde, nüfusun ve ekonomik yapısına dair fazla bir şey bilmediğimiz Mardin, Artuklularla birlikte siyasi bir merkez, bir başkent kimliği kazanmıştır. Kentin fiziki yapısı ve mimari dokusunun, tamamlanmayla bir bölgesel merkez olarak 12. yy. dan itibaren Artuklulara gelen bu "Rönesans" döneminde gelişip biçimlendiğini söylemek pek yanlış olmayacaktır. Bu yapı, sonraki Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde pek fazla değişikliğe uğramamış, 16. yy.'ın nüfus artışıyla birlikte, mahallelerin muhtemel gelişimini ve mesken ağırlıklı sivil mimariyi yoğunlaşması dışında, esas olarak muhafaza edilmiştir (Aydın ve diğerleri, 2000).

Şekil 3.2: Mardin'e ait bir gravür Kaynak: MERDİ NAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Bir bütün olarak bölgenin Osmanlı haki miyetindeki ilk yüzyılında, bağlı bulunduğu eyaletin merkezi Diyarbakır ile yarışan Mardin'in, 17. yy.'a kadar bölgenin en canlı ekonomik ve ticari merkezi olma özelliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bu dönemde Mardin'in ticaret hayatının, daha Akkoyunlular zamanında iyice ayrıntılandırılmış olan kanun ve kurallar bütünü içinde devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla, fiziki ve mimari dokusuyla Mardin kentinin ve kentin ticari hayatının, Osmanlı egemenliği altında önemli bir değişim yaşadığını ileri sürmek pek kolay gözükmemektedir. Bu anlamda, Osmanlı egemenliği Mardin'de bir kopuşu temsil etmemekte, esas olarak Osmanlı öncesi yapının sürekliliği dikkat çekmektedir (Aydın ve diğerleri, 2000).

Şekil 3.3: 1930'larda Mardin

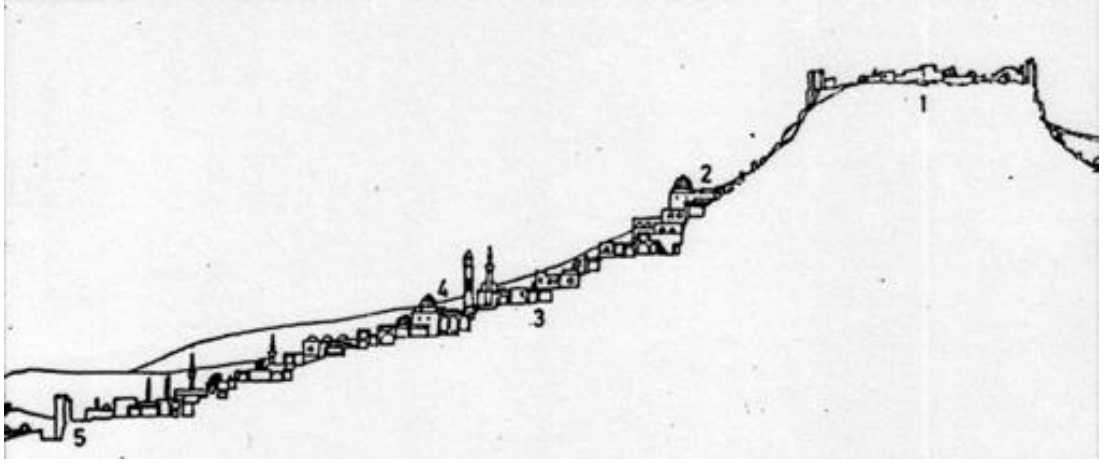
Osmanlı egemenliğine kadar neliklerin beylerin yöneti minde olan Mardin, Osmanlı yöneti mine geçince sancak haline getirilip idari olarak Bizans'tan beri etkisinde

olduğu Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır. 19. yüzyılda Mardin zaman zaman Musul'a ve Bağdat Paşalığı'na bağlı görünmektedir. 1869'da Diyarbakır eyaletinin bir sancağı olan şehir, 1921'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hudut ilinin yönetimi merkezi dir(Aioğlu, 2000).

3.4 Geleneksel Şehir Dokusu

Mazı dağı eşiğinde, bir tepede yer alan Mardin şehri iki bölümden oluşmuştur. Bunlardan biri, tepenin 1200 m yüksekliğinde, en üst kotundaki, doğudan–batıya 800 m kuzeyden–güneye en dar yerinde 30 m en geniş yerinde 150 m boyutundaki düzlüğe kurulmuş olan kalesi dir. Kalenin üzerinde bulunduğu bu düzlük aşağıda (Ortaçağda asıl şehir niteliğini kazanan) dış mahallenin üzerinde kurulu olduğu yamaçın eğiminin bitişi noktadan itibaren sarp kayalıklar biçiminde yükselerek oluşmuş doğal bir kale gibidir. Tarih boyunca ele geçirilmez olarak ünlenen Mardin Kalesi'nden ilk bahseden yazar 4. yy.ın Bizanslı tarihçisi Ammianus Marcellius olmuştur. Gabriel (Mardin'de 1940'larda kent ve anıtsal yapılarla ilgili çeşitli çalışmalarda bulunmuş ve bu çalışmalarını 'Voyages Archéologiques dans La Turquie Oriental' adlı eserinde yayınlamıştır), harabe halindeki bazı anıtsal yapılar ile tek sivil mimarlık örneği konağı bulunduğu kale son derece tahrip olmuş durumdadır. Bugün askeri bölge durumundaki, kalede artık Gabriel'in belgediği konak da yoktur. İki bölümden olduğu daha önce belirtilen şehrin ikinci bölümü, kalenin altında tepenin güney yamaçında tarih boyunca zaman zaman dış mahalle olarak anılan kısım dır(Aioğlu, 1996).

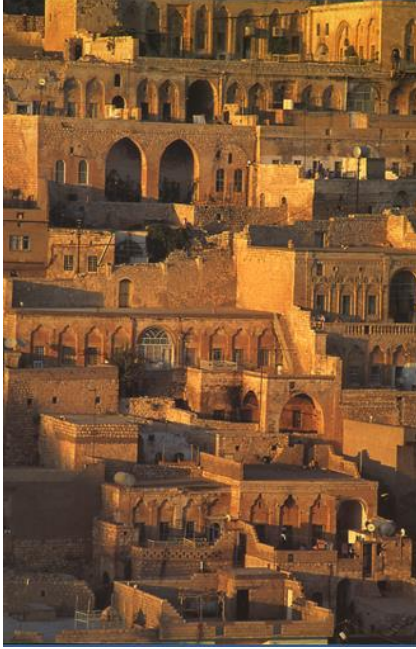
Dış mahalle, kalenin altında, tepenin güney yamaçını kaplayacak biçimde doğu-batı doğrultusunda oluşmuştur. Dış Mahalle'nin tam olarak ne zaman yerleşim niteliği kazandığı bilinmemektedir. Fakat, 10. yy.'da İstahri, İbn Havkal gibi Arap bilim adamlarının buranın büyüklüğünden, yapılarının sayıca çokluğundan övgüyle söz etmeleri dikkat çekicidir. Dış Mahalle çevresinin Kale'ye kadar uzanan surlarla çevrili olduğu bilinir. Yapı mtarihinin Hamdanilere kadar gidebileceği ileri sürülen Surların XII. yy.da bir hendekle çevrili olduğu, altı kapısı bulunduğu belirtilir. Gerek sur duvarları ile birlikte kapılar da yok olmuştur. Fakat geleneksel doku sınırının oldukça belirgin olması bu sur izlerini yakalamayı mümkün kılar(Aioğlu, 1996).

Şekil 3.4: Gabriel'e ait çizimler. Mardin haritası ve kentin genel kesiti Kaynak: MERDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Bulunduğu tepenin güney yamacında 2,5-3 km boyunda ve en geniş yeri 500 m olan arazi de çizgisel gelişmişlik göstererek yer alan Mardin, yapılanma alanını sınırlılığı nedeni ile sivil ve dini mimarlık örneklerinin daha çok da evlerin oluşturduğu yoğun bir dokuya sahiptir. Bu dokunun en belirgin özelliği Anadolu'daki eski yerleşmelerin bir çoğunun ve Türk Dönemi'nin karakteristiği olan organik sokaklarıdır. Bütün yapı türlerinin şehir dokusu içindeki homojen dağılımlarına ve bir odak noktası yaratma çabalarının olmasına uygun olarak, sokakların oluşmasında da bir kademelileşme söz konusu değildir. Bir ortaçağ şehrinin en önemli merkezi olan ticaret ilişkilerini içeren bölgede bile ulaşımın farklılık göstermediği Mardin'de, sokakların ne boyutlarında, ne de yönlendirilmelerinde bir önem sırası güdülmediği anlaşılmaktadır. Ancak sokakların oluşmasında, bazı biçimlenmeler bir özelleşme olarak görülmektedir. Örneğin, bir yada birkaç eve hizmet veren çıkmaz sokaklar,

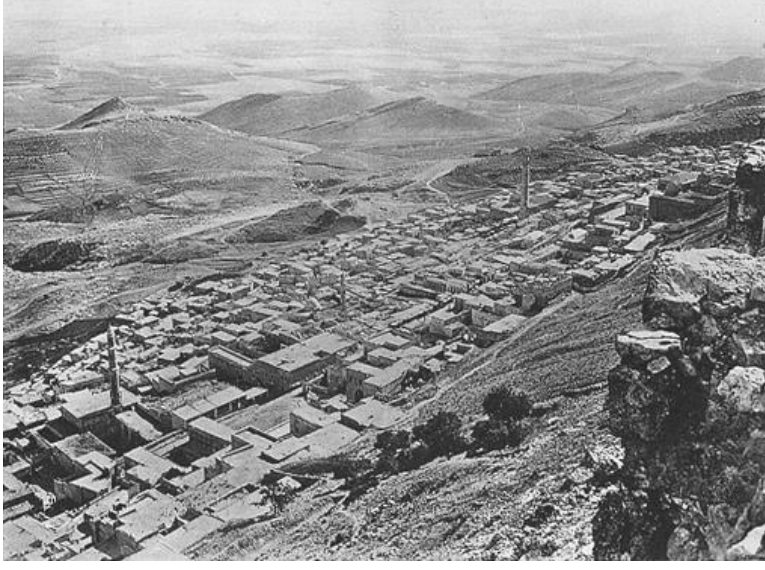
sokaktan evlere girişte yapılan sahanlıklar, sokakların bazen üstlerinin de altta bir geçit bırakarak (kabaltı - abbara) yapılanmalar gibi durumlar ortak kullanımları ile özel kullanımlarının, daha başka bir deyişle mülkiyet hakkının nerede başlayıp nerede bittiğini önemli göstergelerindendir (Alioğlu, 1996).

Şekil 3.5: Mardin’den Genel Görünüşler

Sokakların, önceden planlanmadığı kolaylıkla anlaşılabilen şehir dokusunda, boyut olarak çağın ulaşım özelliklerini, yönlendirme olarak da, özünde arazinin etken olduğu parselasyonun belirleyiciliğinde ortaya çıktığı tespit edilebilmektedir. Şehir içi ulaşımında, endüstri öncesi yerleşmelerde olduğu gibi, yaya ulaşımının önemli bir yer tuttuğu Mardin’de sokakların boyutları, insanın yanı sıra ulaşım aracı olarak bölgede kullanılan eşek, at ve devenin ölçüleri de dikkate alınarak, oldukça dar yapılmıştır. Doğu-Batı yerleşmeye elverişli yamacın belirlediği şehir dokusu içinde yine aynı etkiyle gelişen, üzerinde geleneksel yapıların bulunduğu parseller arasında sokaklar, doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda oluşmuşlardır. Sokaklar, doğu-batı yönünde, şehrin üzerinde bulunduğu yamacın paralelinde, bazen eğimli bazen düz, kuzey-güney doğrultusunda ise bunlara dik konumda ve eğimden dolayı artık basamaklaşarak merdivene dönüşmüştür. Yüksek kalın taş duvarlar ile yapılardan ayrılmış olan sokakların onlarla olan ilişkisi doğu, batı ve kuzeydeki sokaklarda giriş kapıları ve havalandırma pencereleri düzeyinde iken, geleneksel yapıların cephelerinin açıldığı manzara yönü olan güneydeki sokaklar, bu avantajdan

faydalananak evler ile ilişkisinin cephe düzleminde de kurulduğu sokaklardır(Aioğlu, 1996).

Şekil 3.6: Mardin Kalesi'nden Kentin Görünüşü

Dokusundaki, yapılanmaların son derece yoğun olduğu Mardin'de, sokaklar bazen bir çeşme ile buluştuğunda ya da birden fazla sokağın kesişme noktasında kendiliğinden oluşan ve meydan olarak nitelendirilebilecek genişlemeler, çok az olan yapılanmamış alanlar ve yapıların sahip olduğu avlular dışında şehirdeki yegane boşluklardır. Geleneksel şehrin sokak, çıkmaz sokak, meydan biçiminde ortaya çıkan ulaşım ağının doğal bir biçimde oluştuğu izlenimine karşın, he ne n he ne n bütün boş alanlarda doğal taş döşeme kaplamasından, kabaltı (Abbara) denen gölgeli geçitlere ve onların boyutlarına kadar her türlü birimde, örtülü bir planlanmanın varlığı hissedilmektedir(Aioğlu, 1996).

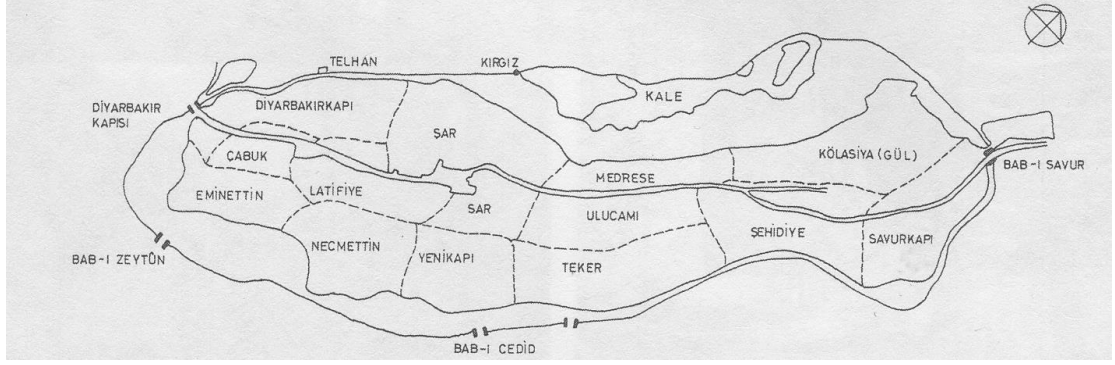
1914-1915 yıllarında Almanlar tarafından açılan Anayol ve 1960 yıllarında güneyde şehrin dışından geçen Yeni yol, geleneksel şehir dokusunda bu anlamdaki yegane müdahaledir. Bunların dışında orijinal sokak dokusu, bazı yapısal bozulmalara uğramakla birlikte günümüze kadar gelebilmiştir(Aydın ve diğerleri, 2000).

Şekil 3.7: Abbara Kaynak: MERDİ NAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Mardin’de feodal yapı hala geçerliliğini korumaktadır. Kray (1998) feodal kentleri şöyle tanımlamaktadır, “Feodal toplumlar da şehirler pazar ve mübadele merkezleridir. Ekonomik hayat bakımından çok az bölünme ve iltisaslama vardır. Aynı hudutlu farklılaşma sosyal tabakalaşmada da görülür. Feodal şehirlerin mekanda aldığı şekil de toplumun sosyal düzenine uygundur. Sokaklar yalnız insanların ve hayvanların geçmesine izin verecek şekilde dar ve kıvrımlıdır. Binalar alçak ve sıkıştıktır. Sert etnik grup mahalleleri ya da çeşitli zanaatkarların bakırcılar, demirciler, yemeniciler gibi ayrı kısımlarda yerleşmesi şeklinde kendisini gösterir. Şehirdeki istenmeyen unsurlar ve yeni göçenler şehrin dış mahallelerine itilmiştir.” Kray’ın tanımladığı biçimde Mardin tarihinde mahalleler, pek çok başka Ortadoğu kenti gibi, hiçbiri mutlak çoğunluğu oluşturmayan topluluklar arasında paylaşılmıştır. Kent merkeziindeki Gül ve Medrese, Latifiye ve Çabuk, Eminettin ve Diyarbakırkapı Hristiyan Mahalleleridir. Şar, Yeni kapı, Uucami ve Teker Müslüman Mahalleleridir. Şehidiye, Savurkapı ise Şemsi nüfusun ağırlıkta olduğu mahallelerdir (Nüvis, 2001).

Adlarının ve sakinlerinin dini ile belirlenen mahalleler, her sınıf ve bölgeden insanların belli kurallar ve etiket çerçevesinde birlikte yaşadığı, birimlerdir. Geleneksel şehrin mahallelerinin tipik özelliklerinin Mardin’de, uzun süre etkili olduğu görülür. Sosyal değişimlerin yansımasını bulduğu 1950’li yıllardan sonra, mahallelerin geleneksel niteliklerini kaybettiği, farklı mekansal sonuçlara neden olabilecek yeni boyutlara kavuştuğu gözlenebilir (Aydın ve diğerleri, 2000).

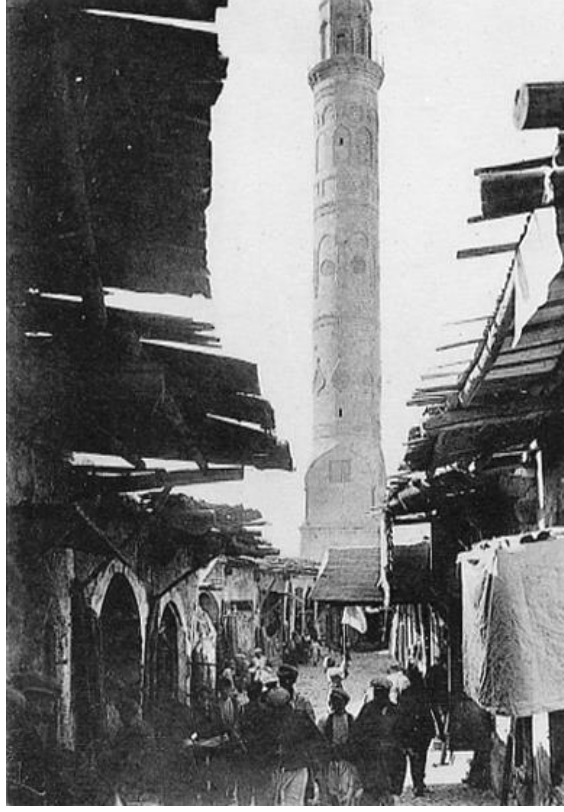
Şekil 3.8: Mahalleler Kaynak: F. Aioğlu, 2000.

Geleneksel Mardin şehir dokusunda önemli bir yeri bulunan çarşılar, endüstri öncesi yerleşmelerde iç ve dış ekonomik ilişkilerin belirlediği ve şehrin odak noktası konumunda bulunan yapılardır. Daha yoğun ticaret yolları üzerinde yer alarak insanların ve her türlü malın değiş-tokuş yeri olma özelliği Mardin'deki Çarşı'nın niteliğini, boyutlarını etkilemiş ve şekillendirmiştir (Aioğlu, 1996).

Mardin'de Artukoğulları ile başlayan yoğun yapımdöneminde medrese yapımı da önemli bir yer tutar. Ticaret yolları üzerinde yer alan Mardin'de güçlü bir geleneksel çarşı dokusu vardır. Doku içinde yer alan yapılar arasında medreseler (Mızaferriye, Zınciriye) ve kervansaray ana aksın kuzeyinde; Uucami, hanım çarşı camii ve iltisasslaşmış ticari binalar (sipahiler, aktarlar, çarıkçılar, narangozlar, kuşaşçılar, vb.) ise aksın güneyinde yer almaktadır. Çarşı dokusu yoğun ve kopuktur. Yerleşme dokusu içinde ise zaman zaman evlerin giriş katlarında yer alan ticari binalara rastlanılır. Ana aks etrafındaki anıtsal yapılar; aksın hemen arkasında yerleşim dokusunun içinde yer almaktadırlar. Günümüze ulaşan anıtsal yapılara bakılarak yapılan analizde, kiliselerin daha çok ana aksın kuzeyinde, camilerin ise aksın güneyinde yer aldığı görülmektedir. Bu saptama, etnik yapıya göre bölünmüş mahalle olgusuyla da örtüşmekte buna göre, aksın kuzeyinde kalan mahallelerde Süryanilerin, güneyinde ise daha çok Müslümanlar, güneşe tapan Şemsiler ve Yahudilerin oturmuş olduğu anlaşılmaktadır (Aioğlu, 1996).

Mardin çarşı dokusunda diğer geleneksel Anadolu şehirlerinde de görülen, Ortaçağ şehri ticaret hayatının farklılaşmasının mekanlara yansımış örnekleri görülür. 16. yy. dan beri Sipahiler Çarşısı, Aktarlar Çarşısı, Kayseriye Çarşısı, Çarıkçılar çarşısı, Narangozlar çarşısı gibi şehir merkezindeki çarşıların dışında; şehrin ekonomisinde önemli yere sahip olan darphane, tabakhane, baş hane, mum hane,

buzhane, boza hane, boyahane, silahhane, dokuma tezgahları gibi çağın zanaat kollarının dış mahallelerde yapılandığı bilinir(Aioğlu, 1996).

Şekil 3.9: Tarihi çarşı 20. yy başı Kaynak: MERDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Bugün Mardin endüstri öncesi geleneksel şehrin ekonomik özelliklerine artık sahip değildir. Ancak şehirde bu yapının karşılığı gibi düşünülebilecek ekonomik düzen oluşmamıştır. Şehir, yakın çevrede olup da, sanayi tesislerine sahip yerleşmelerin içinde kalarak, ekonomik faaliyetlerini buradaki oluşumlara bağımlı kalarak sürdürmektedir. Şehirdeki bu oluşum dokuda mekan olarak yansımasını bulurken, doğallıkla sanayi şehrine dönüşen yerleşmelerden daha az tahribata neden olmuştur(Aioğlu, 1996).

Böylece geleneksel çarşı dokusu bütünü ile kullanılırken şehir içinden geçen anayolun iki yanında doku özelliğinin tersine dükkanlar oluşmuş ve ticaret aksı geleneksel şehri bir baştan bir başa kesen bir biçim almıştır. Mahalle bakalı fırın, manav gibi ticari eylemlerin, geleneksel şehir dokusunda olduğu gibi ama bazı üretimlerin de şehir dokusuna sızdığı görülür ve de bunun yanında bazı evlerin dükkana dönüşümü dolayısıyla da dokuya zarar verdiği görülür(Aioğlu, 1996).

Şekil 3.10: Bir Artuklu Yapısı olan Kasımiye Medresesi Kaynak: MERDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Geleneksel Mardin şehrinin anıtsal yapılarında üç evre tespit edilebilmektedir. Bunlar, Artukoğulları, Akkoyunlu, Osmanlı dönemleridir. Bütün bu dönemlerde cami, mescit, külliye, medrese, zaviye, türbe, hamam gibi yapı türlerinin şehir dokusuna homjen bir biçimde dağılarak oluştuğu görülmektedir (Alioğlu, 1996).

Şekil 3.11: Uçami Kaynak: MERDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

3.5 Kentin Sosyo - Kültürel Yapısı

Tarih boyunca Mardin’de Yazılık, Şemilik gibi pagan inançlar ile Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik gibi tektanrılı dinler; Türk, Kürt, Arap, Ermeni gibi etnik toplumlar bir arada yaşamış ve kentteki zengin kültürel dokunun birer parçası olmuşlardır.

Mardin’de tarihsel-kültürel kimlikler, dine, kökene/soya ve uzun süre yaşanan yere göre tanımlanmaktadır. Dine göre farklılaşma, Müslüman ve Hristiyan grupları, kökene göre farklılaşma, Arap, Kürt, Türk ve Arami grupları tanımlanmaktadır. Özellikle Müslüman gruplar, aşiret veya aile bağına (soya) dayalı alt-kimliklere de sahiptir. Aile / soy bağları Arap kökenlilerde, aşiret bağları ise Kürt kökenlilerde güçlüdür. Uzun süre yaşanan yere göre farklılaşma, köylü ve kentli grupları tanımlanmaktadır(Nüvis, 2001).

Yüzyılların yarattığı birikimle kentin günlük yaşamında Arapça, Kürtçe, Türkçe ve ibadet dili olarak Süryanice aynı anda kullanılmaktadır ve kentte yaşayanların büyük bir çoğunluğu en az iki dil konuşabilmektedirler(Nüvis, 2001).

Müslüman gruplar, Arap, Kürt ve Türklerden; Hristiyan gruplar, baskın biçimde, Aramilerden, yani Süryanilerden (toplam 75 hane) oluşmaktadır. 20.yy’ın başına kadar kentteki bir diğer önemli kültürel unsur Ermenilerdi. 1915’teki Ermeni tehciri ile Ermeni nüfus yok denecek kadar azalmıştır(Nüvis, 2001).

Bölgede bugün yaşayan Hristiyan cemaatlerin başında Süryani Ortodokslar gelmektedir. Ağırlıklı olarak Midyat civarında 33 köyde, daha az sayıda olmakla birlikte Mardin kentinde Savur, Killit, İdil ve Nusaybin’de bu cemate mensup insanlar yaşamaktadır. Bu yüzyılın başlarında Mardin’de önemli bir nüfusu bulunan Süryani Ortodokslar, İstanbul’a ve Avrupa ülkelerine (çoğunlukla İsveç, Almanya ve Hollanda’ya) göçler sonucunda, Mardin İli’nde sayıca azalmışlardır(Aydın vd., 2000).

Kent merkezinde yaşayanlar açısından toplumsal kimliklendirme de birinci derecede önemli olgu, kentlilik-köylülük ayrımdır. Dinsel ve etnik aidiyetler ve ayrımlar, köylü ve kentlileri özgül biçimde tanımlayarak, ayrımlarını netleştiren veya aralarındaki bağ kuran referans çerçeveleridir.Bunun için, özel iki anlam olan “Mardinlilik” kavramıyla işe başlamakta yarar vardır. Bunlardan ilki genel bir tanımdır ve Mardin il sınırları içinde bulunan bir yerden olmak anlamına gelir ki,

daha çok tüm Mardinlilerin Mardin dışında kendilerini tanımlaması için kullanılır. İkinci ve “asıl” anlam ise Mardin kenti merkezinden olmaktadır (Nüvis, 2001).

İkinci anlamıyla “Mardinlilik” yakın zamanlara kadar, kentin yerli eşrafından ailelere ya da yine kentin yerlisi orta sınıf ailelere dahil olmak demekti. Bu eşraf aileler ve farklı etnik ve dinsel kökenlerden gelen orta sınıf üyeleri, birlikte ortak bir kültürel zemini paylaşıyorlardı. Bu anlamdaki Mardinlilik, bu anlam yaratan grupların kültürel hegemonyası kırılmış olsa bile, hala yaşamaktadır. Kültürel hegemonyanın etkisinin hissedilmesi ölçüsünde de, ikinci anlamıyla Mardinlilik kavramın “asıl” anlamı olarak kabul edilmeye devam etmektedir (Nüvis, 2001).

Mardinli kentlileri kentlilikleri birleştirirken, görünümdeki bütün “saygı”ya rağmen, dinsel ai diyetleri de ayırmaktadır. Mardin kenti merkezini farklı dinsel grupların birbirlerinin inançlarına karşı saygılı davrandıkları bilinen bir tarihsel gerçektir. Yüzyıllar boyunca bölgede, farklı etnik ve dinsel gruplar arasında görülen çatışmalarda, Mardinliler ayrı bir yerde durmuşlar ve etnik ya da dinsel değil kentsel ai diyeti ön plana çıkarmışlardır (Nüvis, 2001).

Bugün Mardin’de “kentli” olarak tanımlanmayan grubu, çevre köylerden yoğun biçimde göç eden Kürtler oluşturmaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak Kürt kökenli olmakla birlikte aralarında Arap kökenliler de bulunmaktadır. Kırsal kökenli nüfusu tanımlayan özelliklerden biri aşiret ilişkileridir (Nüvis, 2001).

Bir yandan, 50 yıldır yaşanan ve son 20 yılda yarattığı nüfus baskısı önemli boyutlara ulaşan kırsal alandan göçler, kentin kültürel yaşamında belirgin değişimlere yol açmıştır ve Kürtçe kentte en yaygın biçimde konuşulan dil haline gelmiştir. Öe yandan da, Kürtçe konuşanların büyük bölümü “aşiretli” olmasına rağmen, kentsel ve daha genel anlamda, çağdaş toplumsal ilişkiler bu grupları da dönüştürmekte, aşiret ilişkileri çözülmetedir. Paradoksal olarak da, sistemin bireylere sunmadığı olanakları aşiret kurumu karşıladığı ölçüde, kurum kendini yeniden üretme olanağı bulmaktadır (Nüvis, 2001).

Modernleşme sürecinin yarattığı bütün zafiyete rağmen, din köken/soy ve yer unsurlarından her biri, kimlik tanımlamalarında halen kullanılmakta ve günlük yaşamın bazı ayrıntılarında grup içi ve gruplar arası ilişkileri düzenleyen normlar, kurallar ve algılarla yeniden üretilmektedirler (Nüvis, 2001).

3.6 Kentin Sosyo - Ekonomik Yapısı

Mardin ve çevresinin Suriye'yi Anadolu'ya bağlayan, Diyarbakır- Mısır-Halep tarihi İpek Yolu üzerindeki özel konumu dolayısıyla İlk ve Ortaçağlar'daki önemi bilinmektedir. Çeşitli kavi nler arasında el değıştir mesi stratejik öneme de işaret sayılabilir. Mardin kentinin yer seçimi ve gelişini bu koşullarda oluşmuş ve sınır kenti niteliğini hep süregelmiştir(Türkoğlu, 1973).

Artukoğulları döneminde kentte ticaretin geliştiğini, ipekli kumaş, kadife, zeytinyağı i malatının önem kazandığını, yine bu dönemde kentin bir eğiti m kültür ve yöneti m merkezi fonksiyonu yüklendiğini çok sayıda kültür yapılarının inşa edildiğini görüyoruz(Türkoğlu, 1973).

16. yy'da Osmanlı idaresinde bir yöneti m merkezi, sancak olarak Mardin kazası, Nusaybin, Kızıltepe, Mızıdağı ve Savur yörelerini içine alan bölgede önemli bir rol oynuyordu. Bu bölgede genellikle geçi m unsuru tarımdı. Dokumacılık (ince yünlü kumaş) yaygındı. Bu tarı m ürünleri ve i malatın pazarlama merkezliğini Mardin yapardı(Türkoğlu, 1973).

Bölgede hayvancılık, bağcılık, şarapçılık gelişmişti. Hayvan alı m ve satımları da genellikle Mardin'de sürdürülürdü. Daha bu yüzyılda genellikle hayvan ve tarı m ürünlerini değerlendiren endüstri tesislerine kent ve yakın çevresinde sık rastlanırdı. Örneğin boyahane, darphane, tabakhane, mu nhane, buzhane, silahhane ve dokuma tezgahları gibi(Türkoğlu, 1973).

Osmanlı dönemi Mardin'inde ekonomi ağırlıklı olarak; Kürt, Türk, Arap, Ermeni, Süryani ve göçebelere bul unduğu tarımsal ve kırsal ekonomi ile, esas olarak Süryani ve Ermeni gayri- müslimlerin ağırlıklı olarak merkezi nde bul undukları kent sel ekonomi ve ticareten oluşuyordu(Türkoğlu, 1973).

Coğrafi konumu açısından Mardin ülkenin en az ulaşılabilir bölgelerinden birinde yer almaktadır. Önemli ticaret merkezlerinden uzak olması tüketi m mallarının fiyatlarını artırıcı etki de bul unmaktadır. Gene aynı şekilde önemli pazar alanlarından uzak konulanması ulaşım giderlerine hassas üreti m birilerinin Mardin'i seçmelerini engellemektedir(Türkoğlu, 1973).

Cumhuriyet döneminde de bu olay etkisini sürdür müştür. Diyarbakır'la tarihi ekonomik ilişki Diyarbakır etki alanı lehine gelişirken; teknolojik gelişmeler

(özellikle ulaşım) Mardin'e bağlı çevre kırsal yerleşmeleri zamanla koparıp yeni gelişen, başka büyük merkezlere ve alt merkezlere bağlamıştır(Türkoğlu, 1973).

Cumhuriyet'in 10. yılı için hazırlanan Mardin broşüründe, Mardin'in ekonomide gerilemesi de, güneyle bağının kesilmesiyle bağlantıdır: ‘ ‘ Mardin, büyük harpten evvel, kendi muntakasından başka, Deyr'ul Zor, Halep, Şam, Beyrut, Misul ve Bağdat havalisinin anahtarı ve Doğu Anadolu'nun mühim bir transit merkeziydi. Suriye ve Irak hükümetlerini teşekkül ü üzerine bu artalan çok daralmış, bundan ve hudut vaziyetinden umumî iktisat durumu elbette çok müteessir olmuştur”(Aydınoğlu, 2000).

Yine bu dönemde kente yüklenen fonksiyon il merkezliğidir. Çevre ile ekonomik bağlarının zayıflaması, etki alanının küçülmesine karşın bölgesinin yönetim ve sosyal fonksiyonlarını böyle politik bir kararla yüklenmiş olmaktadır. Bu durum giderek daralan etki alanı ve pazarlanma olanaksızlıkları sebebiyle de kentte geleneksel-feodal temel faaliyetlerin de zayıflaması ve hatta kaybolmasına yol açarken eğitimsizlik, yönetim ve adli fonksiyonların, kısaca kamu faaliyetlerinin ve bunun paralelinde hizmetler sektörünün gelişmesine yol açmıştır. Böylece temel faaliyetlerde kenti etkileyen önemli bir değişim olmuştur(Türkoğlu, 1973).

Cumhuriyetin ilanına kadar teknolojik düzeyin pek değişmiş olması, bunun bir fonksiyonu olan sosyal yapıda da önemli değişimleri önlemiştir. Nitekim ulaşım teknolojisinin de bu dönemde gelişmesi geleneksel endüstri kuruluşlarının feodal düzenden kurtulup gelişmesi ve pazar alanlarının genişlemesini önlemiş ve buna paralel olarak da feodal karakterli bütünsel faaliyetler de sabit kalmıştır(Türkoğlu, 1973).

Ticaret kadar kent ekonomisi için önemli olan bir diğer sektör tarımdır. Tarımsal yapı küçük işletmeler üzerine kuruludur. Ortalama işletme büyüklüğü 79,5 dekar'dır. Bir zamanların en önemli hayvancılık bölgesinden biri olan Mardin'de bu sektör de son 10 yılda ağır darbeler almıştır. Destek programları belli düzeylerde sürüyor olmakla birlikte, sektörün canlandırılması için yeterli olamamıştır. Şiddetli olaylarıyla birlikte hayvancılığın gerilemesi de kent merkezlerine doğru büyük bir göç hareketinin yaşanmasında etken olmuştur(Nüvis, 2001).

Mardin ve artalanı, daha çok Suriye ve Irak pazarı ile sürdürdüğü ilişkileri, Cumhuriyet döneminde tedricen azaltmıştır. Bu ülke sınıрыyla Mardin arasında ticaret, daha çok kaçakçılık olarak yakın zamanlara kadar belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Kaçakçılığa karşı kültürel bir mücadele verilmeye çalışılırken, bir yandan

da askeri tedbirler alınmış, ihtisas mahkemeleri kurulmuştur. Sınra mayın döşenmesini ardından insanların tek başına yaptığı kaçakçılığın yerini örgütlü kaçakçılık almış; rüşvet ve hi mayeler ortaya çıkmış, kaçakçılık böl ge ağalarının denetimine girmiş ve bu yolla önemli ser maye biriki ni sağlanmıştır(Aydın ve di ğerleri, 2000).

Mardin ve çevresinde, özellikle 1970'lerden başlayarak canlanan Irak'la ticaret, Nusaybin ve Kızıltepe gibi ilçelerde nakliyecili ğın geliş mesi ne yol aç mıştır. Körfez savaşı ndan sonra Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasıyla birlikte bölgede karadan petrol taşı macılığı ve ambargo nedeniyle gıda ve di ğer ihtiyaç maddelerini kapılara yakın ilçelerden naklet me faaliyeti temel geçi m kaynakları haline gelmiştir. Örneğin sadece Kızıltepe'de bugün 40.000 civarında ağır vasıta mevcuttur. Kızıltepe'nin nüfusu, bu değ iş meye paralel olarak, 2000 yılı itibariyle yaklaşık 130.000'e çı kmıştır. 1980'lere kadarki sınır kaçakçılığı ve Nusaybin-Ka mışlı sınır kapısındaki ticaret de bölgeye büyük bir hareketlilik getir mekteydi(Nivis, 2001).

1980-1990 döneminde hızlanan, 1991'deki Körfez Savaşı ile kesintiye uğrayan, ama 1990'ların ikinci yarısından itibaren yeniden canlanan Irak-Türkiye sınır ticareti ilişkisine, özellikle Kızıltepe ve Mıdyat geliş m göstermişlerdir. GAP'ın ilerlemesi ile güneydeki ovalık alanda sulu tarı ma geçilmesi bu ilişkiyi Mardin merkezi aleyhine daha da bozacaktır. Bölgede sanayi sektöründe gözlenen küçük çaplı geliş mise ağırlıklı olarak Kızıltepe'dedir(Nivis, 2001).

Mardin'de gözlemlenen 1990'dan sonra büyük toprak sahibi Kürtlerin sanayi de de atılım yapmalarıdır. Daha çok Kürt nüfusun yoğun olduğu Kızıltepe'den gelen yatırı mlar, Mardin Organize Sanayi Bölgesi'nde yeni yatırı mlar yaparak hem toprak ağalığı nı sürdürmekte hem de kentteki ticari ilişkilerini pekiştirip sanayi ağalığı nı da üstlenmektedir(Aydın ve di ğerleri, 2000).

Mardin üzerinden yapılan ve uluslararası ilişkilerdeki değ iş melerden hemen etkilenen sınır ötesi ticaret dışında, Mardin ül ke geneliyle kıyaslandığında "cılız" bir ekonomik ilişkiler ağı nın içindedir. Sınır ötesi ticaretin bütün kırılgan yapısına karşın, Mardin ve çevresini canlandıran yegane ekonomik faaliyet alanı olduğu açıktır. Bu tür ticaretin yoğunlaştığı dönemlerde bölgenin hareketlendi ği gözlenebilir mektedir(Aydın vd, 2000).

1996 verilerine göre sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde Türkiye'nin en geri yerleşim yerlerinden olan Mardin merkez ilçesi 179. sırada yer almaktadır. Bu endekse göre son 30 yılda Mardin'de büyük bir sosyo-ekonomik gerileme yaşanmıştır. İl aynı yıl kişi başına kamu yatırım harcamalarında da son sırada yer almıştır(Nivis, 2001).

Bu durum kent merkezinde esnaf ağırlıklı olan ekonomik yapıyı derinden etkilemiş (örneğin, esnaf sayısı yarı yarıya azalmış) ve 2001 yılı başlarında yaşanan ekonomik kriz durumu daha da ağırlaştırmıştır. Geleneksel zanaatlar ise neredeyse yok olma ile karşı karşıyadır(Nivis, 2001).

İş-güç biçimlerine göre sosyo-ekonomik kabaca şöyle sınıflanabilir: üst tabaka: büyük tüccar, orta-üst tabaka: esnaf ve zanaatkarlar, memurlar ve profesyoneller, vasıflı işçiler, orta-alt tabaka: mülksüz esnaf ve bir işyerine düzenli olarak çalışan vasıfsız işçiler, alt tabaka: düzensiz işçilik geliri olanlar ve işsiz haneler.

İş-güç biçimleri ve gelirlere göre farklılaşma ile tarihsel-kültürel kimliklere göre farklılaşmalar arasında bazı bağlantılar olmakla birlikte, bire bir örtüşmeler bulunmamaktadır. Örneğin, Arapların daha çok ilk üç tabakaya ve Süryanilerin daha çok ilk iki tabakaya dağıldıkları, Kürtlerin ise az sayıda ilk ve daha yaygın biçimde son iki tabakada yer aldıkları söylenebilir. En net örtüşme ise, uzun süre yaşanan yere göre oluşmaktadır: 1980 sonrasında kente yerleşmekle (ve dolayısıyla Kürt olmakla), ekonomik tabakalaşmanın son iki basamağında, özellikle son basamağında yer almak arasında yakın bağlantı olduğu ve toplumsal algının da bu yönde oluştuğu gözlenmektedir(Nivis, 2001).

3.7. Kentte Yaşanan Nüfus Hareketleri ve Göç

3.7.1. Gönüllü Göç

Mardin'de son yüzyıl içinde gerçekleşen sosyal ve yapısal dönüşümü etkileyen iki tip göçten bahsedilebiliriz. İlk büyük oranda ekonomik nedenlere dayanan gönüllü göç, (20. yy'ın başında başlayan ve özellikle 1950'lerde hızlanan kentin yerli ailelerini ve etnik toplulukların batıdaki şehirlere ve yurtdışına göçü ile 1960'ların ikinci yarısından itibaren başlayan kırsal alandan kent merkezine göç) ikincisi ise bölgede 1984'te başlayan terör olaylarından dolayı zorunlu göçe maruz kalanların kırsal

alandan kent merkezine göçü. Bu göç 1992 yılı sonrasında zorunlu köy boşaltma olayları ile büyük artış göstermiştir.

Mardin kuruluşundan itibaren 16 yüzyıl boyunca tedricen dönüşen bir kent olmayı sürdürmüşken, travmatik dönüşümlerin hemen hepsini son yüzyıl içinde yaşamıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren zaten bir ekonomik gerileme içinde olan kent, Birinci Dünya Savaşı sonucunda çizilen sınırlarla birlikte ekonomik artalanını ve ticaret yolları ile bağlantısını tamamen yitirmiştir (Nüvis, 2001).

Birinci Dünya Savaşı sırasında başlayan Hristiyan grupların göçünü 1932 yılında patrikhanenin Suriye'ye taşınması ve sonrasında kentte mevcut Hristiyan cemaat önderliklerinin ve misyoner teşkilatlarının kenti terk ediş izler. Kentin ticari ve tarımsal artalanına giren yörelerin başka ülkelerin sınırları içinde kalması, ticareti kesintiye uğratar ve kent, Mezopotamya ile Anadolu arasında bir durak olmaktan çıkarak, köhneleşmeye mahkum bir sınır kenti haline gelir. Bu durum kentin yoksullaşması demektir. Kent yoksullaştıkça ve kapitalist ekonominin eşitsiz gelişme ilkelerince zenginlik başka yerlerde toplanınca, bu kez yeni bir coğrafi hareketlilik başlamıştır. Bütün Anadolu kentlerinde olduğu gibi, kenti önce, eşraf terk etmiştir. Eski büyük ailelerin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere yerleşmesi ile Mardin'de sermaye göçünün de yaşanması kaçınılmaz olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren başlayan Mardin dışına sermaye göçü, 1960'lı yıllar boyunca da devam etmiş ve bu dönemlerde Mardin'in sınıfsal, etnik ve dinsel yapısında, sonradan daha da belirginleşecek olan değişimler başlamıştır. Cumhuriyet döneminden başlamak üzere özellikle 1970'lerde hızlanan dışarıya göç dalgası tüm grupları vurduğu halde, bugün kentte varlığını hissettiren gruplar arasında en yüksek oranda göç etmiş olan Süryanilerdir. Göç hareketinin yaşandığı bu dönemde Mardin bir yandan kentin yerlilerini batıya uğurlarken, diğer yandan kırsal alandan gelenleri karşılamaktadır (Aydın vd., 2000).

1950'lerde, büyük toprak sahibi Kürt köylülerinin kente yerleşmeye başlamasından sonra, ikinci büyük akın, yine çevre köylülerin zenginlerinden gelmiş ve bu süreç içinde hızla Mardin'i terk etmeye başlayan yerli ailelerin boşalttığı birçok gayrimenkul, tarım ve nakliyecilikle zenginleşmiş ve bu çevre zenginlerinin eline geçmiştir. Bu durum eski Mardinliler tarafından kültürel olarak benimsenmemektedir. Bunun temel nedeni gelenlerin 'köylü' olmalarıdır.

Göçler, Mardin kent nüfusunun yapısını tamamen değiştirmiştir. Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında 183.471 olan il nüfusu, 1970'te 453.092'ye, 23.252 olan kent nüfusu ise 33.751'e çıkmıştır. 2000'de yapılan son nüfus sayımına göre il nüfusu 835.173'e, kent nüfusu ise 65.789'a ulaşmıştır. Mardin nüfusu, bütün bir Cumhuriyet dönemi boyunca artış göstermişken iki tarihsel dönemde (1940-1945 ve 1980-1985 arası) azalmıştır. İl nüfusu 1940-1945 döneminde %7 ve 1980-1985 döneminde %13 oranında nüfus kaybetmiştir (DİE, 1997).

Tablo 3.1: Mardin'in nüfus gelişimi (Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları).

Sayı yılı	İl nüfusu	Şehir nüfusu
1927	183.471	23.252
1935	229.921	22.517
1940	252.505	23.270
1945	234.457	18.522
1950	269.490	19.354
1955	305.520	24.329
1960	353.411	28.816
1965	397.880	30.974
1970	453.092	33.751
1975	519.687	36.629
1980	564.967	39.137
1985	490.044	44.085
1990	557.727	53.005
1997	646.826	61.529
2000	835.173	65.789

Mardin hem iç göç alan hem de dış göç veren birildir. Kent merkezini aldığı göçün bir kısmı geçicidir; yani kent merkezi dışı göç için bir ara basamak niteliği taşımaktadır. Ancak, kırsal alandan göç edip kent merkezine yerleşenler, kent üzerinde nüfus baskısı oluşturmaktadırlar. Bu nüfus baskısı, gecekondumahallelerinin toplam kent nüfusu içindeki oranında izlenebilir ki, bu da, 2000 yılı Belediye nüfus araştırma çalışması sonuçlarına göre %28'dir. Bölgede yaşayan büyük nüfus hareketlerinden en çok etkilenen illerden biri olan Mardin'de kent merkezi nüfusu 2000 sayımı ve 2000 yılı nüfus araştırma çalışmasındaki verilere göre son 10 yılda %66 oranında artmıştır (Nüvis, 2001).

Mardin’de köyden kente göçün ciddi biçimde hızlandığı yıllar 1970’lerdir. Bu yıllara değin kır nüfusunu enen diğer kent merkezleri Kızıltepe ve Nusaybin olmuştur. Bunun başlıca nedeni, Mardin’de i malat sanayinin gelişmesi ve büyük sanayi yatırımlarında bölgedeki diğer kent merkezlerinde yoğunlaşmasıdır. Göçün hızlanma nedenlerinin en önemlisi, 1960’lı yıllar boyunca köylerdeki toprak mülkiyeti yapısında meydana gelen köklü değişimler ve kırsal kesimdeki baskılardır(Aydın vd., 2000).

Kırdan kopan nüfus için bir göç eşiği durumunda olan Mardin kentinde, 1985-90’lar, nüfus hareketlerinin en yoğun biçimde yaşandığı yıllar olmuştur. Körfez savaşı sonrası yaşanan ekonomik kriz ve sınır ticaretinin yapılması, geçimini bu yolla sağlayanların kamyonlarını satarak İstanbul’a ve İzmir’e göç etmelerine yol açarken, siyasi istikrarsızlık Mardin’de ve köylerinden Kızıltepe ve Mardin’e hemen hemen bu yerleşimlerin nüfusuna eşit büyüklükte bir nüfus göçüne neden olmuştur(Nivis, 2001) .

Kırsal alandan göç edenlerin büyük çoğunluğunu Kürtler oluşturmaktadır. Kürt nüfus içinde de yeni gelenlerin(özellikle 1990-2000 sürecinde), daha önce gelmiş olanlara nazaran nüfusça daha ağırlıklı oldukları söylenebilir. Bugün kentin gecekondulaşmış bölgeleri olan Ofis, İstasyon, Saraçoğlu ve Evren mahalleleri, büyük oranda, aynı zamanda kentin “dezavantajlı grubu”nu oluşturan bu nüfusu barındırmaktadır(Nivis, 2001).

3.7.2 Zorunlu Göç

1984 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve bu bölgelerden yaşanan göç, önceki dönemlerdeki (1950-1984) göç dallarından farklılıklar gösteriyordu. Önceki göç hareketlerinin esas olarak ekonomik kaynaklı olması karşılık, yeni göç, siyasal ve sosyal sebepler taşıyordu(CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu Ön Raporu 1999).

1984 yılında bölgede başlayan ve giderek yoğunlaşan çatışmalar, bölgedeki kitlesel göç hareketinin temel nedeni dir. Terör ortamı ve can ve mal güvenliğinin olması, geçim kaynaklarının daralması, sivil halkın bölgeden hızlı bir şekilde uzaklaşmasına yol açmıştır. Göç, özellikle 1992 sonrasında zorunlu köy boşaltma olaylarıyla büyük artış göstermiştir. Oğuş Üstü Hal Bölge Valiliği’nin(OHAL) resmi raporlarına göre, boşaltılan toplam yerleşim birimi sayısı (köy, mezra) 3428, göç eden kişi sayısı ise

378.335'dir. Bölgedeki merkezlere kitlesel göçe yol açan köylerin boşaltılması; yayla ve mera yasağı, "kontrollü gıda sevki"; bir yandan korucu köylerine PKK'nın baskın ve terörü, öte yandan korucu olma baskısından kaynaklanan güvenlik sorunları; PKK'nın lojistik desteğini kesmek amacıyla, yayla ve mera yasağına ek olarak zaman zaman uygulanan köy boşaltma zorunluluğu vb. gibi birçok nedenlere dayanmaktadır. Okulların kapalı olması, sağlık hizmetlerinin verilememesi gibi diğer altyapı sorunlarıyla birleşince, kendi köyünde, bölgesinde yaşamaya ve barınmaya olanaklı kalmayan halk, tek çare olarak göçe başvurmaktadır(CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu Ön Raporu, 1999).

Köyleri boşaltılan insanlar, sorunlarıyla beraber dalga dalga, önce bölgedeki, arkasından tüm Türkiye'deki büyük kentlere taşınmaktadır. Zorunlu göç, genellikle, boşaltılan köy ve mezralardan ilçe merkezlerine, il merkezlerine, bölgedeki Şanlıurfa, Van, Diyarbakır gibi büyük şehirlere, batıda mevsimin uygun olduğu, tarım işçiliği gibi eğitim ve beceri gerektirmeyen istihdam alanları sağlayabilen Mersin, Adana, Antalya gibi şehirlere yönelik olmuştur. Bu yüzden başta Diyarbakır ve Van il merkezleri olmak üzere, birçok kent merkezinin nüfusunda şişme meydana gelmiştir(CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu Ön Raporu, 1999).

Göç edilen yerlerin ekonomik bakımdan gelişmiş ve sanayileşmiş bölgeler olması, yeni yatırımların düzeyindeki yetersizlik, göç etme zorunda bırakılanların genellikle tarım ve hayvancılık dışında bir meslek ve becerilerinin yokluğu, idarenin göç edenlere yeni beceriler kazandırma arayışında olması gibi nedenlerle, zorunlu göçe maruz kalanlar göç ettikleri kent merkezlerinde istihdamını bulamamaktadır. Devletin soruna geçici çözüm sağlayacak "geçici istihdam projelerini" uygulamaya geçirememiş olması, sorunların kabarmaya devam etmektedir(CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu Ön Raporu, 1999).

Zorunlu göç konusunda yapılan çeşitli çalışmalar, göç edenlerin çok zor koşullarda yaşadıklarını gösteriyor. Göç edenlerin en büyük sorununun iş bulamamak ve geçim sıkıntısı olduğu görülüyor. Göç edenlerin çoğu yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Konut, yiyecek, giyecek ve sağlık hizmetlerinin yokluğu, göç edenlerin çoğu için gündelik yaşamın bir hayatta kalma savaşı dönüşmesine yol açıyor. Sınırlı ve çok güç koşullarda çocuklara verilen eğitimi hizmetinden alınan verim oranı çok düşük. Göç edilen kentler, nüfusun katlanarak artması sonucunda oluşan sorunları çözecek

altyapı ve olanaklara sahip olmaktan çok uzak. Hırsızlığın ve dilencilik zorunlu olarak artması, ne ücrete olursa olsun ailelik yapmaya hazır göçerlerin ücretlerde düşüşe yol açması ve kent sorunlarının göç nedeniyle artması, yerli halkta, göç edenlere karşı bazen şiddete kadar varan tepkilere yol açıyor. Evlerini, mallarını, geçim olanaklarını kaybeden bu insanlar için göç, maddi bir kayıp olup, yeni mekânda iş bulamamak bu kayıp duygusunu pekiştiriyor. Göçenlerin kent ortamında geçerli olan beceri ve bilgilerle donatılmış olmaları da yaşamlarını son derece zorlaştırıyor(TMMOB Araştırması, 1999).

Mardin'in merkezdeki nüfus artışına yol açan önemli unsurlardan biri boşaltılan köylerden göç eden nüfustur. Bölgede yaklaşık 20 yıl süren olağanüstü hal ve şiddet olayları nedeniyle birçok köy boşalmış; bu nüfus kent merkezlerine akmış ve bu durum tarımsal üretimi durma noktasına getirirken, kent merkezlerinde yoğun bir işsizlik ve çarpık kentleşmeye neden olmuştur. Mardin sınırları içinde bulunan 565 köyden 129'u ve 286 mezradan 141'i hâlâ boştur(TMMOB Araştırması, 1999).

3.8 Kentteki İmar Faaliyetleri ve Konut Üretimi

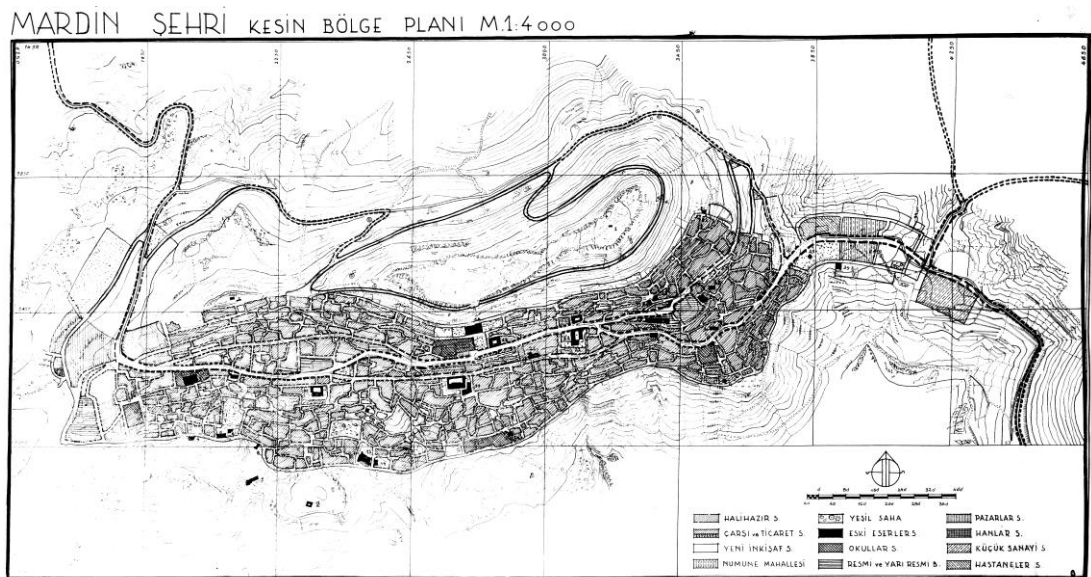
Kentteki ilk sivil mimari doku bir mahalle niteliğinde kalede görülse de 12. yy.'dan itibaren Artuklu mimarisinin olgun ve düzeyli anıtsal yapıları ve 15. yy.'a tarihlendirilen bedesten merkezli çarşı bölgesi kalenin güney yamaçlarında yer alır. Kentsel yapı, Artuklu dönemi sonrasında Osmanlı'nın Mardin'ine değişik çeşitli imar hareketlerine sahne olsa da 19. yy.'ın sonlarına kadar büyük bir değişime uğramaz. Bu dönemde kent merkezi ve yerleşme yoğunluğu çarşı bölgesinde gelişir ve çarşıdan uzaklaştıkça, daha çok aşiretlerin ve Şemsilerin oturduğu prestiji düşük mahalleler yer alır(Atun, 1978).

Kentteki önemli mekansal değişim Tanzimat'tan sonra gözlenir ve merkezi yönetimin, yönetme ve modern devlete özgü işlevleri yüklemeye iddiası bakımından kente eklediği okul, vilayet konağı gibi binalar kentsel mekandaki yerlerini almaya başlar. Bu çerçevede bazı anıtsal yapılar onarılır, minareler eklenir. Ancak, aynı dönemle eşlik eden bir başka yoğun oluşturm vardır ki, bu da Mardin'i diğer Anadolu kentlerinden ayırır. Kentteki Hristiyan nüfusun yoğunluğuna bağlı olarak gelişen misyoner faaliyetleri ve çeşitli misyon kuruluşlarının yaptığı dinsel ve sivil yapılar, kentin çehresini değiştirmeye başlar. Bunu izleyen önemli gelişme, Bağdat demiryolu hattının yapımı ile yaşanır. Mardin'in görüntüsünü bütünüyle değiştiren

‘cadde’, ilk kez savaş sırasında genişletilerek açılmıştır. 1914-15’te Almanlar, demiryolu yapımı sırasında geldikleri şehre arabaları giremeyince, bazı evlerle birlikte Patriye Kilisesi’nin bir bölümünü de yıkmak pahasına ana caddeyi genişleterek araba girebilecek duruma getirmişlerdir. Burası, 1923’te, ikinci kez ve 1927’de üçüncü kez genişletilerek iki kilometre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde, bir cadde haline getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde Mardin’de kışla, idare ve okul binaları yapılmıştır (Aydın vd., 2000).

Mardin’in de bağlı olduğu Birinci Genel Müfettişlik 1939 yılında yayınladığı Güneydoğu kitabında Mardin’in inarını şöyle anlatmaktadır: “Şehrin tam ortasına modern ve güzel bir halkevi binası yapılmıştır. Halkevi’nin karşısındaki binalar da belediye tarafından istihlak edilerek yıkılmış, buraya göz alabilirdiğ ne kadar uzayan bir sahaya gözeten geniş bir set halinde park yapılmıştır. İleride bu parka ebedi şefin abideleri dikilecektir. Yeni bir hastane binası yapılmak üzeredir. Şehrin karşısında ve bahçeleri içinde bir vali konağı yapılmıştır, yeni bir ilkokulunda temelleri atılmıştır”. Genel Müfettişliğin ‘ileride’ dediği park, 1958’de ana caddenin genişletilmesiinden sonra, 1964 yılında gerekli istihlak yapılarak Cumhuriyet Meydanı’nın açılmasıyla gerçekleştirilmiş ve 10 Kasım 1965’te Atatürk heykeli dikilmiştir (Aydın vd., 2000).

Mardin’i içine alan inar çalışmaları ulaşılabildiği kadarıyla şunlardır; Mardin Şehri İnar Planı (Nehze ve Taner Pertev) Arktitekt dergisinde bu plan 1949 yılında yayınlanmış, buna karşın Kamutay Türkoğlu’nun Mardin Kenti İnar Planı Analitik Etüd raporunda “eski inar planı” için 1952 tarihi belirtilmiştir (Özaydın, 2001).

Şekil 3.12: N. Ve T. Pertev tarafından yapılan ilk Mardin İnar Planı

İlki nâz planı kararlarından sonra, Savurkapı'ya gi den yol geliştiril miş, yol 1963 yılında hi zatashi hleri ile yeni den ele alınmış ve bunu müt eaki p güzergahı n yarısında uygulama yapıl mıştır. 1965'te batıda bir yeşil alan otobüs ter minali ve garaja tahsis edil miş ve uygulanmıştır. İ nâz planı sınırları dışında doğuda Kayacan Sitesi adı altında bir topl u konut ünitesi bir turistik otel (daha sonra Or duevi yapılmıştır) bir hapishane, Y S E tesisleri, ve birkaç ruhsatsız konut geliş mesi izlenebiliyor. Batıda ise Hı bank Santral ı, Karayollar ı Böl ge Müdürlüğü gi bi ka mu kuruluşları na rastlıyoruz (Türkoğlu, 1973).

Mârdin'de 1958 yılından bu yana dör der yıllık İ nâz progra nları hazırlan maktadır. 1958-1961 yılları nı kapsayan ilk progra mda Beledi ye Bı nas ı inşası, bazı meydanları n açılıp tanzi medil mesi, bazı yollar ın geniş etil mesi, sanayi çarşısı inşası ve Pazar yeri konuları yer al mıştır. Pazar yeri ve sanayi çarşısı bu döne mde gerçekleştirile ne mıştır. İkinci dör t yıllık progra mda şehir alt yapısı yla ilgili giriş i nler göze çarpı yor. Kı s m ı kanalizasyon ve yol kaplaması, sokak aydı nlat nas ı gi bi. 1966-1969 yılları nı kapsayan 3. dör t yıllık i nâz progra mında ilk yıl için genellikle i nâz planı na göre yollarla ilgili uygulamalar ele alınmıştır. Mazarlık tanzi m ı, umu m ı ve alt yapı sorunlarına da değ ilinil mektedir. Bazı beledi ye tesisleri için yatırı m yapılmaktadır. İkinci yıl birinci yıldan intikal eden iş lere devam edil miş ve daha önceki yıllardan bu yana yürüt ülen Güney yoluna (Yeni yol) devam edil mıştır. Üçüncü yıl ise daha önce bahsi geçti ğ i gi bi, yine daha önceki yıllarda baş lanılan Savurkapı caddesi ni ni stinl aki ne devam edil miş, Di yarbakır çık ışı nda garaj- ot opark tanzi m ı gerçekleştiril mıştır. Progra mın son yılında ise ilk yıllardan intikal eden iş lerle, alt yapı konular ına önceli kt an ı nmıştır (Türkoğlu, 1973). İkinci İ nâz Planı ise, 1973'te K. Türkoğlu ve A. Uzel tarafından yapıl mıştır. Sit alan ı ve korun ması gereken költür varlı kları nın tespiti ne ilişkin ilk karar 1979' dadır (Aydı n vd., 2000). Mârdin Kentsel Sit Alan ı na ait ilk Koruma Plan ı nı n hazırlanıp onaylanarak yürüt üğe gir mesi için 6 yıl geç miştir. Bu plan 1985'te onaylanmıştır. Bu plan ı n revizyonu 1990-91 yıllarında yapıl mıştır. Son Mârdin Koruma Amaçlı İ nâz Planı 1993 yılında I. Nural tarafından yapıl mıştır. Hal en uygulanmakta olan plan üçüncüsüdür (Nural, 2002). Mârdin Kentsel Sit alan ı nın korunma karar ve Koruma Amaçlı İ nâz Plan ı nın en büyük uygulayıcısı kentsel sit dışında gerçekleş miş olan Yenişehir geliş me alanlarıdır.

1973'te hazırlanan ikinci imar planında güneydeki mezarlık alanından şöyle bahsedilmektedir: “....kent içi ve yakın çevresinde kamu arazisi son derece kısıtlıdır. Kullanışı değiştirilebilecek örneğin tarihi ve sanat değeri olmayan eski mezarlıklar bazı imkanlar sunmaktadır. Eski mezarlıklar bir belediye kamu arazisi olarak iyi bir potansiyel göstermektedir.” bu imar planında güneydeki mezarlık alanlarının bir kısmı gecekondulaşma bölgesi olarak görünmektedir.

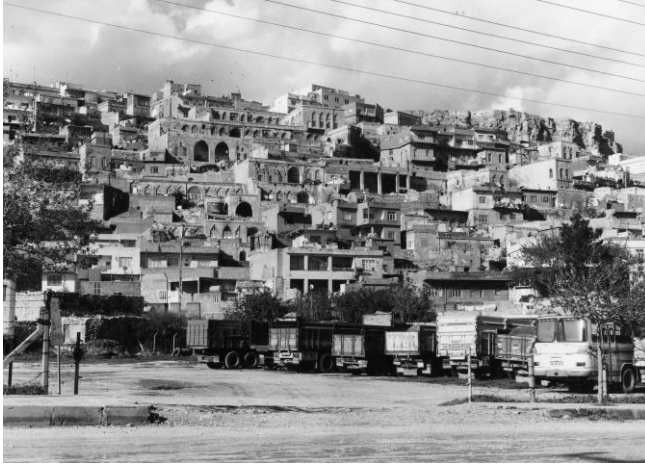

Şekil 3.14: Mardin'in genel görünüşü

Nüfus hareketliliğine yol açacak iktisadi etkenlerin oluşması ve nüfus baskısının görece azlığı, Mardin'in geleneksel kent dokusunun görece iyi korunmuş durumunun nedenleridir. 1979 yılındaki Gayri Menkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEYAK) kararıyla, Mardin kentinin geleneksel dokusu neredeyse bütünüyle tarihsel-kentsel sit olarak ilan edilmiştir. Bu karar da, kentin korunmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni durum karşısında kentin yeni gelişim alanları, planlı olarak geleneksel kentin dışında, Diyarbakır yolu üzerindeki Yenişehir ve ovada yer alan İstasyon mahalleleri olmuştur. İstasyon Mahallesi, devletin tercihi doğrultusunda, daha çok resmi kuruluşların yapılaşma sahasıdır. Yenişehir ise, apartman tipi konut yerleşiminin yoğunlaştığı bir bölgedir. Bu mahallenin gelişmesi, Mardin'in içinde, geleneksel konutlarda oturan eşraf için çekim alanı yaratmış ve bu değişimsüreci, Mardin'in içindeki konak tipi yapıların kısmen boşaltılmasıyla da köylere gelerek kentte oturmaya başlayan bazı ailelere kiralanmasıyla sonuçlanmıştır (Aydın vd., 2000). Gerek Nusaybin yolu üzerindeki Kayacan Mahallesi, gerek Diyarbakır karayolu üzerinde planlı olarak gelişen Yenişehir bölgesi, gerekse kentten uzakta ovada Kızıltepe yolu üzerinde kurulan İstasyon bölgesi birer alt merkez özellikleriyle kentli için çekim yaratır, özellikle apartman tipi yapılaşmanın sunduğu yeni yaşam tarzıyla geleneksel konutlarda yaşayan halkı yer değiştirmeye zorlar (Tutal, 2001).

Cumhuriyet dönemindeki yanlış imar uygulamaları, askeri bölgelerin eski eserler ve anıtsal bazı yapıların bulunduğu yerleri içine alması ve bunun sonucunda oluşan

tahribat: sit kararı öncesi yapılaşma, genişletilen yollar, sit kararı sonrasında yapılan koruma planında geleneksel yolların genişletilmesi için yoğun kamulaştırma önerilmesi, Hristiyan dini yapılarındaki her türden tadilat ve onarımın hükümet izinlerine bağlanması ve yeni resmi yapıların geleneksel doku içindeki iğreti durumunun yarattığı uyumsuzluk. Mardin kentinin geleneksel-tarihi dokusuna zarar vermiş olsa da yukarıda sözü edilen iktisadi etkenler koruma açısından diğer Türkiye kentlerine göre elverişli koşullar yaratmıştır. Örneğin kentteki mevcut yapı stokunun üçte ikisinden fazlasını tescilli ya da tescili önerilen yapılarla anıtsal yapılar ve dokuya uyumlu yapılar oluşturmaktadır. Bu koşullarda Mardin kenti, kısmen de olsa, Ortaçağ'dan bu yana kazandığı görüntüyü ve dokuyu koruyabilmiştir (Aydın vd., 2000).

Şekil 3. 15: Eski kent dokusu Kaynak: MARDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Tarihi kentin tamamının sit alanı olarak ilan edilmesi yeni konut yerlerine ihtiyacı doğurmuştur. Yenişehir mahallesi, koruma imar planı kararı doğrultusunda yapılaşmaya açılmıştır. Öğretmenler ve Bağ-Kur Kooperatifleri ile başlayan yapılaşmada 5 kata kadar imar izni verilmiştir. Zamanla Türkiye'deki diğer kentlerde yaşanan benzer süreçle yapı üretimi yap-satçılığa dönüşmüştür. Son yıllarda yapılan yapılarda 5 kat olan imar izninin ihlal edildiği 6-7 katlı ruhsatsız yapıların inşaa edildiği gözlenmiştir. Yenişehir'in Diyarbakır yolu ile kuzeydeki Zınar Bağları'na doğru gelişme ve genişleme göstereceği öngörülmektedir (Saraçoğlu, 2003).

Yenişehir büyük ölçüde kent içindeki yerlilerin iskan bölgesi olmuştur. Daha fazla konfor arayan eski ailelere mensup kişiler ve görece refah grubunu oluşturan nüfus, yavaş, yavaş buraya kaymaktadır. Bu nüfusun kent içinde boşalttığı yerler ise, ya hiç

kullanılmakta ya da büyük oranda kırsal alandan göç edenler tarafından kullanılmaktadır. Tarihi konutlara değişen ihtiyaçlara göre betonarme, briket gibi ekler yapılmakta ya da bu konutlar başka ailelerle paylaşılmaktadır. Bu durum kentin eşsiz mimari dokusuna zarar vermektedir. Kent merkezinde yaşayanların çoğu için Yenişehir ikinci derecede önemlidir. Resmi kuruluşların büyük bölümü bu alanda olduğu için iş dışında hemen tüm gereksinimlerini eski kentte karşılayanlar, çalışmak ve devlet kurumlarıyla olan ilişkilerini yürütmek için Yenişehir'e gitmektedirler (Nüvis, 2001).

Şekil 3.16: Yenişehir

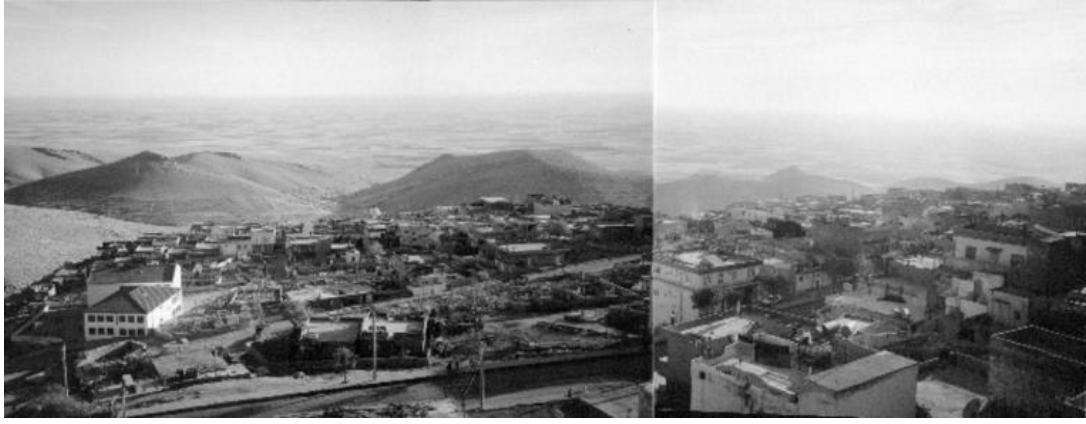
Şekil 3.17: Yenişehir

Güneydeki gelişmeler 1960'ların ikinci yarısından sonra Yeni yol'un açılması ile başlamıştır. 1960'ların ikinci yarısından itibaren başlayan kırsal alandan göç, Mardin'de yeni bir konut üretimsürecini başlatmıştır. Yeni yol'un altında kalan eski mezarlık alanı köyden göç eden dar gelirli nüfusun gecekondulanmış alan olmuştur.

Belediyenin 2000 yılı nüfusataj çalışmasına göre, kent nüfusunun %28'i gecekondumahallelerinde yaşamaktadır (Nüvis, 2001). Saraçoğlu, Ensar ve Cumhuriyet

mahalleleri kentin güneyinde, Evren ve Kayacan mahalleleri kentin doğusunda, İstasyon ve Ofis mahalleleri de İstasyon bölgesinde yer almaktadır.

Gecekondumahallelerinde yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal alandan göç eden Kürt kökenli nüfustur. Kentin güneyinde kalan mahalleler (Saraçoğlu, Ensar ve Cumhuriyet) ilk gecekondumahalleleridir ve kentin genel topografyasının devamında gelişmişlerdir. Bu mahalleler ekonomik ve politik nedenlerden dolayı göç eden Kürt kökenli nüfusu barındırmaktadır, doğudaki Evren mahallesi ise 1980’den sonra gelişmiştir ve mahallede büyük oranda siyasi baskılardan dolayı göç eden Kürt kökenli nüfus yaşamaktadır.

Şekil 3.18: Saraçoğlu Mahallesi

Şekil 3.19: Evren Mahallesi

Hiçbiri mutlak anlamda çoğunluğu oluşturmayan toplumlar arasında kentin bölünmesi bugün de belirgindir. Fakat varolan durumda nüfusun nêkanda dağılımını belirleyen temel öge dinsel farklılaşmaktan çok, ekonomik durum ve kentte yerleşmenin eskiliğine göre oluşan farklılaşmalarıdır. Örneğin, sayıları çok az kalmış olan Hristiyanlar Çabuk ve Şar Mahallelerinde yoğunlaşmışken; Evren, İstasyon,

Saraçoğlu ve Ensar Mahalleleri'nde kırsal alandan göç etmiş yoksullar; Yenişehir'de de genellikle ve üst ve orta tabakaların temsilcileri olan eski veya yerli Mardinliler yaşamaktadırlar. Kentin merkezini üst tabaka üyeleri artık orta - alt tabaka üyeleriyle paylaşmaktadırlar (Nivis, 2001).

4. ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Araştırma Varsayımlarının Ortaya Konması

Mardin'de yapılan alan araştırmasının çıkış noktası gecekondulaşmanın geçirdiği süreç ile birlikte gecekondulaşmanın kentlileşme süreçlerini ekonomik, sosyal ve mekansal yapısıyla analiz etmektir. Araştırma yöntemi belirlenirken daha önceki benzer çalışmalarda kullanılan varsayımlardan hareket edilmiştir.

Çağımızda evrensel bir olgu niteliği taşıyan kentleşme değişik boyutları ve görünüşleri olan bir süreçtir. Genel görünümüyle nüfusun kırdan kente göçmesi veya yer değiştirmesi biçiminde beliren ve toplumun nüfus yapısını değiştiren bu süreç, demografik bir olgudur. Ancak kentleşme; sadece bir nüfus hareketi olayı değil, ülkenin teknolojik düzeyinde, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında da gerçekleşen değişimlere koşut olarak ve onların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun ekonomik, sosyal, siyasal yapısında ve insan tavrı ve davranışlarında değişimlere yol açabilen gücüne sahip bir olgu olarak işlev görmektedir. Kente göçle birlikte başlayan nüfus devriminin kentte belirli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar süregelen bu süreç içinde, yeni kentliler değişik evrelerden geçerek kentin sürekli yerlisi haline gelirler (Turgut, 1996).

Kentlileşme süreçleri kırsal kesimlerden şehirlere gelen kişilerin kır kökenli kültürel alışkanlıklarının kent kökenli kültürel alışkanlıklara dönüşmesi sürecidir (İnceoğlu, 1999).

Turgut(1996), kentlileşme sürecini bir akkültürasyon (kültürleşme) süreci olarak açıkladığı modelinde üç aşamalı ve yedi dönemli bir süreç sonucu kentlileşmeyi tanımlamaktadır:

Kırsal – tarımsal-geleneksel kesimden, kente göçle başlayıp kent sel-endüstriyel-çağdaş topluma noktalanan akkültürasyon süreci adımları irdelendiğinde, temel de üç aşamada toplanabilen yedi periyodun belirginleştiği görülmektedir.

1. periyod'da; genellikle geniş ataerkil ailenin erkek ferdi veya bir bölümü kente göç ederek iş aramakta; yerleşmekte ve kendini güvenceye almaktadır. Kıra gecekondusunda geçen bu dönemde ailenin kente getirilmesi sağlanmaktadır.

2. periyod'da; mülk gecekondusunda geçirilen bu dönemin karakteristikleri, kırsal alışkanlıklar, yaşam biçimi, göreneklerin sürmesi ve kırsal referansların devamlılığıdır. Konservatif ve kollektivist bir yapı gösteren bu adımda yüksek mahremiyet ve egemenlik sınırı ve sosyal düzeye ulaşmayan kişisel alan etkinliği görülmektedir. Mekansal konum olarak; geçici barınak çok amaçlı tek mekân, minimum ekipman ve yapı standartlarının düşüklüğü tipik görünümüdür. Bu periyod'da kentleşmenin şokunu taşıyan radikal doğrusal değişimler söz konusudur. Salımsal olarak yıllık-mevsimsilik de depolama ve köyle köklü bağ kurma düzeni belirgindir. Özetle ikinci periyod belirsizliklerle dolu bir deneme dönemidir. Kırsal yaşamın bir uzantısı niteliğindedir.

3. periyod; kente yabancılığın atılıp kendine güvenin edinilmesi sürecini; kısaca geçici oluştan kalıcı oluşa geçişi içerir. Bu dönemde konutun geliştirilmesi, büyütülmesi gözlenmektedir. Köyde kalmaya gidişin yeri ni köyden kalma ya gelişler almıştır. Bu dönemde kentin bireyselleştirme etkilerine karşın he nşehrilerle bir arada olmanın güvencesi gibi kollektivist tavırların sürdüğü görülmür. Beslenme ve giyinme alışkanlıklarının değiştiği bu akkültürasyon adımı nda birinci mahremiyetin arttığı, ikinci mahremiyet etkisinin azaldığı (sokak ve ev ilişkisinde) buna karşın ikincil egemenlik sınırı davranışının arttığı bilinmektedir. Konut artık geçici bir barınak değildir. Ebeveyn yatak odasının ayrılması, minimum ekipman, bu dönemin karakteristik mekansal özellikleridir. Köyden yarı düzenli ziyaretler gibi doğrusal ve salımsal değişimler tipik göstergelerdir. Kırsal referansların etkinliğini hala sürdürdüğü bu periyod bir kararlılık (kentte kalma) adımdır.

4. periyot, bir paylaşımalar dönemidir. Bu adının başında, bazen de üçüncü periyot'un sonunda kırsal kesimdeki ataerkil geniş ailenin bir bölümü kentte yeniden bir araya gelmektedir. Bu akkültürasyon adında, kırsal yaşamdan kalan, toprakla organik bağın kesildiği; bahçenin önemi azaldığı; tarımsal uğraşların terk edildiği; köyden yeni gelenlere bazı mülkiyet ve zilliyetliklerin paylaşıldığı gözlenmektedir. Kentleşme ve bireyselleşmenin arttığı bu dönemde; ikinci mahremiyet ve egemenlik sınırı davranışı azalmaktadır. Yapı konstrüksiyonunun ve ekipmanlarını yenileştirilmesi (fayans, döşeme, dolap v.b.) bu dönemin karakteristik mekansal değişimleridir. Kentleşme ve bireyselleşme doğrusal değişimin, haftalık yiyecek depolama ve haftalık ücret alma salınsal değişimin özellikleridir.

5. periyot, kentleşme sürecinin temel zorluklarının artık geride kaldığı bir dönemdir. Bu adımda; ataerkil büyük ailenin çok nesilli yapısının değiştiği; çocukların büyüüp okula gittiği veya çırak girdiği, dedelerin ninelerin yitirildiği özetle ikinci neslin kente kök saldığı gözlenmektedir. Çekirdek aileye geçiş, kente ait olma duygusunun gelişmesi, kentin sosyal ve kültürel yaşamına katılma, kırsal alışkanlıkları terk etme, toprakla bağ ve tarımsal uğraşları kopartma, bu periyodun kültürel karakteristikleridir. Davranış konuları olarak iç mahremiyetin artması (ebeveyn-çocuk ayrımı), bireysel/kişisel alan etkililerinin yanı sıra, sosyal etkileşim boyutlarının belirginliği, ikincil egemenlik sınırı davranışının sürmesi (sokağı kontrol) tipik örneklerdir. Mekan organizasyonunda genel den özele, sosyal den- mahreme doğru bir dizinin oluşturulması; ekipman yoğunluğunun artması, bu adının karakteristik görünümleridir. Kentsel yaşamın günlük rutin işleri (çocukları büyütmek, işe gitmek v.b.) bu adının belirleyici doğrusal ve salınsal değişimleridir.

6. periyot, kentsel yaşam koşullarının geliştirilmesi adımları olarak tanımlanmaktadır. Mevcut konutun geliştirilmesi, kat çıkılması veya yeni bir konuta taşınması gibi karakteristik taşıyan bu dönem bir açıdan yenilenme süreçlerini içermektedir. Yeni bir dünya görüşünün yerleştiği bu akkültürasyon aşamasında da; ikincil mahremiyet ve egemenlik sınırı davranışları artmakta; mekan organizasyonunda işlev ön plana çıkmakta; eylem alanları belirginleşmekte, özelleşmektedir. Kentleşme sürecinin kritik bir adımı olan bu dönemin önemli bir göstergesi de cinsiyet ayrımı etkilerinin azalması, önce kız çocuklarının sonra ev hanımının uygun işlerde çalışmaya başlamasıdır.

7. periyot, kentleşme ve akkültürasyon (kültürleşme) süreçlerini tanımladığı bir zaman dilimidir. Kırsal norm, gelenek, değer ve alışkanlıkların aile yaşamında etkilerini kaybettiği, yalnız anılarda ve hatıralarda yaşandığı, buna karşın kentsel yaşam biçiminin tüm kültürel öz elemanlarının etkilerini gördüğü bu adımda, çok birimli konut örüntülerinin arandığı, hatta bir statü unsuru ve konfor göstergesi olarak istendiği gözlenmektedir. 3. neslin egemen olduğu bu son periyot'ta, dış ve iç mahremiyet olgusunun; ikincil egemenlik sınırı davranışının konut mekanlarının biçimlenmesinde önemli yer tuttuğu kişisel alanın her aile ferdi için özel bir köşe yaratmak gibi bireyseldir. Bir yaklaşımla mekan organizasyonunda etkili olduğu görülmektedir. Ekipman yoğunluğu artmış, çağdaş teknoloji ürünleri konut gereçleri içinde yerini almış ve belli bir mekan özelleşme düzeyi oluşturmuştur. Doğrusal değişimlerde ritmin hızlanması ve kısa vadeli salınımların tekrarı, bu dönemin zamanla ilişkin karakteristik görünümüdür (günlük alışveriş, depolama vb.) (Turgut, 1996).

bu süreci incelediğinde; fiziksel ortamı yansıtmaya ve konut örüntülerinin oluşturulması açısından, üç aşamanın varlığı görülmektedir.

1. aşama: yönelenme - alışma (geçici barınak)

dönem1. kısmi göç, iş bulma, kira gecekondusu, göç

dönem2. gecekondulaşma, kırsal nitelikli yaşam

2. aşama: adaptasyon – uyum (kalıcı barınak)

dönem3. konutun geliştirilmesi, büyütülmesi

dönem4. köyde kalan ailenin göçü, yapı niteliğinin iyileştirilmesi

dönem5. çekirdek aileye geçiş, kırsal yaşam alışkanlıklarının azalması

3. aşama: bütünleşme (kent barınağı)

dönem6. katlı konut, yeni konut, kadınların çalışması

dönem7. kırsal alışkanlıkların sona ermesi, 3. kuşak kentleşmenin

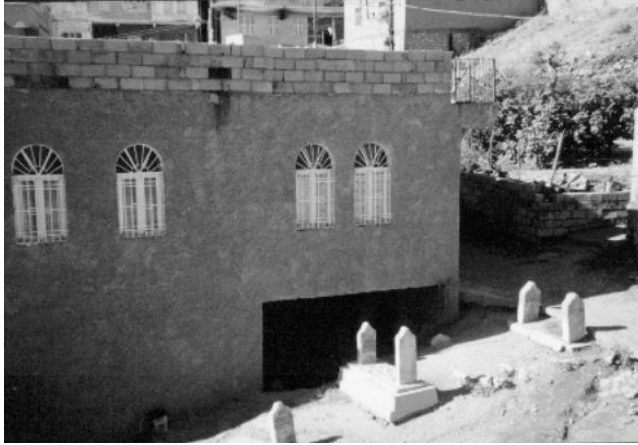
tanımlanması” Turgut (1996).

Kırsal geçmişi ile şehirlere göç ederek yerleşen insanlar, daha çok kendi geçmiş kültürleriyle ilişki içinde bulunmakta, kent kültüründen yüzeysel bir seviyede etkilenmektedirler. Ancak kentleşme uzun sürede göçmenlerin gelenek, görenek,

değer yargısı ve tutumlarında değişiklikler meydana getirmekte, kent kültürü kendisini birkaç nesil sonunda kabul ettirebilmektedir(Özsoy, 1993).

Bu çalışmanın konusu olan Mardin - Saraçoğlu Mahallesi'nde yapılan alan çalışması bu bağlamda ele alınacak; kullanıcıların kentleşme süreçleri; kentte kalış süreleri, iş-güç biçimleri, mekan kullanımları, aile yapısı, kentle kurdukları ilişki gibi kriterler üzerinden analiz edilecektir.

4.2 Araştırma Yöntemi

'Birkaç 'Kültür' geçmiş Mardin'in üzerinden, hepsi de bir şeyler bırakıp gitmiş. Bunlar eklenmiş birbirine, birbirlerini tamamlayarak büyümüş şehir. Bugüne dek bütünlüğünü koruyan mimari, giderek bozulmakta.. Örneğin yıkılan binaların yerine yeni yapıların yanı sıra şehrin eteklerindeki mezarlıkları yıkamadıkları için dört beton sütun üzerine çıktıkları evler, sudan korunmak için yapılan Afrika kabile evlerine benzeşmiş. Sokakların üstünde evler, evlerin altında mezarlıklar. Şaka sürüyor.'
Murathan Mungan - Paramın Gırları

Şekil 4.1: Saraçoğlu Mahallesi

Alan araştırması, Mardin'deki gecekondulaşma sürecinin bütün etkenleri ile izlenebileceği Saraçoğlu Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması Kasım 2003 tarihinde yapılmış ve 3 hafta sürmüştür. Çalışmada; kullanıcılara demografik özellikleri, eğitim durumları, gelir düzeyleri, tüketim alışkanlıkları, göç hikayeleri, geldikleri yerle ilişkileri, sosyo-kültürel konumları, kentle kurdukları ilişkiler ve

mekan kullanımları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Konutların kendi içinde, komşu parsel ve sokak ile kurduğu mekansal ilişkinin okunabilirliği için bir yapı adası seçilmiş ve konutların krokileri çizilmiştir. Seçilen yapı adası mahalledeki ilk gecekondü örnekleri ile birlikte zamanla eklenen gecekondü konutlarını içerdiği, dolayısıyla sürecin okunabildiği bir konumda olduğu için tercih edilmiştir. Mahalledeki cami ve birkaç ticari mekana yakınlığı, göreceli olarak mahallenin merkezinde konumlanmış olması tercih edilmesinin bir diğer nedeni dir.

Çalışma için bir soru formu oluşturulmuş ve bu soru formunun çerçevesinde 14 hanede kullanıcılarla, kullanıcıların da yönlendirdiği yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Her hanede birden çok kişiyle, hane reisi, eşi ve farklı yaş grubundan ve cinsiyetten kullanıcılarla görüşülmüştür. Kullanıcılarla görüşmeler sırasında yorum ve gözlemler not edilmiştir. Görüşmeler büyük oranda Kürtçe olmak üzere Kürtçe, Arapça ve Türkçe yapılmıştır. Kürtçe konusunda mahallede yaşayan ve ÇATOM* faaliyetlerine katılan bir gecekondü kullanıcılarından yardım alınmıştır. Ayrıca mahalle muhtarı ve esnaf ile görüşülmüştür.

Alan çalışması sırasında, gecekondü mahallesinin kurulma ve gelişme süreci hakkında fikir yürütebilecek kişilerle (kentin yerlisi ni nar, eski belediye başkanı, dönemin belediye başkanı ve kent konseyi üyesi) görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde, mahallenin kurulma öyküsüne ve kent yerlilerinin gecekondü kullanıcılarını nasıl algıladıklarına dair genel fikirler alınmıştır.

4.3. Mahallenin Kurulma ve Gelişme Hikayesi - Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler

Mardin'in 20. yy'dan bu yana geçirdiği ekonomik, sosyal ve mekansal dönüşüm daha önceki bölümlerde ele alındı. Özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren başlayan kırsal alandan kent merkezine göçün temelinde iki nedeni vardır; Birincisi köydeki mülkiyet yapısının değişmesi ile topraksız kalan köylünün geçim sıkıntısı, ikincisi ise

* Saraçoğlu Mahallesi ve Mardin'deki diğer gecekondü mahallelerinde GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na bağlı ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) ve Kadın Emęi ni Deęerlendir me Vakfı aktif olarak görev almaktadır. 1999 yılında beri Saraçoğlu Mahallesi'nde görev alan ÇATOM kadınlara ve genç kızlara yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır (okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, hijyen, beslenme, ev ekonomisi ve çeşitli beceri kursları). Kadın Emęi ni Deęerlendir me Vakfı'nın da benzer çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca bu vakıf Saraçoğlu Mahallesi'nde okul öncesi çocuklar için bir çocuk yuvası açmıştır.

kırsal kesimdeki siyasi baskılar. Siyasi baskılardan kaynaklanan göçler 1984'te gelişen terör olaylarıyla başlamış ve 1990'lardaki zorunlu köy boşaltmalarıyla artmıştır. Kırsal alandan kent merkezine doğru gerçekleşen yoğun göçü kent merkezi bir süre emebilmiş ancak artan konut talebinin karşılanamaması tarihi kent merkezinin saçaklarında gecekondulaşmalarının oluşmasına neden olmuştur. Tarihi kentin güneyinde ve doğusunda Ensar, Saraçoğlu, Evren, Kayacan ve Nur mahalleleri ile İstasyon bölgesindeki İstasyon ve Ofis mahalleleri kentin gecekondulaşmış mahalleleridir.

Saraçoğlu Mahallesi Mardin'deki ilk gecekondulaşmış mahallesi dir. Kentin eşraf ailelerine ve belediyeye ait mezarlık alanı ile özel şahıslara* ait bağlık-bahçelik alan üzerinde kurulmuştur. Mahallenin burada kurulmasının en önemli nedenlerinden biri 1960'ların ikinci yarısında tarihi kentin hemen güneyinden geçen Yeni yol'un açılması olmuştur. Yapılan bütün kişisel görüşmelerde mahallenin kurulmasında üç kişinin etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu şahıslar, mezarlık alanı işgal edip, parselleyip (kırmızı çizgilerle parsel sınırlarını belirleyerek), kırsal alandan göç edenlere satmışlardır. Arsaları satın alan köylüler, geceleri kaçak olarak yaptıkları konutlarını mezarlıkların üstüne, yanına ya da özel şahıslara ait bağ-bahçelere konumlandırmışlardır. Mahallede ilk gecekonduların yapıldığı dönemde, belediyeye ve güvenlik görevlileri inşa edilen kaçak yapıları yıkmaya teşebbüs etmiş ancak kullanıcıların ve onları destekleyen yasadışı örgütlerin silahlı tehdidi ile karşılaşmışlardır. Mezarların bir kısmı mezarlarına sahip çıkan aileler ve belediyeye tarafından korunmuştur.

Yerleşim o dönemin belediyeye başkanının adına atfen Saraçoğlu Mahallesi adını almıştır(Saraçoğlu, 2003). Yerleşim Mardin'in genel topografyasının devam olan yamaça kurulmuştur.

Mahalleye 1960'ların ikinci yarısından itibaren yerleşen ilk göçmen grup, Mardin'in Ömerli, Savur, ve Midyat ilçelerine bağlı köylerinden büyük oranda ekonomik nedenlerle göç eden Kürt kökenli köylülerdir. Mahalleye yerleşen ilk göçmen grubun arkasından, zincirleme olarak akrabalar ve aynı köyden olanlar, göç etmiştir. 1984'ten sonra kırsal alandan gelenler büyük oranda bölgedeki terör olaylarından kaynaklanan siyasi baskılardan dolayı göç edenlerdir.

* Bu şahısların kim oldukları tespit edilememiştir

Göç, özellikle 1990'lardan sonra gerçekleşen zorunlu köy boşaltma olaylarıyla büyük artış göstermiştir. Sonuçta Mardin'i etkileyen iki tip kırsal göçten bahsedebiliriz. Birincisi ve ilk göçün grubun ait olduğu ekonomik nedenli ve zincirleme göç, ikincisi ise kitlesel olan siyasi ve zorunlu göç. Bu iki tip göç kullanıcıların kentle kurdukları ekonomik, toplumsal ve sosyal ilişkilerini ve kentleşme deneyimlerini birinci derecede etkilemiştir.

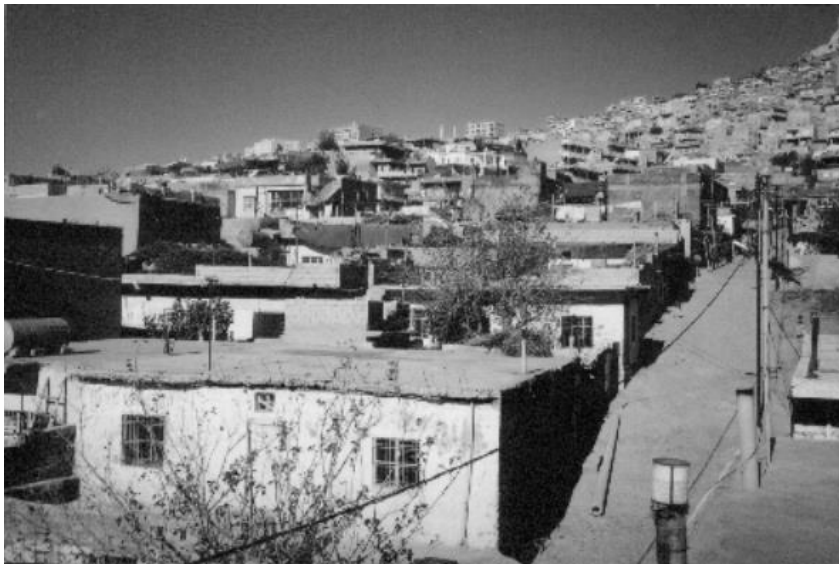

Şekil 4.2: Saraçoğlu Mahallesi

Şekil 4.3: Saraçoğlu Mahallesi

Mahallenin tercih edilmesinin en önemli nedenleri etnik aidiyet (daha önce yerleşenlerin Kürt kökenli olması), politik (gecekondu kullanıcılarının büyük oranda DEHAP/ DEP/ HADEP taraftarı olması) ve ekonomiktir (arsa ve konut fiyatlarının uygunluğu).

Şekil 4.4: Saraçoğlu Mahallesi

Gecekondudaki genel örüntüye baktığımızda; bölgede kompakt ve organik bir yerleşim olduğu, yapıların sokak ve yapı adası sınırlarını belirleyecek şekilde olduğu tespit edilebilmektedir. Yeni yol'a yakın yapı adalarında sıkışık ve konut sınırının sokak sınırını belirlediği bir yerleşme düzeni görünürken, yerleşmenin kurulduğu yamaçın eteklerinde dağınık bir yerleşim görülmektedir. 1973'te hazırlanan imar planında gecekondu önleme bölgesi olarak görünen alanda yapı adaları ve sokakların nasıl olduğu tespit edilemediyse de söz konusu yapı adası ve sokak sınırlarının kendiliğinden geliştiği tahmin edilmektedir. Ayrıca daha yüksek oranda, Yeni yol'a yakın yapı adalarında ve daha düşük oranda yerleşmenin genelinde, yataydaki gelişmenin yerini düşeyde gelişmeye bıraktığı gözlenmiştir.

Şekil 4.6: Sarıaçılı Mahallesi, yerleşmenin eteklerindeki konut dokusu

Kısıtlı gelişme gösterebilen tarihi Mardin kenti için Yeni yol önemli bir ticaret aksı ve rant alanıdır. Yolun iki tarafında alt katları ticari amaçlı kullanılan apartman tipi yapılar bulunmaktadır. Yeni Yol aynı zamanda sosyal ve etnik bir sınırdır. Yolun üst tarafı, farklı sosyal gelir düzeylerine sahip, büyük oranda Mardin'in yerlileri tarafından kullanılırken yolun alt kısmı dar gelirli ve kırsal alandan göç eden Kürt kökenli yeni kentliler tarafından kullanılmaktadır.

Şekil 4.7: Yeni Yol

Mahalle sınırları içinde sosyal servis olarak, bir ilköğretimi okulu ve Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı'nın açtığı bir çocuk yuvası bulunmaktadır. Mahallenin hemen yakınında gelişen bir diğer gecekondu mahallesi olan Ensar Mahallesi'nde sağlık ocağı bulunmaktadır.

Şekil 4.8: Çocuk Yuvası

4.4 Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Değerlendirme

4.4.1. Nüfus Kompozisyonu ve Demografik Özellikler

Mardin Belediyesi'nin 2000 yılında yaptığı nüfus araştırma çalışmasında Saraçoğlu Mahallesi'nde ortalama hane büyüklüğü 8'dir. ÇATOM faaliyetlerine katılan kadınlara aile planlaması eğitimi verilmektedir. Ancak bölgede ve kentte hala etkili olan mevcut feodal kültürün ürünü olan çok çocuklu aile kavramı halen gücünü korumaktadır. Hane reislerinin aile planlamasına karşı oldukları ÇATOM görevlileri tarafından da ifade edilmiştir. Geleneksel geniş aile yapısının devam etmekte olduğu (EK A'da örnek 1, 2, 3, 9, 10, 12, 13, 14) buna karşın küçük oranda da olsa kentli çekirdek aile yapısının (EK A'da örnek 4, 5, 6, 7, 8, 11) oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4.1.: Kent Merkezi'ndeki Mahallelere Göre Nüfus, Konut Sayısı ve Hane Büyüklüğü Kaynak: Mardin Belediyesi 2000 Yılı Nüfus Araştırma Çalışması.

Mahalle Adı	Nüfus (Kişi)	Konut Sayısı	Hane Büyüklüğü (Kişi)
Yenişehir	16.188	3330	4,86
Eski Kent Toplam	57.035	8466	7,07
Gecekondular			
Ofis	3.018	324	9,31
İstasyon	6.845	974	7,02
Evren	1.811	260	6,96
Ensar	7.412	888	8,34
Saraçoğlu	7.751	887	8,51
Kayacan	993	156	6,36
Nur	1.044	95	10,98
Gecekondular Toplam	28.874	3584	

4.4.2. Eğitimi

Yapılan görüşmelerde hane reislerinin ve eşlerinin büyük oranda okur-yazar oldukları tespit edilmiştir. Buna karşın çocuklarının eğitimi önemedikleri ve güçlerinin yettiği oranda okutmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu kentleşmenin bir göstergesi olarak ele alınabilir. Görüşülen gecekondu kullanıcılarından biri köyden çocuklarının eğitimi için ayrıldığını ifade etmiştir. Bölgede ve Mardin kırsalında yaygın olan kız çocuklarının okutulması geleneği azalmakla birlikte hala devam etmektedir.

4.4.3. Göç Hikayeleri

Daha önce de ifade edildiği gibi kırsal alandan kent merkezine iki farklı göç süreci yaşanmıştır. Ekonomik kaynaklı göç ve siyasi kaynaklı zorunlu göç. Kullanıcılar göç hikayelerini şöyle ifade etmişlerdir:

‘ ‘Köyde 4 katlı 4 evimiz, 300 koyunumuz, 100 inegimiz vardı. 1994’te ya korucu olun ya da köyü boşaltın dediler sonra köyümüzü yaktılar, her şeyimizi orada bırakıp kaçtık...’ ’

‘ ‘Önerli’nin Fıstıklı köyünden geldiğimiz köyümüzü boşalttılar, orada bağımız toprağımız, evimiz vardı, hepsini bırakıp geldik...’ ’

‘ ‘1966’da geldiğimiz köyümde geçi ne mi yordum...’ ’

‘ ‘30 yıl önce çalışmak için buraya geldiğimiz burada kaldık....’ ’

‘ ‘40 sene önce çalışmaya geldim....’ ’

‘ ‘Geçene mi yorduk, köydeki evimizi sattık buraya yerleştik...’ ’

‘ ‘Hükümet yağıdın ya korucu olun dedi, biz de geldik, bu mahallede akrabalarımız vardı yerleştik...’ ’

‘ ‘13 sene önce geldiğimiz köyü boşalttılar....’ ’

Ekonomik nedenlerle göç eden grubun (EK A örnek 4, 6, 8, 10, 11, 12, 14) zincirleme göç süreci yaşadığı anlaşılmaktadır. Akrabalık ve aynı köyden olmak gibi iletişim kanalları zincirleme göç yaşayan grubun kentle tanışıklığını sağlamıştır. Buna karşın zorunlu göç grubu (EK A örnek 1, 2, 3, 5, 9, 13) kente hazırlıksız göç etmek zorunda kalmış, Erder (1998)’in “travmatik” olarak tanımladığı bir göç süreci yaşamıştır. Göç sürecinde yaşanan bu farklılık mekan kullanımdan kentle kurulan ilişkilere kadar belirleyici olmuştur. Zorunlu göçle kente gönülsüz olarak ve kendi belirlemediği koşullar altında gelen bu kitle kentin ekonomik ve sosyal hayatına dahil olmakta dolayısıyla kentleşmekte diğer göç grubundan daha fazla sorun yaşamaktadır.

Kentte kullanılan dilleri (Türkçe ve Arapça) kullanamamakta, ekonomik gücü el vermediği için kentin merkezinden alışveriş yapamamakta ve dolayısıyla kentin ekonomik ve sosyal hayatına dahil olamamaktadır.

4.4.4 Gelir Kaynakları ve Tüketim Alışkanlıkları

Çalışmanın yapıldığı Saraçoğlu Mahallesi'nde homojen bir gelir seviyesinden bahsetmek mümkün değildir. Göç biçimine, kentte kalış süresine ve işgücü biçimine göre farklılıklar göstermektedir. Yerleşmedeki iki grubun da (ekonomik nedenlerle göç eden grup ve zorunlu göçe maruz kalan grup) köyleriyle olan bağları oldukça zayıftır. Ekonomik nedenlerle göç eden grubun köyden herhangi bir geliri yoktur ancak yılın belli dönemlerinde köyden çeşitli gıda maddelerini gönderilmektedir. Bu grubun daha çok kentsel hizmet işlerinde (sanayide ve belediyede işçi, birinin yanında ücretli çalışan) ya da düzensiz işlerde çalıştığı görülmektedir. Buna karşın zorunlu göç grubunun köyüyle bağlantısı tamamen kesilmiştir. Geldiği yere göre kazancı daha az ve yaşam koşulları daha kötü olan hiçbir hazırlığı olmadan kente göç etmek zorunda kalan bu grubun kentteki geçim kaynağı büyük oranda günü kurtaran düzensiz işler ve sosyal yardımlardır. Yerleşmede genel olarak ciddi bir geçim sorunu ve işsizlik olduğu yapılan bütün görüşmelerde ifade edilmiştir. Mahallenin muhtarı ile yapılan görüşmede mahallede sosyal yardım alanların olduğu ifade edilmiştir.

Hanede erişkin erkek çocukları olan aileler işsizlikten şikayetçi olduklarını ve ek gelir getirecek her türlü işe talip olduklarını ifade etmişlerdir. Kadınlarda ÇATOM ve benzeri meslek edindirme kursları ile bir beceri kazananlar çalışıp aileye ek gelir getirmektedir. Dışarıda çalışan kadınlar ise el işi ve özellikle iğne oyası yapıp satarak aile ekonomisine yardımcı olmaktadır.

Farklı gelir düzeyleri, mekan kullanımları ve yaşam standartlarına da yansımaktadır. Her hanede televizyon ve buzdolabı bulunmakta, çamaşır makinesi konutların çoğunda kullanılmaktadır. Ayrıca bütün evlerde ısınmak için elektrikli soba kullanılmaktadır. Ek olarak, evde yoğrulmuş hamurla ortak olarak kullanılan tandırlarda pişirililmektedir. Konutlarda bir köy geleneği olan yerde oturma düzeninin devam ettiği buna karşın gelir düzeyine bağlı olarak bazı hanelerde koltuk takımı, kanepeler, büfe gibi modern yaşam gereçlerini kullandığı görülmüştür.

Köyle ilişkilerin zayıflaması, topraktan kopup kentsel formel ya da informal sektörlerde çalışılması, statü ve sınıf göstergesi olan dayanıklı tüketim mallarının yoğun biçimde kullanılması ve kadının belli ölçülerde ekonomik hayata dahil olması kullanıcıların kentsel kaynaklı kültürü ile etkileşim içinde olduklarını göstermektedir.

4.4.5 Yerleşim Durumu

Kullanıcılara yerleşim durumunu ve yaşadıkları süreci anlama yönelik aşağıdaki sorular yönelmiştir:

‘ ‘Mardin’e gelmeden önce başka bir yere yerleştiniz mi?’ ‘

‘ ‘Bu mahalle Mardin’e geldiğinizde yerleştdiğiniz ilk mahalle mi?’ ‘

‘ ‘Bulduğunuz yerden toplam kaç hane göç ettiniz? Ve onlar nerelere yerleştiler?’ ‘

‘ ‘Siz yakın oturan akrabalarınız var mı?’ ‘

‘ ‘Neden bu mahallede yaşamayı tercih ettiniz?’ ‘

14 hanede yapılan görüşmelerde sadece bir hanenin Saraçoğlu Mahallesi’ne yerleşmeden önce başka bir gecekondumahallesinde yaşadığı görülmüştür(EK A örnek10). Geri kalan kullanıcıların Mardin’de ilk yerleştikleri yer Saraçoğlu Mahallesi’dir. Gecekondum kullanıcıları birbirlerinin akraba ve köylüleridir. Daha önce ifade edildiği gibi ekonomik nedenlerle göç eden grup kentle tanışıklıklarını daha önceden gelen akrabalar sayesinde sağlamış dolayısıyla zincirleme göç süreci yaşamıştır. Zorunlu göç grubu ise kitlesel göç süreci yaşamış, aynı köyden birlikte göç edip mahalleye yerleşmişlerdir.

Gecekondum kullanıcılarının akrabaları, beraber göç ettikleri tanıdıkları, Mardin’in Kızıltepe ilçesine, Diyarbakır, İzmir, Ankara, Adana ve İstanbul’a yerleşmişlerdir.

“Neden bu mahallede yaşamayı tercih ettiniz?” sorusuna kullanıcılar;

‘ ‘Bizim insanımız oturuyor burada, akrabalarımız var.....’ ‘

‘ ‘Ev ve arsa fiyatları diğer yerlere göre daha uygun.....’ ‘

‘ ‘Soruşturduk, bizim insanımız (kürt kökenli göçmenler) burada oturuyor ondan dolayı geldik.....’ ‘

‘ ‘Akrabamız köylümüz var burada.....’ ‘

‘ ‘Uzun evler var.....’ ‘

şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevaplardan, mahallenin tercih edilmesinde etnik ve ekonomik nedenlerin etkili olduğu anlaşılmıştır.

Kullanıcıların bütün göç deneyimlerini Saraçoğlu Mahallesi'nde yaşadıkları ve kendi içlerinde yaşadıkları dayanışmanın bu dönemin atlatılmasında önemli olduğu yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır.

4.4.6 Konutun Yapım Süreci ve Fiziksel Özellikleri

Kullanıcılara, arsayı ve konutu nasıl temin ettiklerine ve konutlarını yaparken nelere dikkat ettiklerine dair sorular yöneltilmiştir.

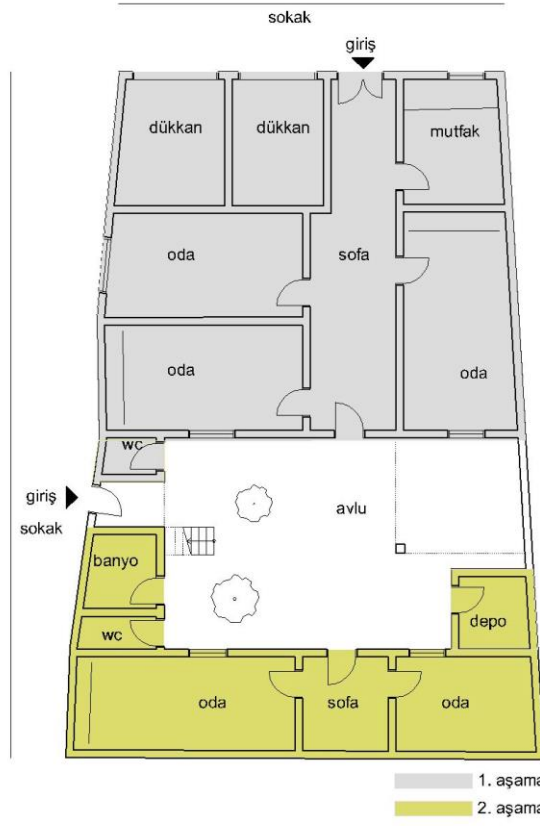
14 hanede yapılan görüşmelerde sadece 3 hanenin (EK A örneği; 1, 8, 14) arsayı satın alıp kendi gecekondularını yaptıkları, geri kalan 8 (EK A örneği; 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 12, 13) hanenin gecekonduyu satın aldığı, 2 hanenin de kiralık gecekonduda (EK A örneği; 6, 11) yaşadığı tespit edilmiştir. Kiralık konutların ev sahipleri Mardin dışında ya da Yenişehir'de oturmaktadır. Bu durum yerleşmenin bir geçiş bölgesine doğru dönüşmeye başladığını göstermektedir.

Saraçoğlu Mahallesi'nde konutların tapusu yoktur. Mahalledeki konut piyasasının oldukça hareketli olduğu kiralık konut kavramının geliştiği ve konutu yapan ile kullanıcının farklılaştığı gözlenmiştir.

Konutlar zaman içinde artan ihtiyaçlara bağlı olarak büyütülmüştür. Genişleme genelde avluya, iki oda ve sofadan oluşan üçlü birimin eklenmesiyle oluşmuştur.

‘İnkamınız olsa evde ne tür değişiklikler yapmak isterdiniz?’ sorusuna üç kullanıcı maddi güçlerinin buna yetmediğini ve evde hiçbir değişiklik yapmak istemediklerini belirtmişlerdir. Hane reislerinden biri evi değiştirmek istediğini bir diğeri ise evi büyütmek istediğini söylemiştir. Diğer kullanıcılar ise damın bakım, yere seramik döşenmesi gibi tadilatlar yapmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Mahallede yapı malzemesi olarak yoğun biçimde briket kullanıldığı gözlenmiştir. İlk yapılan konutlarda kerpiç ve yığma taş yapımleri kullanıldığı görülmüştür. Kullanıcıların malzeme seçerken özellikle bütçelerine uygun olmasına dikkat ettikleri ifade edilmiştir.

Şekil 4.9: Gecekondu lar da za man içi nde yapı lan ekl entil ere örne k

Şekil 4.10: Gecekondu lar da za man içi nde yapı lan ekl entil ere örne k

Şekil 4 11 : Mahallede yapılan ilk gecekondu lar dan örnekl er.

Şekil 4 12 : Mahallede yapılan ilk gecekondu lar dan örnekl er.

4.4.7. Mekan Kullanımı

Yakın akrabaların (büyükanne, büyükbaba) veya birden çok ailenin birlikte yaşadığı konutlarda mekan özelleşmesinin olmadığı, konut içindeki mekanların çok fonksiyonlu olarak kullanıldığı, gündüzleri oturma ve diğer etkinliklere tahsis edilen mekanın geceleri yatma etkinlikleri için tercih edildiği görülmüştür (EK A örnek

2, 3, 6, 9, 10, 11, 12, 14). Buna karşın çekirdek aile yapısına sahip konutlarda mekanların kısmen özelleştiği, oturma, yatma ve çocukların ders çalışması ve uyması için ayrı bir oda tahsis edildiği görülmüştür (EK A örnek 1, 4, 5, 7, 8, 13). Konutlarda kırsal kültüre ait yerde oturma düzeninin devam ettiği buna karşın değişen gelir durumuna bağlı olarak koltuk takım, kanepeler, vitrin ve yatak takımı gibi modern tüketim eşyalarının kullanıldığı görülmüştür. Geleneksel kültürün ürünü olan yerde oturma düzeni ve mekanın çok fonksiyonlu kullanılması, yerini -özellikle kentte kalış süresi ve gelir durumuna göre- bazı konutlarda kentsel mekan anlayışı ve tüketim malzemelerine bırakmaktadır. Bu bağlamda kentle tanışıklık kırsal kültürü kentsel kültüre doğru dönüştürmektedir.

Şekil 4.13: Farklı gelire sahip kullanıcıların farklı mekan kullanımı.

4.4.8 Altyapı

Saraçoğlu Mahallesi'nde planlı bir altyapı gelişmiştir. Su, elektrik, telefon altyapısı çeşitli dönemlerde yapılmış ancak kanalizasyon gideri yerleşmenin kurulduğu ya da çattan aşağıya bırakılmıştır. Isınmak için yaygın olarak elektrik sobası ve ayrıca odun-kömür sobası kullanılmaktadır. Mardin, Türkiye genelinde kaçak elektrik kullanımının en çok olduğu şehir. Mahallede yaşanan geçim zorluklarına

rağmen elektrik sobasının yaygın olarak kullanılıyor olması elektriğin kaçak olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

4.4.9. Konutun Geleceği İle İlgili Hanlar

Bu bölümle ilgili kullanıcıya ‘İnkamınız olsa evinizi değiştirnektir misiniz? Nerede ve nasıl bir ev olsun istersiniz?’ sorusu yöneltilmiştir. Kullanıcıların büyük bir çoğunluğu bu soruya “Yenişehir’de daha konforlu tuvalet ve mutfağın içeride olduğu bir ev” şeklinde cevap vermişlerdir. Yenişehir’de konut talebini özellikle hanedeki kadınların tercih ettiğini anlaşılmıştır.

Mahalleye ilk yerleşen hane reisleri ise bu mahallede yaşamaktan memnun olduklarını ve evlerini değiştirnektir istemediklerini ifade etmişlerdir. Bazı hane reisleri imkanlarının buna uygun olmadığını belirtmişlerdir.

4.4.10. Dış Dünyayla, Kentle İlişkiler - Toplumsallaşma Gereksinimleri

Bu bölümle ilgili kullanıcıya sokak, mahalle ve kentle kurulan ilişkiyi anlamaya ilişkin sorular yöneltilmiştir. Sokağın hangi amaçlarla kullanıldığı, sokak ve mahalle ilgili şikayetler ve şikayetlerin hangi mercilere bildirildiği, komşularla, akrabalarla ilişkilerin nerelerde ve hangi sıklıkta kurulduğu, boş vakitlerin nasıl değerlendirildiği ile ilgili bilgi alınmıştır. Ayrıca kent yaşamına katılımla ilgili sorular yöneltilmiştir.

Kullanıcıların çoğu sokaklarıyla ilgili herhangi bir şikayet dile getirmemiştir. Bir kullanıcı (EK A örneği), sokakların kirliliğinden ve çöplerin zamanında toplanmamasından şikayet etmiştir. Bütün kullanıcılar Mardin’in genel problemi olan su sıkıntısını dile getirmiştir.

Kullanıcılar ve özellikle kadınlar sokağı günlük hayatta akraba ve komşularla ortak toplanma mekanı olarak kullanmaktadır. Sokak aynı zamanda çocukların oyun yeri dir. Komşular ve akrabalar bütün gün avlularda, evlerde ve sokakta görüşmektedirler.

Şekil 4.14: Saraçoğlu Mahallesi

Kent yaşamına katılımla ilgili olarak kullanıcılara şu sorular yöneltilmiştir:

‘Ev alışverişini kim nerden yapıyor?’

‘Şehirde nerelere gidiyorsunuz? Ne sıklıkta gidiyorsunuz? (Lokanta, sinema, çarşı, kahvehane, cami)’

‘Akrabalarınıyla nerelerde, hangi sıklıkta görüşüyorsunuz?’

Yapılan derinlemesine görüşmelerde ve gözlemlerde kent yaşamına katılım ile ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

Bu tip yerleşmelerde görülen akrabalık ve hemşehrilik kanallarına dayalı ilişkiler ve bu ilişkilerin getirdiği dayanışma Saraçoğlu Mahallesi’nde de gözlenmektedir. Özellikle kullanıcıların mahalledeki bakkallardan veresiye alışveriş yaptıkları, kent merkezine gitmeyi tercih etmedikleri gözlenmiştir. Mahalle sakinleri ve özellikle kadınlar şehir merkezine gerekli olmadığı sürece (çarşı, hastane, hükümet konağı, belediye) gitmemektedirler. Kullanıcıların, kendi içlerine kapalı bir sosyal çevre yarattıkları ve kente entegre olmakta sorunlar yaşadıkları gözlenmiştir. Bu sorun Kent Konseyi üyeleri ile yapılan görüşmelerde de ifade edilmiştir.

4.4.11. Kent Dışı İlişkiler

Gecekondu kullanıcılarına Mardin dışındaki kentlerle ilişkilerini anlamaya yönelik aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

‘Hastane yaşayan herhangi birinin Mardin dışında bir yerleşim ilişkisi var mı? Varsa hangi sıklıkta Mardin dışına çıkıyor? Nereye?’

‘ ‘Mardin dışında yaşayan akrabalarınız var mı? Nereelerde?’

‘ ‘Mardin dışına nevisi mi işçi olarak giden var mı? Varsa ne tür işlerde çalışıyor?’

‘ ‘Bazı ihtiyaçlarınızı (eğitim, sağlık, giyim, kültürel faaliyetler ..) karşılamak için şehir dışına gidiyor musunuz?’

Kullanıcıların yoğunluklu olarak Diyarbakır’da olmak üzere İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Mersin’de akrabaları ve tanıdıkları bulunmaktadır. Ancak maddi olanaksızlar nedeniyle görüşme mekte ve ilişkiler zayıflamaktadır. Maddi olanaklı olanlar Diyarbakır’a sağlık sorunları için gitmektedir. Kısaca kent dışıyla kültürel etkileşim olabilecek bir ilişki mevcut değildir.

4.4.12. Ayrıldıkları Yerle İlişkiler ve Gelecekte Beklentiler

Kullanıcılara ayrıldıkları yerle ilişkileri ve gelecekte nerede yaşamak istediklerine dair aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

‘ ‘Ayrıldığınız yere gidiyor musunuz? Neden? Hangi sıklıkta?’

‘ ‘Ayrıldığınız yere tekrar geri dönmek ister misiniz? Neden ve hangi koşullarla?’

‘ ‘Çocuklarınızı ayrıldığınız yerde mi yoksa Mardin’de mi yaşama larını istersiniz?’

‘ ‘Mardin’de mi yoksa ayrıldığınız yerde mi yaşamayı tercih ederdiniz?’

‘ ‘Mardin’den ayrılıp başka bir şehirde yaşamayı düşünüyor musunuz?’

Zorunlu göç grubunun ayrıldıkları yerle / köyle ilişkileri kalınmıştır. Ekonomik nedenlerle göç eden grubun büyük oranda köy ile bağlantısı zayıftır. Birkaç aile yaz tatillerini köyde geçirilmektedir.

‘ ‘Ayrıldığınız yere tekrar geri dönmek ister misiniz? Neden ve hangi koşullarla?’ sorusuna özellikle kentte kazanç getiren bir işe sahip olanlar, Mardin’de yaşamak istediklerini dile getirirken, zorunlu göç grubu köyelerine dönmek için bir sebepleri olduğunu bütün mal varlıklarını kaybettiıklarını orada sahip oldukları yaşam koşulları tekrar sağlarsa dönmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir. Hanelerdeki genç kuşak köye dönmek istenemekte daha iyi koşullar sağlarsa büyük şehirlerde yaşamak istediklerini ifade etmişlerdir.

‘ ‘Çocuklarınızın ayrıldığınız yerde mi yoksa Mardin’de mi yaşama larını istersiniz?’ sorusuna kullanıcılar, büyük oranda Mardin’deki eğitim koşullarının daha iyi olduğunu ve çocuklarının Mardin’de büyümek istediklerini ifade etmişlerdir.

‘ ‘Mardin’den ayrılıp başka bir şehirde yaşamayı düşünüyor musunuz?’ sorusuna 4 hane reisi daha iyi koşullar sağlarsa İstanbul’da yaşamak istediklerini, geri kalanlar Mardin’de yaşamaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Kullanıcıların bütün olumsuz şartlara rağmen köye dönmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Köle ilişkilerinin yerini kentle ilişki kurmanın aldığı anlaşılmıştır. Bu durum kullanıcıların kentleşme adımları açısından olumlu bir gelişmedir.

4.4.13. Kadın n n Toplumsal Konumu

Bölgede ve Mardin’de feodal yapıya dayalı toplumsal anlayış, kadının yaşantısında önemli bir baskı unsurudur. Çok eşli evlilik kız çocuklarının okutulmaması, kadınların çalıştırılmaması, görücü usulü evlilik vb. gelenekler bölgede ve Mardin’de hala geçerlidir.

Saraçoğlu Mahallesi’nde yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerde kırsal yaşantının getirdiği baskı unsurlarının kadınları hala etkilediği anlaşılmaktadır. Buna karşın mahallede ÇATOM un Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı ve Ana-Çocuk Sağlığı Vakfı toplum kuruluşlarının yaptığı faaliyetler (okuma-yazma kursu, aile planlaması, çocuk eğitimi, beceri edindirme kursu vb.) sayesinde kadınlar daha bilinçli bireyler olmakta ve meslek kursları ile kazandıkları becerilerini aile bütçesine katkı sağlayacak kazanca dönüştürebilmektedirler. Kadınların ailelerini karşı çıkmalarna rağmen bu faaliyetlere katıldıkları ÇATOM görevlileri tarafından ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelerde kadınların köye dönüp köy yaşantısının getirdiği ağır iş yükünü yapmak istemedikleri ifade edilmiştir. Bu anlamda kadının toplumsal konumunda bir kentleşme süreci yaşandığı söylenebilir.

4.4.14. Mardin’deki Rehabilitasyon Çalışmalarına Duyarlılık

Bu konuyla ilgili kullanıcılara ‘ ‘Tellallar Çarşısı’nın restorasyonu ve benzeri projeler hakkında (tarihi Mardin evlerinin korunması, Zinciriye-Kasımiye Medreseleri’nin restorasyonu, Kent konseyinin çalışmaları) ile ilgili neler düşünüyorsunuz, yararlı buluyor musunuz?’ sorusu yöneltilmiştir. Hane reislerinin bir kısmı bu çalışmalardan haberdarken bir kısmı bu çalışmalarını duymadığını söylemiştir. Haberdar olanların bir kısmı bundan duydukları memnuniyeti dile getirirken, bir kısmı bu çalışmaların kendilerine bir faydası olmadığını ve onları pek ilgilendirmediğini dile getirmişlerdir. Kentteki yerlilerin gecekondan kullanıcılarına karşı genel olumsuz tavrı tepkiye neden olmakta ve bu

durum gecekondü kullanıcılarının kentteki rehabilitasyon çalışmalarına ve gelişmelere karşı duyarsız kalınmasına sebep olmaktadır.

4.4.15. Kent Yerlilerinin Gecekondü Kullanıcısına Karşı Tutumu

Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi Mardin kent merkezinde yaşayanlar açısından toplumsal kimliklendirmede birinci derecede önemli olgu, kentlilik-köylülük ayrımıdır. Köyden gelenlerin beraberlerinde getirdikleri kırsal kültürleri, politik kimlikleri, yoksullukları, kentin ekonomik ve sosyal hayatında gitgide daha çok kullanılan dilleri kentin yerli halkı tarafından tepki ile karşılanmaktadır. Mardinlilerin övünç kaynağı olan binlerce yıllık kent kültürünün yozlaşmasının, dilenciliğin artmasının nedeni olarak köyden gelen Kürt kökenli gecekondü kullanıcıları gösterilmektedir. Bu tutum gecekondü kullanıcılarının kentle kurdukları ilişkileri olumsuz etkilemektedir.

4.4.16. Genel Değerlendirme

Turgut (1996)'un ortaya koyduğu farklı peri od ve dönemlere ait kentleşme sürecinin, Mardin'deki gecekondü kullanıcıları içinde geçerli olduğu görülmüştür. Yerleşimde farklı kentleşme süreçleri yaşanmaktadır. Bu süreçlerin farklılaşmasına neden olan en önemli etkenler varsayım doğrular nitelikte kentte kalış süresi ve gelir kaynaklarıdır. Ancak yerleşmeyi etkileyen bir başka faktörü, göç biçimini de eklemek gerekir. Gönüllü yada zorunlu göç biçiminin etkilerini kentte tutunma mücadelesinde, mekan kullanımında ve kentle kurulan ilişkilerde görmek mümkündür. Kendi rızasıyla göç eden grup, daha iyi koşullarda yaşamakta, zamanla artan ihtiyaçlarına göre yaşadığı mekan zenginleştirmekte, geliştirmektedir (EK A örnek 4, 7, 10, 12, 14). Buna karşın kendi rızası dışında zorunlu göçe maruz kalarak kente gelen kullanıcılar çok daha olumsuz koşullarda yaşamakta, kentle ilişki kuramamakta, kırsal kültürlerini devam ettirmektedirler. (EK A örnek 2, 3, 9). Buna karşın kentle tanışıklık kullanıcıların bir dönüşüm sürecine girmelerini sağlamıştır. Geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşmeye başlaması, kız çocuklarının okutulması ve kente göç eden 1. kuşağa nazaran yeni kuşağın eğitimi seviyesinin yükseliyor olması, gelir kaynaklarının ve tüketim alışkanlıklarının kentsel kaynaklı olması, kadının düşük oranda da olsa kentin ekonomik hayatına

katılıyor olması ve mekan kullanımlarında gözlenen özelleşme gibi göstergeler bu dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

4.5. Morfolojik Analiz

Bu bölümde geleneksel Mardin evinin ve gecekondü konutunun morfolojik analizi yapılacaktır. Özellikle gecekondü konutunun bölgedeki ve Mardin'deki geleneksel mekanla benzer şekilde biçimlendiği ve tipoloji sürekliliği gösterdiği tespit edilmiştir.

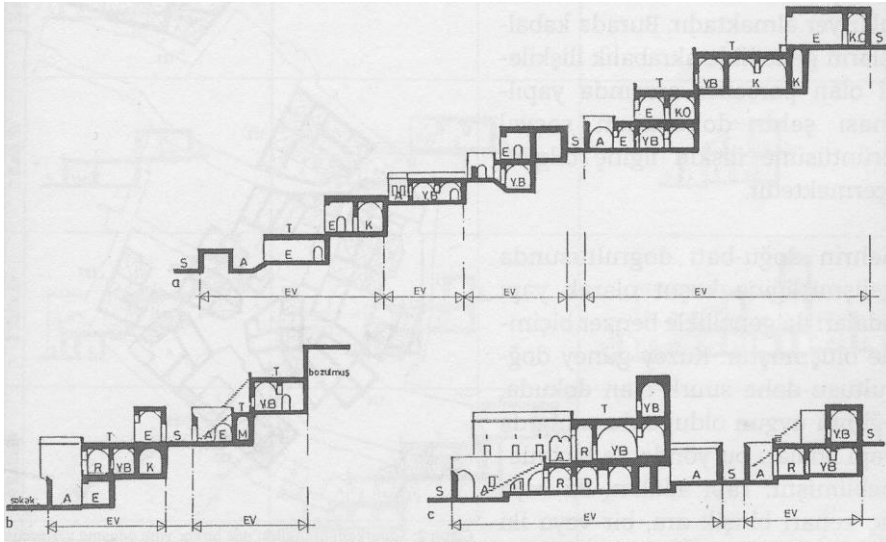
4.5.1. Geleneksel Mardin Evi Tasarımın Etkileyen Faktörler ve Mekan Organizasyonu

Mardin, Anadolu ev mimarisinde, orta Anadolu'nun Niğde, Kayseri şehirlerinde daha yaygın olarak da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde örneklenen, “Kuzey Suriye ile benzeşen” diye tanımlanan taş mimari'nin görüldüğü önemli şehirlerden biridir. Gerçekten de bölgede çok sayıda ocağı olan sarı kalker taşı, yapı üretimine egemen olmuş, ahşaba, kapı, pencere, asma kat gibi zorunlu kullanımların dışında yer verilmiştir. Böylece taş, süslemenin taşıyıcı sistem kadar her yapı elemanını belirlemiştir (Aioğlu, 2001).

Bu mimari'nin biçimlenmesindeki etkenlerden bir diğeri, bölgenin iklimidir. Nemli Akdeniz'in ılıman havasının etkisinde, karasal bir iklim yaşayan şehirde, kısa süren soğuk kış mevsimine karşın, uzun ve sıcak bir yaz egemendir. Güneşin, yaz boyunca etkisi altında kalan Mardin'de, topografyanın da zorunlu olarak güneye yönlendirdiği yapıların, mekansal çözümlerinde, iklimsel nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Şehrin dar ve kıvrımlı sokakları, kabaltılar-abbaralar ile sokakların iki yanında yükselen evlerin dış duvarları sayesinde güneşe karşın gün boyunca periyodik olarak gölgelik köşelere sahip olmuştur. Bütün yapılarda, yüksek duvarların çevrelediği avlularda ya da teraslarda belli alanlar hep gölgede kalabilmiştir. Güneye, Mezopotamya Ovası'na bakan pencereler ile donatılmış odaların arkasında, küçük mazgal pencereleri ile havalandırılan, bazen hiç penceresi olmayan, çoğu kez kiler, depo işlevli hizmet mekanları sıcak yaz günlerinin serin hacimleridir. Ayrıca mimari'de önemli bir yere sahip eyvan, revak gibi yarı açık mekanlar, özellikle batı güneşine karşı gölgede kalabilecek biçimde yönlendirilmiştir (Aioğlu, 2001).

Şehrin üzerinde yer aldığı arazi nin eğ mi ol ması, Mar di nevi ni n tasar ı m ı nı belirleyen bir başka veri dir. Bu topografya, sadece evlerin değil tüm binalar ın terasla malar bi çi m inde yapıl mas ına neden ol muştur. Çerek arazi nin eğ mi ol ması, gerekse sur içi nin belirli yapı alan ı içer mesi, evlerde yatayda yayg ın planla ma anlay ışı yerine, eğ mi değ erlendiren bir tasar ı m gerektir miştir. Başka bir deyiş le geleneksel evin boyutları yatay kullan ımda parsel sınırlar ına dayand ığında, düşeyde yapılan kat ilaveleri ile sorun çözüml enmiştir. Fakat bina, genellikle, iki, üç katlı kübik bir yükselti bi çi m inde değil, arazi eğ mi göz önünde tutularak çok katlı yapılmıştır. Burada, eğ min uygun, parsel derinli ği nin yeterli ol ması sıkışıklığ a meydan ver me ni ş, terasla malar bi çi m inde bir tasar ı m gerç ekleş tiril miştir(Ai o ğ lu, 2001).

Evler, bazen topra ğ ı düzenleyerek, bazen de mevcut ze mi ni ol du ğ u gi bi kabul ederek ve kendili ğ inden var olan mağ ara gi bi m ekanları da tasar ı na katarak do ğ al yapı yı değ erlendir miştir. Geleneksel şehir büt ününün önceden planlanmad ı ğ ı bilin mekle ve anlaş ıl makla birlikte, yapılan ma sırasında, yazılı ol ması da bazı i mar ilkelerinin di k kate alınd ı ğ ı açı ktır. Nteki m bugünkü durumu ile şehir dokusu-topografya ilişk isinden büt ünsel bir izleni me di nil mektedir. Tasarlanmı ş büyük bir mer di ven gi bi alg ılan ı lan bu dokuda, evler birbirleri nin cephesi ni kapat mayarak, etkisi sadece kendi parselleri ve ona rastlayan arazi üzerinde kalacak bi çi m de yapılmışlardır(Ai o ğ lu, 2001).

Şekil 4.15: Geleneksel Evlerin Araziye Yerleşimi Kaynak: F. Ai o ğ lu, 2000.

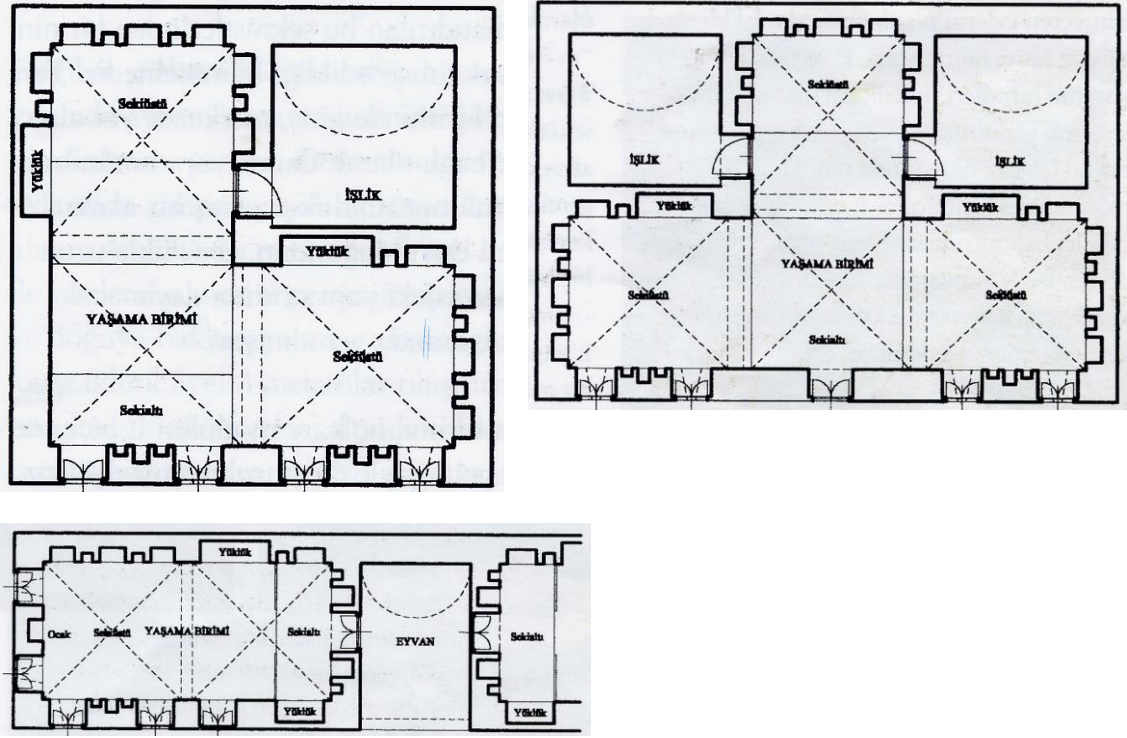
Geleneksel evin tüm katlarında kapalı m ekanlar, yarı açık m ekanlar ve açık m ekanlar, bi çi m sel ve işlevsel özellikleri ile tasar ı mda yer almışlardır. İçinde

yaşanan odaları, işlikleri, mutfak, ahır, mahzen, kiler, hela olarak kullanılan hacinin ile kapalı mekanlar; dışarı açık olma, iç ve dış mekanlar arasında yer alması, kapalı mekanlara dağılım sağlama gibi özellikleri ile yarı açık mekanlar ve bunların arasında yer alan açık mekanlar geleneksel evin planlamasını belirler(Aioğlu, 2001).

Şekil 4.16: Geleneksel Mardin evine bir örnek Kaynak: MERDİNAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

Geleneksel evin tasarımında yer alan yaşama biriminin temelinde belirleyen etken, ihtisaslaşmış mekan örgütlenmesidir. Yaşam biçiminin ihtisaslaşmış olması nedeniyle, yaşama etkinliklerini tek ya da iç içe mekanlarda toplaması, eski kültür katmanlarından beri geçerlidir. Gerçekten de neolitik çağdan itibaren ortaya çıkan yerleşmelerde, oturma, yatma, yeme etkinliklerini içeren bir ana odanın yanı sıra erzak odası işlevi olan yan oda da ev tasarımında yer almıştır. Mardin evi yaşama biriminin çoğu kez bir parçası olan, yan odaya tekabül eden işlik şehirlerden çok kırsal bölgelerde görülen bir mekandır. Diyarbakır evlerinde, Ufa ve Adıyaman'ın kırsal bölgelerindeki evlerde, Mardin'deki boyutlarda işlik uygulamalarına rastlanmaktadır(Aioğlu, 2001).

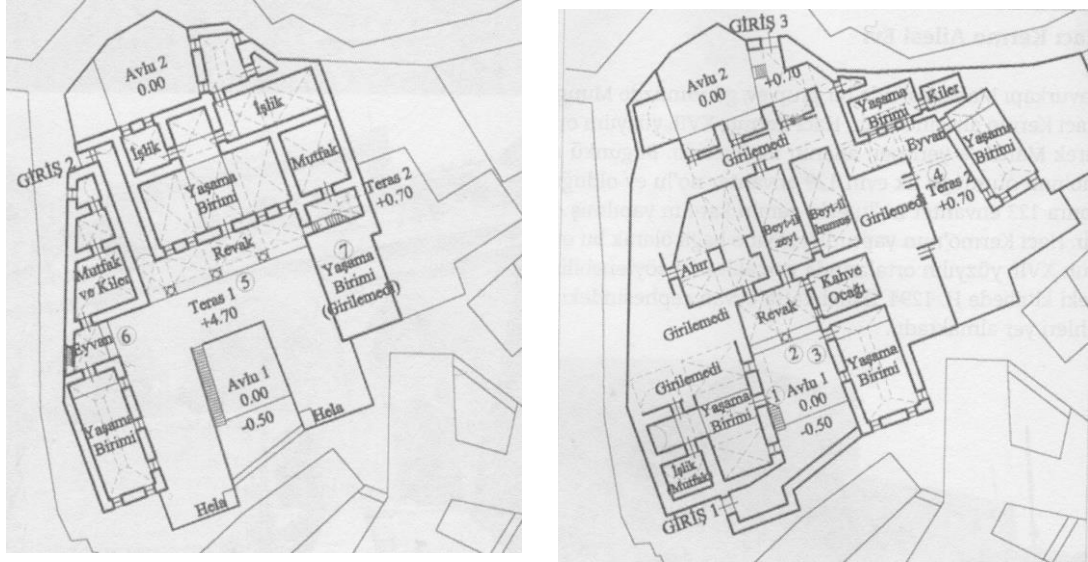
Şekil 4 17: Geleneksel Mardin evinde yaşama birimi Kaynak: F. Aioğlu, 2000.

Mardin evi tasarımındaki özellikli bazı mekanlar, farklı uygarlıklar tarafından öteden beri kullanılmış şeklemlerle ya da bunların kavramsal içerikleri ile benzeşmektedirler. Kapalı mekanlar arası birleştirici ve dağıtıcı rol oynayan yarı açık bir mekan olarak eyvan Mardin evinin ve anıtsal yapılarının vazgeçilmez bir unsurudur. Eyvan, geleneksel Mardin evi planında yaygın kullanımlı olan bir yarı açık mekandır. Üç tarafı ve üstü kapalı, önü açık olan eyvanın değişik amaçlı ve biçimli kullanımları söz konusudur(Aioğlu, 2001).

Eyvan odaklı mekan organizasyonunun kökeni Günkut Akı'nın(1985) çalışmasında detaylı olarak ele alınmıştır:

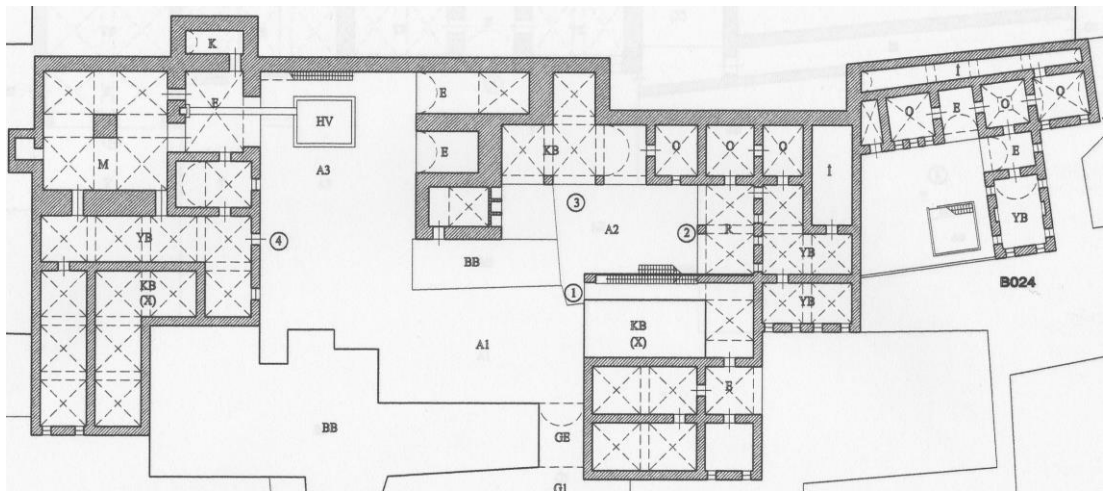
‘Güneydoğu Anadolu’da özellikle kent evlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan eyvanlı evler, Gaziantep, Ufa, Diyarbakır ve Mardin’de yoğunlaşmıştır. Bu dört kent dışında, coğrafi konumları gereği, iklimleri Güneydoğu Anadolu geneline göre daha az sıcak olan küçük ölçekli yerleşmelerde de, eyvanlı ev yoğunluğu vardır. Örneğin, Güneydoğu Toroslar’ın güney yamacındaki yerleşmelerde: Kahta, Eğil, Hani, Silvan; Mardin Eşiğinde: Midyat, Gercüş, Mızıdağ; akarsu boylarında; Hasankeyf, Birecik, Halfeti gibi. Eyvanlı evin dağılım alanı, güneyde Suriye’deki eyvanlı ev dağılım alanı ile bütünleşir. Böylece, Güneydoğu Anadolu, Suriye, ve Lübnan’ı içeren bir bölgeden söz edebiliriz. Ancak Türkiye dışındaki eyvanlı ev geleneklerinden söz ederken kullandığımız veriler, ister arkeolojik bulgulara, isterse halen kullanılan konutlarda yapılan araştırmalara dayansın, genellikle

toplumun üst kesimlerinin evlerine ilişkindir. Konak veya saray olarak adlandırılabilir olan bu evler, hem dış etkilere daha açıktır, hem de gündelik gereksinimleri aşan arayışlarla biçimlenirler. Oasılıkla asıl büyük yoğunluğu ise, en uygun yöne çevrilmiş bir tek eyvanla yetinen, iki göz odalı yalın evler oluşturur. Bizi bu varsayma götüren, Türkiye’deki gözlemlerimiz ve Lübnan’da olduğu gibi, ülkenin tüm konut potansiyelini kapsayan araştırmaların sonuçlarıdır. Tüm Lübnan boyunca uzanan Bekaa vadisinde, Lübnan ve Anti Lübnan sıradağlarındaki kırsal evlerin büyük bir çoğunluğu, iki oda ile ortasındaki eyvandan oluşur’ (Akın, 1985).

Şekil 4.18: Geleneksel Maronite evinden bir örnek Kaynak: F. Alıoğlu, 2000.

Görüldüğü gibi “iki yaşama birimi arasında bir eyvan” mekan düzeni Maronite’de ve yakın bölgesinde sıkça görülen geleneksel bir planlama biçimidir.

Şekil 4.19: Geleneksel Maronite evinden bir örnek Kaynak: MERDİ NAR (Atmosfer Planlama ve Tasarım Ofisi Arşivi)

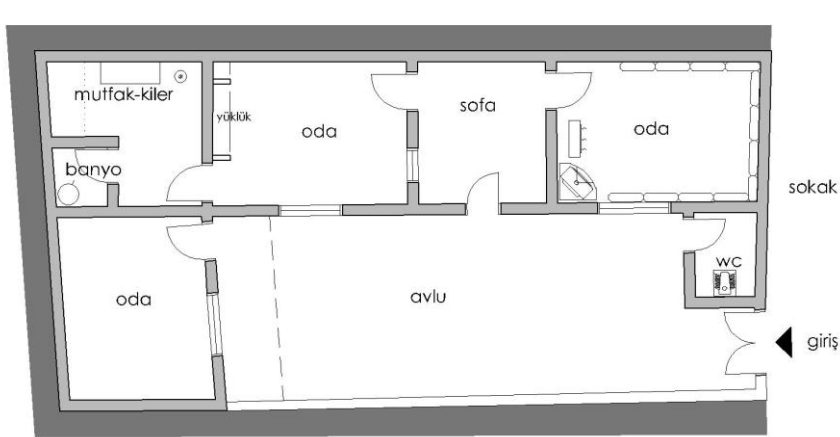
4.5.2 Gecekondu Konutunda Mekan Organizasyonu

Mardin ve içinde bulunduğu bölgenin iklimi şartları, mekan tasarımı da açık, yarı-açık mekan odaklı mekansal organizasyonu ortaya çıkarmıştır. Revak, eyvan, avlu geleneksel mekanın vazgeçilmez unsurlarıdır.

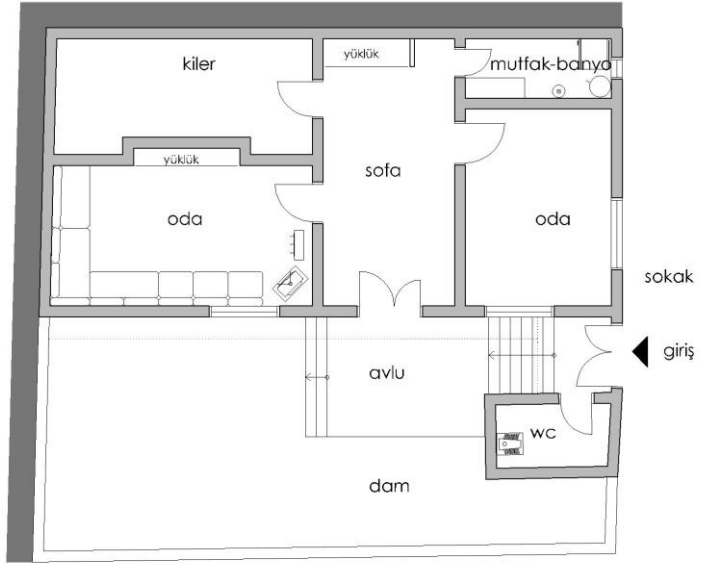
Benzer biçimde gecekondu konutunda da bir açık mekandan (avlu) mekan dağılımının olduğu bir sofaya geçil mektedir. Ayrıca açık mekanların -avlu ve dairenin benzer biçimde (kışlık yiyeceklerin hazırlanması, yazın oturlan gölgelik alanların olması, yaz geceleri uyumak için kullanılması) kullanıldığı görülmüştür. Servis hacimleri (wc, banyo ve mutfak) geleneksel konutta ve gecekondu konutunda büyük oranda avluda-terasta çözülmüştür.

Benzer ürünlerin gecekondu mekanında da izlenebilir olması bu biçimlenmenin en büyük nedeninin bölgenin iklimi şartları, topografyası ve bu özelliklere en efektif ve en kolay/yapılabilir şekilde cevap verebilen isteği/sezgileri olduğunu göster mektedir (Aksoy M vd, 2005).

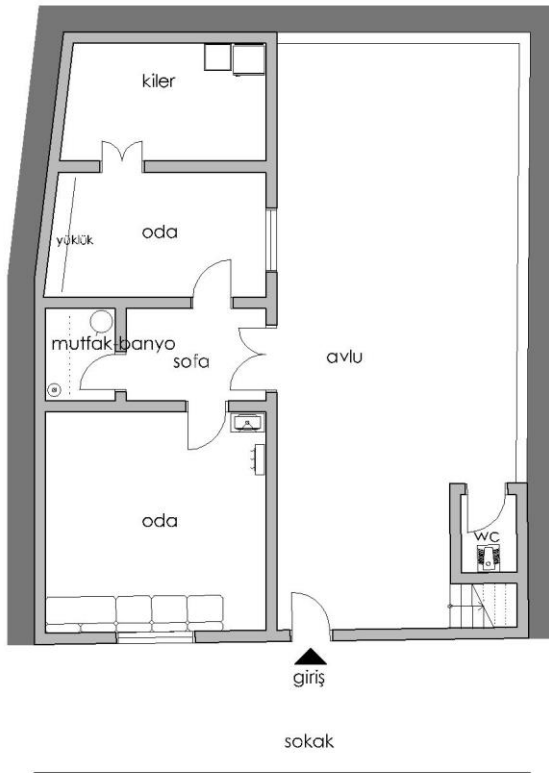
Gecekondu konutu, geleneksel konutla benzer mekansal kullanımbiçimleri gösterse de geleneksel Mardin evinin binlerce yıllık kültüre dayanan mekan zenginliği, iklimsel koşullara uygun mekan anlayışı, mevcut malzemenin (taş) ve topografyanın ustaca kullanılması, konutların kamusal alan yaratması (abbara) gibi özellikler spontane gelişen gecekondu mekanından ayrılmaktadır. Bölgede ve benzer coğrafyalarda görülen ve binlerce yıllık kökene dayalı mekan anlayışının hala sürüyor olması araştırmanın ilginç bulgularındandır.

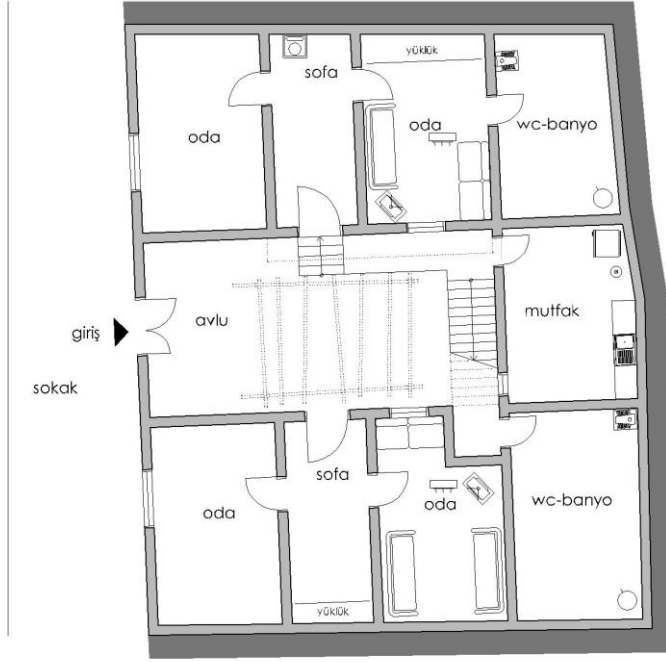
Şekil 4.20: Gecekondu Konutlarından Örnekler

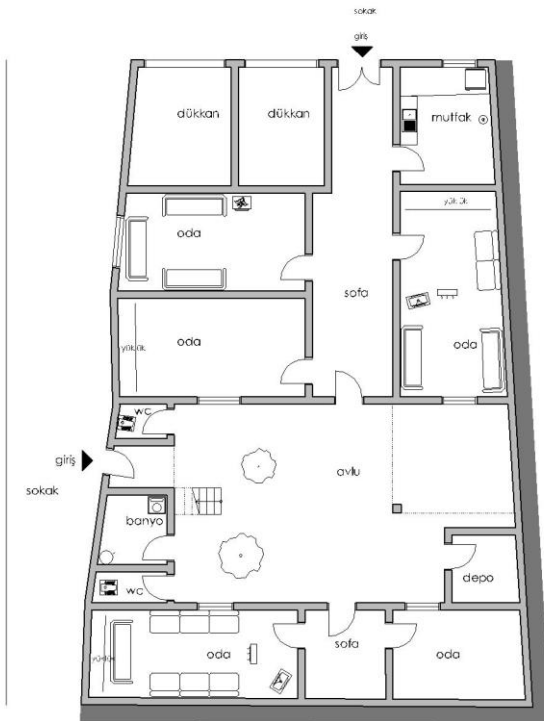
Şekil 4.21: Gecekondu Konutlarından Örnekler

Şekil 4.22: Gecekondu Konutlarından Örnekler

Şekil 4.23: Gecekondı Konutlarından Örnekler

Şekil 4.24: Gecekondı Konutlarından Örnekler

5. SONUÇ

1960'lara kadar büyük oranda Ortaçağ'da kazandığı kentsel kimliğini koruyabilen Mardin, son yüzyıl içinde gerçekleşen göç hareketleri ile hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşümün ürünü olan gecekondu tarihi kentin mîmari dokusuna, genel silüetine zarar vermektedir.

Mardin çok özel mîmari ve toplumsal kimliğiyle korunması gerekli bir kenttir. Ancak Mardin'deki gecekondulaşma sürecinin araştırma bulguları değerlendirildiğinde, Türkiye'nin son 50 yıldır yaşadığı gecekondulaşma süreciyle örtüşmekte olduğu görülmektedir.

Mardin'deki gecekondu örüntüsü, diğer kentlerde ortaya çıkan örüntüye benzer biçimde kent merkezinin saçaklarında gelişmiştir. Benzer biçimde belediyeye ve özel şahıslara ait arazilerin işgal edilmesi sonucunda oluşmuştur. Diğer kentlerdeki ilk dönem gecekondularının yaşadığı sürecin aksine arazi birkaç kişi tarafından işgal edilip satılmıştır. Yani kullanıcı araziyi kendisi işgal etmemiştir. Bu durum Türkiye'deki genel gecekondulaşma sürecinin daha sonraki dönemlerinde yaşanan gecekondu konutunun ticarileşmesi dönemine benzerdir.

Gecekondu kullanıcıları daha önce yapılmış benzer araştırmaların sonuçlarına benzer biçimde çoğunlukla düzensiz ve az gelir getiren işlerde çalışmaktadır. Mardin'de ciddi bir ekonomik hareketliliğin olması gecekondu kullanıcılarının oldukça zor şartlarda yaşamasına neden olmaktadır.

Mardin'deki gecekondu kullanıcıları, büyük şehirlerde yaşayan ilk kuşak gecekondu kullanıcılarının yaşadığı kültür şokunu kısmen yaşamışlardır. Mardin'inde de bölgedeki ve göç ettikleri yerdekine benzer kültür ve ahlak normlarının geçerli olması kullanıcıların bu dönemi daha rahat atlatalmalarını sağlamıştır.

Mahallenin kurulmasında ve gelişmesinde; dayanışma, akrabalık ilişkileri ve etnik aidiyetin önem kazanması Türkiye'de yaşanan gecekondulaşma sürecinin tipik bir özelliğidir.

Mahallede konutların satıldığı ve kiralandığı görülmüştür. Bu durum gecekondu bölgesinin bir geçiş bölgesine doğru dönüşüğünü göstermektedir. Celir durumunu iyileştiren kullanıcı büyük kentlere ya da Yenişehir'e taşınmaktadır.

Gecekondu konutu diğer kentlerdeki ilk kuşak gecekondu konutuna benzer biçimde kötü malzeme (kerpiç, briket vb.) ile yapılmıştır. Farklı kentlileşme deneyimi yaşayan kullanıcıların bir kısmı zamanla konut mekânını iyileştirecek müdahalelerde (yer döşemesinin değiştirilmesi, evin genel bakımının yapılması vb.) bulunmuştur.

Gecekondu konutunun kendi içinde bir tipoloji oluşturduğu ve bu tipolojinin de bölgede ve kentte hakim morfoloji ile süreklilik gösterdiği tespit edilmiştir. Bölgedeki iklim şartları ve gecekondu kullanıcılarının ayrıldığı yerdeki yaşadıkları mekanlar geleneksel mekana benzer mekanların oluşmasına neden olmuştur. Benzer organizasyondaki planlaşmasına karşın iki konut çevresinin oluşturdukları kentsel dokular, kullanılan yapı malzemesi, işçilik ve mekan boyutları farklılaşmaktadır. Eski kentin zengin mîmarisine (taşın ve topografyanın ustalıkla kullanılması, açık-kapalı mekan zenginliği) karşın gecekondu konutunda bunları görmek mümkün değildir.

Gecekondu kullanıcılarının kentlileşme deneyimi farklı süreçlerde gerçekleşmektedir. Kullanıcıların göç biçimleri, kentte kalış süreleri, gelir kaynaklarına göre farklı deneyimler yaşadıkları anlaşılmıştır. Özellikle zorunlu göçle kente yerleşen kullanıcıların kırsal kültürlerini büyük oranda hala korudukları görülmüştür. Bu grubun oldukça zor şartlarda yaşadığı gözlenmiştir. Buna karşın kentletanışıklığı daha uzun yıllara dayanan kullanıcıların kısmen daha iyi koşullarda yaşadıkları kentli gelir kaynaklarına sahip oldukları ve kentli tüketim alışkanlıkları edindikleri görülmüştür. Kentle kurulan ilişki de de bu durum belirleyici olmuştur. Kentte daha az kalması olan grubun kentte konuşulan Arapça ve Türkçe'ye hakim oldukları buna karşın kentle tanışıklığı daha uzun yıllara dayanan kesimin bu yönde bir kültür alışverişinde olduğu gözlenmiştir.

Mîmari ve toplumsal kültürü bakımından Türkiye'nin en farklı ve önemli kentlerinden olan Mardin'in bu yapısının korunabilmesi ve geliştirilebilmesi için binlerce yıllık kentli kültürünün kentin yeni sahipleri tarafından da benimsenmesi gerekmektedir. Özellikle son yıllarda bölge ve kent için geliştirilen ekonomik kalkınma programları ve rehabilitasyon çalışmalarının kentin yaklaşık % 30'unu

oluşturan gecekondur b6lgelerini ve kullanıcılarını kapsaması çalışmaların başarılı olabilmesi için şarttır.

KAYNAKÇA

- Abrams, C.**, 1964. *Man's Struggle for Shelter in an Urbanizing World*, MT Press, Cambridge.
- Akçay A, Akşit B**, 1999., GAP: Bir Kırsal Dönüşüm Projesi ve Tarihsal Sulama, *75 Yıl da Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 173-187.
- Akın G**, 1985. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam *Doktora Tezi*, İ.T.Ü Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aksoy M, Kahvecioğlu Paker N, Korkmaz Dursun P, Ogaç F** 2005. Searching Home Environments in the City of Mardin, *5th International Space Syntax Symposium*
- Akşit B, Akçay A**, 1999., GAP Bölgesi'nde Nüfus Hareketleri, *75 Yıl da Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 249-260.
- Alioğlu E**, 1996., Mardin Söylenceler ve Tarih, *Arkitekt*, 3, 31-45.
- Alioğlu E**, 2000. Mardin Şehir Dokusu ve Evler, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Alioğlu E**, 2001., Geleneksel Mardin Evi: Tipolojik Çözümleme, *Arredamento Mimarlık*, 01, 108-115.
- Aydın S, Emiroğlu K, Özel O, Ünsal S**, 2001. Mardin Aşiret-Çemaat-Devlet, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Bilgin İ.**, 1996., Anadolu'da Modernleşme Sürecinde Konut ve Yerleşme, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin İ.**, 1998., Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde

Cumhuriyet'in İmarı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 255-273.

Bilgin İ., 1998, Mibeccel Kray ile Söyleşi, *Arredamento Mimarlık*, **05**, 47-51.

Bilgin İ., 1990. Konut Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

CHP Somut Politikalar Çalışma Grubu Ön Raporu, 1999., Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde Göç, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 323-334.

Çinar C, 1999., Kuştepe'yi okumak, *Arredamento Mimarlık*, **11**, 95-96.

Diñçel, Ş., 2003. Kişisel görüşme.

Erder S, 1998., Kentteki Enformel Örgütlenmeler, “Yeni” Eğilimler ve Kent Yoksulları, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 107-115.

Erder S, 1998., Köysüz “Köylü” Çocuk, *Görüş Dergisi*, **34**, s. 24-26.

Erder S, 2001. İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye, *İletişim Yayınları*, İstanbul.

Erdoğan, N, 1992. Gecekondu ve Köken Yerleşmelerinin Yapısal kültür Bağlamında İncelenmesi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erman T, 1998., Kentteki Kırsal Kökenli Çocukların Yaşamında Gecekondu ve Apartman, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 317-325.

Gilbert, A, Gugler, J, 1983., Cities, Poverty and Development, Urbanization in the Third World, Oxford Univ. Press, Oxford.

Işık O, Bıncıoğlu M, 2002. Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, *İletişim Yayınları*, İstanbul.

İçduygu A, Sırkeci İ., 1999., Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri,

- 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 249
- İlkkaracan İ., P., 1999.**, 1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 305-323.
- İnceoğlu A., 1999.** Evin Anlam ve Kentleşme Süreçleri, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, R., 1984.**, Kentleşme ve konut politikası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 540, Ankara.
- Kerem Z., 1993.** Gecekondulaşma Sürecinin İncelenmesi: Alibeyköy'de Bir Alan Araştırması, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kıray M., 1998.** Kentleşme Yazıları, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kıray M., 1998.**, Az gelişmiş ülkelerde Metropolitenleşme Süreçleri, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 99-107.
- Kıray M., 1999.**, Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 150-163.
- Köymen O - Öztürkcan M., 1999.** Türkiye'de Toprak Dağılımı Üstüne Bazı Notlar, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 75-80.
- Laquai n, 1979.** "Squatters and Slum Dwellers" Housing Asia's Millions: Problems, Policies and Prospects for low Cost Housing In Southeast Asia
- MERDİNAR (Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi) 2000.** UNDP-GAP Bölge Kalkınma İdaresi-İTÜ, Ankara, Turkey.
- Nüvis., 2001.** Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi Yaşam Biçimleri Araştırması, Ankara.
- Nural I., 2002.** Mardin Katılımcı Kentsel Rehabilitasyon Projesi Mardin'in Gelişme

- Sürecinde Koruma İmar Planlarının Önemi ve Eleştirel Analizleri, Ankara.
- Özaydın G, 2001.,** Mardin’de Kentsel Tasarım Dersleri, *Arredamento Mimarlık*, **01**, 98-103.
- Özer, A,** 1998. Modernleşme ve Güneydoğu, İmge Yayınevi, Ankara.
- Özsoy, A,** 1993. Gecekondu Bçimenme Süreci ve Ekenlerinin Analizi, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Payne, G K,** 1977. Urban Housing in the third World, Leonard Hill, London.
- Peker M, 1999.,** Türkiye’de İçgöçün Değişen Yapısı, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 295-305.
- Pulat G, 2001.,** Geçmişten Günümüze Dır Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi, *İnformel Housing Ders Notları*.
- Pulat, G,** 1991. Dır Gelirli Kentlilerin Konut Sorunu ve Soruna Sosyal İçerikli Mekansal Çözüm Arayışları, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Saraçoğlu Mihallesi Muhtar.,** 2003. Kişisel görüşme.
- Saraçoğlu, A,** 2003. Kişisel görüşme.
- Sey Y, 1998.,** Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 25-41.
- Şen M, 1996** Güneydoğu Anadolu Göçmenleri, Konut ve Kentleşmede yeni Örüntüler, *HABİTAT II Ön Konferansı*, s. 251-256.
- Şener, G,** 1996. GAP Alanında Konut Gereksiniminin Atkentleşme Sürecinde Karşlanması, *Doktora Tezi*, Y.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şenyapılı T, 1996.,** Yeni Sorunlar / Eski Çözümler Kentsel Mekanda Bir

Gecekondu Yolculuğu, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim* Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şenyapılı T, 1998, Cumhuriyet'in 75. Yılı, Gecekondu'nun 50. Yılı, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 301-317.

Tekeli İ., 1977. Bağlı Kentleşme, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.

Tekeli İ., 1993. Yetmiş Yıl İçinde Türkiye'nin Konut Sorununa Nasıl Çözüm Arandı, *Konut Araştırmaları Sempozyumu*, TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara, s. 1-10.

Tekeli İ., 1995, Popülist Politikalar, Kentsel Rant Ekonomisi ve Vatandaş Oluşturmayan Kentleşme Deneyi, *Ada Kentliymiş* 95/1, 70-74.

Tekeli İ., 1998, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 1-25.

Tekeli İ., Gülöksüz Y., 1985, Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1223-1238.

Temelkuran E., 2003. Kadınlar ve Erkekler içintaşra, Mardin ve 'Dogville', *Milliyet-Gazetesi*.

TMMOB Araştırması., 1999., Zorunlu Göç'ün Diyarbakır Örneğinde Araştırılması, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 334-342.

Turgut H., 1996. Gecekondu Yerleşimlerinde Kültür ve Mekan Etkileşiminin Saptanması Örneği: Pınar Yerleşmesi, İTÜ Araştırma Fonu Proje No: 09 / 395, İstanbul.

Turner, B., 1988. Building Community: A Third World Case Book From Habitat

International Coalition, Great Britain

Tutal O, 2001. Bir Kale ve Kenti, *Arredamento Mimarlık*, **01**, 104-107.

Tutaşı, A, 2003. Kişisel görüş me.

Türkoğlu K, 1973. Mardin Kenti İmar planı Analitik Hüdleri, A Mimarlık
Şehircilik Bürosu, Ankara.

Yücel A, 2001. Kenti Okumak Kentliliği İnşa Etmek: Mardin, *Arredamento
Mimarlık*, **2001/01**, 96-98.

ÖZGEÇMİŞ

1978	Mardin
1989 – 1995	Frenköy Kız Lisesi, İstanbul
1995 – 2000	YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
2000 – 2001	İTÜ Yüksek Lisans Eğitimi Öncesi İngilizce Hazırlık Programı
2001 -	İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi